

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

LALƏ FƏXRƏDDİN qızı BALABƏYOVA

JOHN STEINBECK “THE GRAPES OF WRATH” ROMANININ 345-397-Cİ
SƏHİFƏLƏRİNİN TƏRCÜMƏSİ VƏ VERİLMİŞ SUALLAR ƏSASINDA
TƏRCÜMƏNİN ŞƏRHİ

HSM – 060203 Tərcümə (İngilis dili)

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər: _____

K.R.Hüseynova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

BAKİ – 2017

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
I FƏSİL John Steinbeck “The Grapes of Wrath” romanının 345-397-ci səhifələrinin tərcüməsi	7
II FƏSİL John Steinbeck “The Grapes of Wrath” romanının 345-397-ci səhifələrinin tərcüməsinin verilmiş suallar əsasında şərh	70
2.1 Tərcümə etdiyiniz əsərin müəllifi barədə məlumat.....	70
2.2 Antroponim və toponimlərin tərcüməsində istifadə etdiyiniz üsullar.....	71
2.3 Rast gəldiyiniz frazeoloji vahidlər. Onların tərcümə üsulları.....	72
2.4 Əsərdə hansı leksik üslubi vasitələrdən daha çox istifadə edilmişdir, onlar necə transformasiya olunmuşdur?.....	73
2.5 Hansı sintaktik üslubi vasitələrdən daha çox istifadə edilmişdir, onlar necə transformasiya olunmuşdur?.....	74
2.6 Hansı fonetik üslubi vasitələrdən daha çox istifadə edilmişdir, onlar necə transformasiya olunmuşdur?.....	75
2.7 Hansı təsvir vasitələrindən istifadə olunmuş və onları necə tərcümə etmişiniz?.....	76
2.8 Tərcümənizdə hansı strategiya və taktikadan istifadə olunub?.....	77
2.9 Tərcümənizdə ən çətin və ən maraqlı cəhətlər hansılardır?.....	78
2.10 Tərcümənizi şərh edərkən hansı nəzəri ədəbiyyatdan istifadə etmişiniz?.....	79
NƏTİCƏ	81
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI	84

GİRİŞ

Aktuallıq. Con Steynbekin “The Grapes of Wrath” romanı 1939-cu ildə yazılmasına baxmayaraq, romanda baş verən hadisələr onu deməyə əsas verir ki, bu hadisələr, müəyyən mənada, XXI əsrdə dünyanı ağışuna alan global problemlərlə eynilik təşkil edir. Əsərdə antaqonizm, xəyanət, bariz ayrı-seçkilik, səfalət, bank-fermer, fermer-kəndli münasibətinin təsviri öz əksini tapmışdır.

Romanı aktual edən əsas məqamlardan biri əsərdə dövrümüzə səsələnən əməyin istismarı probleminin mövcudluğunun qabarıq şəkildə təsvir olunmasıdır. Bu tip problemlərin dövrümüzdə də aktuallığı əsərin oxunaqlı olmasını təmin edir və əsərin tərcüməsini qismən də olsa asanlaşdırır. Mütərcim üçün bir parçası olduğu dövrün çətinlik və problemlərini başa düşmək ona bu tip əsərin tərcüməsində kifayət qədər köməklik göstərir.

“The Grapes of Wrath” romanında simvolizmdən geniş surətdə istifadə edən Con Steynbek baş qəhrəmanların keçdiyi keşməkeşli yolları incəliklə təsvir edərək əsəri oxucu üçün daha maraqlı etməyə müvəffəq olub. Əsərin qəhrəmanların mənəvi cəhətdən təkamülünün ustalıqla təsviri müasir oxucunun bir romandan gözlədiyi bütün tələbləri tam şəkildə ödəyir.

Problemin öyrənilmə dərəcəsi. Dissertasiya işində seçilmiş hissənin tərcüməsindən əlavə, tərcümə olunmuş parçanın Azərbaycan dilinə transformasiyası zamanı qarşıya çıxan müəyyən çətinliklərin, eləcə də mütərcimin müraciət etdiyi üslubi vasitələrin tərcümə yollarının, əsərdəki personajların hansı leksik vasitələrlə həyata keçirilməsinin, həmçinin, istifadə etdiyi taktika və strategiyanın təsviri və digər məqamlar verilmiş on sual əsasında şərh olunmuşdur.

Bir tərəfdən, suallar nəzəri-lingvistik cəhətdən şərh olunur, digər tərəfdən, praktik olaraq, dil vahidlərinin mənaları və Azərbaycan dilində mövcud ekvivalentləri göstərilmişdir ki, bu da dissertasiya işini lingvistik cəhətdən zənginləşdirir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Qarşıya qoyulan məqsəd “The Grapes of Wrath” romanının müəyyən olunmuş hissəsinin Azərbaycan dilinə düzgün tərcüməsi, verilmiş on sualı transformasiya prosesinin gedişatında qarşıya çıxan müəyyən

problemlərin təhlilini, söz və söz birləşmələrinin, frazeologiyanın, üslubi priyomların dilimizə tərcüməsində mütərcimin müraciət etdiyi üsulların müzakirəsini özündə ehtiva edən cavablar əsasında şərh etməkdən ibarətdir.

Mütərcimin romanın müəyyən olunmuş səhifələrinin tərcüməsi zamanı müraciət etdiyi nəzəri ədəbiyyat, eləcə də birdilli və ikidilli lüğətlər tərcümənin daha adekvat şəkildə həyata keçirilməsinə, eləcə də, tərcüməçinin tam potensialını ortaya qoyaraq boynuna düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirməsinə kömək etmişdir.

Tərcümə zamanı müəllifin hiss və həyəcanlarının həssaslıqla qavranılmasına, onların duyulub yaşamanmasına çalışılıb, ədibin əsər boyu işlətdiyi obrazlı ifadələrin dilimizə tərcüməsi zamanı adekvatlığın qorunub-saxlanması mütərcim tərəfindən prioritet məsələ kimi başa düşülmüşdür.

Tədqiqat işinin nəzəri metodoloji bazası. Con Steynbekin “The Grapes of Wrath” romanının müəyyən olunmuş hissəsinin tərcüməsi zamanı istifadə olunan material kimi Azerdict, Merriam-Webster elektron lüğətlərdən, eləcə də Oxford Wordpower Dictionary, Oruc Musayevin Azərbaycan – ingiliscə lüğətindən istifadə olunmuşdur. Birdilli və izahlı lüğətlərdən istifadənin özəyini mütərcimin tərcümənin dəqiqləşdirilməsi, onların mövcud mənalarının incəliklə araşdırılması və əsərin müəyyən hissəsində bu mənalardan hansının işlənmə bilməsi məsələsinə həssas yanaşması təşkil edir.

Tədqiqat işinin nəzəri metodoloji bazasının ən mühüm elementi kimi Qılıncxan Bayramovun “Tərcümə sənəti” kitabını və İlya Romanoviç Qalperinin “Stylistics” vəsaitini göstərmək olar. Tez-tez istinad olunan bu iki kitab “The Grapes of Wrath” romanının seçilmiş hissəsinin hədəf dilə daha effektiv və adekvat şəkildə transformasiyasını asanlaşdırdı.

Tərcüməçi, həmçinin, romandakı qəhrəmanların personajlarını şərh edən, əsərdəki simvolizmləri təhlil edən, hadisələrə obyektiv yanaşma nümayiş etdirən müəyyən onlayn mənbələrdən də bəhrələnmişdir.

Bədii tərcümənin özünəməxsus prinsiplərinin mövcudluğunu dərk edən mütərcim dissertasiya işinin hazırlanmasının müxtəlif mərhələlərində Füzuli Əsgərli və Rafiq

Novruzovun tərcümə ilə bağlı irəli sürdüyü dəyərli fikirlərinə istinad etmişdir, adicəkilən dilçilərin vəsaitlərindən bəhrələnmişdir.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi. Dissertasiyanın elmi yeniliyi onunla müəyyən edilir ki, dünya ədəbiyyatının dəyərli incilərindən biri olan “The Grapes of Wrath” romanının müəyyən səhifələrinin Azərbaycan dilinə fonetik, leksik, qrammatik normaları gözləməklə mümkün olduğu qədər adekvat tərcüməsinə və nəzəri suallar əsasında şərhinə cəhd olunur. Nobel mükafatçısı Con Steynbekin əsərlərinin əksəriyyətinin mövzusunun daha çox ayrı-seçkilik, ədalətsizlik, korporasiyaların ifşası təşkil edir və ədibin “The Grapes of Wrath” əsəri bu baxımdan istisna deyil. Bu tip əsərlərin də, əsasən, peşəkar oxucular üçün yazıldığı məlumdur.

Həmçinin, əsərdə personajların, xüsusilə də, Cim Keysi obrazının dilindən söylənilən nitqlər və onun sürdüyü həyat, təbliğ etdiyi inanclar Con Steynbekin əsərində sufizm və transsendentalizm elementlərindən istifadə etməsinin bariz göstəricisidir. Tom Coudun və ailəsinin üzləşdiyi çətinliklər və ədalətsizlik onun daxilən təkamül keçməsinə, insandan fəvqəlinə çevrilməsinə gətirib çıxarır. Mənəvi cəhətdən kamilləşən baş qəhrəman artıq sağ qalmaq üçün yox, yaşamaq üçün mübarizəyə başlayır. “Başqaları” sözü onun üçün “biz” sözünə çevrilir. Əsərdə insanın mənəvi cəhətdən kamilləşməsi üçün onun müəyyən dərəcədə iztirablara məruz qoyulması məsələsinin vacibliyi qabardılır.

Dissertasiyanın elmi və praktik əhəmiyyəti. Con Steynbekin “The Grapes of Wrath” romanının bir hissəsinin tərcüməsi və tərcümə mətninin verilmiş suallar əsasında şərh nəticəsində ingilis dilində olan antroponimlərin, frazeoloji birləşmələrin Azərbaycan dili ilə müqayisəli şəkildə öyrənilməsi, tərcümə mətni üzərində işləyərək onların təhlilinin təqdim olunması mühüm nəzəri əhəmiyyətə malikdir.

Tədqiqat işinin praktik əhəmiyyəti isə əsərin bir hissəsinin tərcümə olunması nəticəsində gələcəkdə digər tədqiqatçılara tərcümə mətnindən istifadə etmək şansının və ondan vəsait kimi istifadə edə bilmələri imkanlarının yaradılmasıdır.

İşin aprobasiyası. Dissertasiyanı hazırlayan magistranın “Con Steynbekin “Qəzəb salxımları” romanında işlənən dini terminlərin Azərbaycan dilinə tərcüməsi” və “Con

Steynbekin “Qəzəb salxımları” romanındakı dialektlərin Azərbaycan dilinə tərcüməsi” adlı iki məqaləsi çapdan çıxmışdır. Hər iki məqalə tədqiqat işinin mövzusu ilə səsleşir və mövzunun prinsipləri əsasında qələmə alınmışdır.

Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dilinin tərcüməsi kafedrasında aprobeşiyadan keçmiş, kafedranın iclasında müzakirə edilmiş və müsbət rəy almışdır.

Dissertasiyanın strukturu. “John Steinbeck “The Grapes of Wrath” romanının 345-397-ci səhifələrinin tərcüməsi və verilmiş suallar əsasında tərcümənin şərhı” adlı dissertasiya işi giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Birinci fəsildə romanın 345-397-ci səhifələrinin orijinalın dilindən Azərbaycan dilinin üslubi, qrammatik, leksik, sintaktik qayda və qanunlarına riayət edərək tərcümə olunmuş mətni yer almışdır.

İkinci fəsildə isə tərcümə mətninə əsasən verilmiş suallar ətraflı şəkildə cavablandırılmışdır. Bu suallar “The Grapes of Wrath” romanında yazıçının istifadə etdiyi təsvir vasitələri, romanın qəhrəmanların xarakterlərinin açılması, əsərdə xüsusi isimlərin, frazeoloji birləşmələrin transformasiyasının öhdəsindən nə dərəcədə gəlinməsi, tərcümə zamanı qarşıya çıxan problem və çətinliklərin təsviri kimi məsələlərə toxunur. Bundan əlavə, transformasiya prosesində tərcümə prosesində tərcümə nəzəriyyəsinin müddəalarına nə dərəcədə müraciət olunması, tərcümə zamanı rast gəlinən maraqlı və çətin məqamların müzakirəsi də suallar əsasında müvafiq olaraq cavablandırılmışdır.

I FƏSİL

JOHN STEINBECK “THE GRAPES OF WRATH” ROMANININ 345-397-Cİ SƏHİFƏLƏRİNİN TƏRCÜMƏSİ

Tom girişdə dayanmışdı və rəqsə gələn adamlara baxırdı. Projektörün işıqları onların üzünə düşürdü. Uilli İton dedi: “Gözlərinizi dörd açın, mən indi bura Cul Viteli göndərirəm. O yarı hindudur – Çeroki. Yaxşı oğlandır, Gözlərinizi dörd açın. Baxın görün, dava salmaq istəyənləri ayırd edə bilərsiniz, ya yox”

“Oldu” – Tom cavab verdi. O fermer ailələrinin – saçları hörüklü qızların və üst-başlarına əl gəzdirmiş, rəqsə gələn gənc oğlanların qapıdan içəri daxil olmalarını izləyirdi. Cul gəldi və düz Tomun yanında dayandı.

“Mən də burdayam” – Cul dedi.

Tom onun qartal burnuna, irəli çıxan qəhvəyi dik yanaqlarına və azacıq içəriyə girən çənəsinə nəzər saldı. “Deyirlər ki, sən yarı hindusan, mənə elə gəlir sən elə təmiz hindusan”.

Cul dedi: “Yox, sadəcə yarı. İstəyərdim sən deyən olsun, amma təmiz hindu deyiləm, elə olsaydı qoruqda öz torpağım da olardı, təmiz hinduların bəxti gətirib.. bəzilərinin”.

Tom dedi: “Gör nə qədər adam gəlir”.

Qonaqlar – fermalarda yaşayan ailələr və yolkənarı düşərgələrdən gələn miqrantlar darvazadan içəri daxil olurdular. Dartınan uşaqlar və onları saxlayan ciddi valideynləri.

Cul dedi: “Əcəb haldır. Burda yaşayanların heç nəyi yoxdur, amma öz tanış-bilişlərini burdakı rəqslərə dəvət edirlər və bununla fəxr edirlər. Adamlar bu rəqslərə görə onlara hörmət edir. Mən işlədiyim yerin sahibi bura rəqs etməyə gəlmişdi. Dəvət elədim, gəldi. Deyir ki, bizim burdakı rəqslərimiz bütün əyalətdə keçirilənlərin arasında ən yaxşısıdır, ailəni də gətirə bilərsən. A! Bax!”

Üç cavan oğlan – kombinezon geymiş fəhlələr qapıdan içəri daxil oldular. Onlar birbirinə yaxın addımlayırdı. Girişdəki nəzarətçi onları sorğu-sual elədi və onlar cavab verib içəri keçdilər.

“Onlara diqqətlə bax” – Cul dedi. O nəzarətçiyə yaxınlaşdı. “Onları kim dəvət edib bura?”

“Cekson adında oğlan. Dördüncü hissədən”.

Cul Tomun yanına qayıdıb dedi: “Mənə elə gəlir ki, axtardıqlarımız adamlar onlardır”.

“Hardan bilirsən?”

“Bilmirəm ki. Sadəcə elə hiss eləyirəm. Onlar elə bil ki, təşviş içindədirlər. Sən onların dalınca get və Uilliyə de onlara baxsın, 4-cü hissədən olan Ceksondan maraqlansın görsün o çağırıb bunları. Qoy baxsın görsün bunların dərdi nədir. Mən burdayam”.

Tom üç cavan kişinin arxasıya yavaş-yavaş addımlamağa başladı. Onlar rəqs meydançasına yaxın gəldilər və izdihamın olduğu yerin yaxınlığında sakitcə öz yerlərini almağa başladılar. Tom Uillini musiqi qrupunun yanında gördü və onu səslədi.

“Nə istəyirsən?” – Uilli soruşdu.

“O üç nəfəri görürsən?”

“Hə”.

“Dedilər ki, onları 4-cü hissədən Cekson çağırıb”.

Uilli boylandı və Hastonu gördü, onu yanına çağırdı. “O üç nəfər” – dedi. “Ən yaxşısı biz 4-cü hissədən Ceksonla danışaq görək o doğrudan da onları dəvət edib, ya yox”.

Haston dabanları üstündə çevrildi və gözdən itdi; bir neçə dəqiqədən sonra o yanında bir dəri, bir sümük olan bir Kanzashlı ilə gəldi. “Bu da Cekson” – Haston dedi. “Bura bax, Cekson, o üç oğlanı görürsən?”

“Hə”.

“Onları sən dəvət eləmişən?”

“Yox”.

“Əvvəllər heç görmüsən onları haradasa?”

Cekson gözlərini oğlanlara zillədi. “Hə, əlbəttə. Qreqorioda onlarla işləmişəm”.

“Hə, onda onlar səni adını bilirdilər”.

“Əlbəttə, biz bir yerdə işləyirdik”.

“Yaxşı” – Haston dedi. “Onlara yaxın getmə. Özlərini yaxşı aparsalar, onları bayıra atan deyilik. Sağ ol, Cənab Cekson”.

Toma dedi: “İşi yarıtıdım”. “Çox güman ki, bizə lazım olanlar elə onlardır”.

“Cul gördü onları” – Tom cavab verdi.

“İşə bax a! Təəccüblü deyil” – Uilli dedi. “Ondakı hindu qanı o saat onları hiss elədi. Yaxşı, mən uşaqlara göstərəcəyəm onları”.

On altı yaşlı oğlan izdihamı yara-yara qaçırdı. O Hastonun düz qabağında dayandı, tövşəməyə başladı. “Cənab Haston” – o dedi. “Dediyinizi elədim. Küçənin aşağısında evkalipt ağacının yanında içində 6 nəfər olan olan maşın dayanmışdı, bir də ki, küçənin şimal tərəfində də içində dörd nəfər olan maşın var idi. Onlardan kibrit istədim. Silahları var idi. Onları gördüm”.

Hastonun gözləri bərəldi və amansız görünüş aldı. “Uilli” – o dedi, “Hər şey hazırdır da, hə?”

Uilli sevinclə dişlərini ağartdı. “Hə, cənab Haston. Heç bir problem çıxmayacaq”.

“Yaxşı, amma onları döyüb eləmə. Yadında qalsın. Bacara bilsən hər şeyi sakit və xoşluqla həll elə, mən özüm də onları görmək istəyərdim. Mənim çadırıma gətirərsən”.

Uilli dedi: “Hə, baxaram görüm nə edə bilərəm”.

Rəqslər hələ başlamamışdı, amma Uilli artıq meydançaya dırmaşmışdı. “Öz dördlüyünüzü müəyyənləşdirin” – dedi. Musiqi dayandı. Qızlar və oğlanlar, kişilər və qadınlar böyük meydançaya yığışdılar və səkkiz cütlük olandan sonra onlar hazır şəkildə gözləməyə başladılar. Qızlar əllərini irəliyə uzatmışdılar və barmaqlarını qatlamışdılar. Oğlanlar narahat halda ayaqlarını yerə tappıldadırdı. Rəqs meydançasının ətrafında yaşlılar üzlərində xəfif təbəssümlə əyləşmişdilər və uşaqları ortaya buraxmırdılar. Uzaqda isə İsa Məsihə sitayiş edənlər oturub üzlərində qınayıcı ifadə ilə bütün bu günahları seyr edirdilər.

Ana və Şaronlu Rouz skamyada əyləşib izləyirdilər. Hər dəfə bir oğlan Şaronlu Rouzu rəqsə dəvət edəndə Ana dillənirdi: “Yox, o özünü yaxşı hiss etmir”. Bu zaman Şaronlu Rouz qızarırdı və onun gözləri ışıldayırdı.

Rəqslərin təşkilatçısı meydançanın ortasına gəldi və əllərini yuxarı qaldırdı. “Hazırsınız? Getdik”.

“Cücələr” mahnısı bir anda qulaqbatırıcı və aydın şəkildə ətrafa yayılmağa başladı, skripka vıyıldadı, armonikanın iti səsi gəldi və gitaraların bass simləri guruldadı. Rəqsləri aparan kimlərin növbəsi olduğunu elan elədi və dördlülər yerlərini aldılar. Onlar arxaya-qabağa addımlayaraq oynayırdılar, əllərinizi partnyorunuzun belinə qoyun, xanımları dəyişin. Aparıcı elə bil qızıışmışdı, ayaqlarını yerə vururdu və adlarını çəkdiyi dördlüklərin arası ilə gedirdi.

“Xanımlarınızı dəyişin və incə olun, əllərinizi birləşdirin və getdik”. Musiqi qalxıb düşürdü və ritmlə uyğunlaşaraq yerə döyəcəyən ayaqlar bir növ davulu xatırladırdı. “Sağa fırlanın, sola fırlanın – aha – indi isə arxa-arxaya” – aparıcı cingiltili hündür səslə oxuyurdu. Qızların saçları dağılmışdı. Oğlanların alını tərləmişdi. Mahir rəqqaslar maraqlı fəndlər nümayiş etdirirdilər. Meydançanın kənarında əyləşən yaşlılar ritmi tuturdular, əllərini astadan sığallayırdılar və ayaqlarını yerə vururdular; mülayimcəsinə gülümsəyirdilər və bir-birlərini baxıb başlarını tərpətdirirdilər.

Ana başını Şaronlu Rouzun qulağına yaxınlaşdırdı. “Bəlkə heç sənəin ağlına gəlməz, amma atan cavanlığında mənəim gördüyüm ən yaxşı rəqqas olub”, sonra isə o gülümsədi. “Adamın lap keçmiş yadına düşür” – o dedi. Rəqsləri izləyənlərin də üzlərindəki təbəssüm keçmişin təbəssümü idi.

“İyirmi il əvvəl Maskoqi yaxınlığında skripkası olan bir kor kişi var idi –”

“Mən bir dəfə bir oğlan gördüm, göyə tullanıb havada dörd dəfə ayaqlarını bir-birinə vurdu”.

“Dakotada yaşayan isveçlilər – sən heç bilirsən onlar bəzən nə edirlər? Yerə istiot tökürlər. Bu da qızların ətəklərinə yapışır və qızlar elə bil ki, madyana çevrilirlər, atlanıb-düşürlər.

Meydançadan uzaqda İsa Məsihə sitayiş edənlər narahat uşaqlarına nəzarət edirdilər. “Sən bir bu oynayanlara bax” – onlar deyirdilər. “Onların cəhənnəmə hazır biletləri var. Heyif dindarlar da bu xəcalətə şahid olurlar”. Onların uşaqları sakit və narahat idilər.

“Bir dəfə də rəqs edək, sonra dincəlirik” – aparıcı dedi. “Qəşəng çal, sonra fasilə verəcəyik.” Qızlar tər içində idilər və qızarmışdılar, ağızları açıq idi, sifətlərindən isə təqdirəlayiq ciddilik yağdı, oğlanlar saçlarını dala atırdılar və meydançada sıçraya-sıçraya oynayırdılar, ayaq barmaqlarını qabağa verib, dabanlarını yerə vururdular. Rəqqaslar meydançadan o baş-bu başa gedirdilər, dal-dala rəqs edirdilər, fırlanırdılar, musiqi isə çıxırmağına davam edirdi.

Birdən mahnı dayandı. Oynayanlar yorğunluqdan təngnəfəs halda sakitcə dayandılar. Uşaqlar böyüklərin əllərindən qaçıb rəqs meydançasına atıldılar, bir-birlərinin dalınca qaçdılar, onlar qaçırdılar, sürüşürdülər, bir-birlərinin papaqlarını oğurlayırdılar və bir-birlərinin saçını dartırdılar. Bayaq rəqs edənlər isə oturub əlləri ilə özlərini yelləyirdilər. Çalanlar ayağa qalxdılar, gərnəşdilər və təzədən yerlərinə oturdular. Gitara ifaçıları simlərini dıncıldadaraq yavaş-yavaş çalırdılar.

Uilli dedi: “Növbəti dördlük yerlərini alsın”. Oynayanlar güc-bəla ilə ayağa qalxdılar və rəqsə yeni qatılanlar öz partnyorlarına doğru getdilər. Tom üç cavan oğlanın yanında dayanmışdı. O gördü ki, onlar izdihamı yara-yara meydançaya çıxdılar və oynamağa başlamağa hazırlaşan cütlüklərdən birinin yanına keçdilər. O Uilliyə əli ilə işarə elədi, Uilli də skripka ifaçısına nəsə dedi. Skripka ifaçısı kamanın yayını simlərin üzərində cırıldatdı. İyirmi cavan oğlan yavaş-yavaş meydana doğru gəldi. Bayaqqı üç oğlan dördlüyə yaxınlaşdı. Onlardan biri dedi: “Bu qızla mən oynayacağam”.

Sarışın oğlan heyrət içində ona baxdı. “O mənim partnyorumdur”.

“Mənə bax, küçük – ”

Qaranlıqda fit çalındı. Üç nəfəri dövrəyə aldılar. Onların hər biri də hiss edirdi ki, onları kimsə əlləri ilə tutdu. Sonra onlar asta-asta meydançadan uzaqlaşdılar.

Uilli səsini başına ataraq dedi: “Getdik!” Musiqi yenidən qulaqları batırmağa başladı, cütlüklər yerlərini dəyişə-dəyişə oynayırdılar, ayaqlarını meydançaya tappıldadırdılar.

Minik maşını girişə yaxınlaşdı. Sürücü qışqırdı: “Qapını aç, görüm. Dedilər ki, burda dava düşüb”.

Mühafizəçi yerindən tərpənmədi. “Dava filan yoxdur, mahnı çalır, eşitmirsiniz? Siz kimsiniz”.

“Əyalət şerifləri”.

“Axtarış etmək üçün göstərişiniz var?”

“Əgər dava düşübsə, bizim içəri girmək üçün göstərişə filan ehtiyacımız yoxdur”.

“Dava yoxdur burda” – nəzarətçi dedi.

Maşındakı adamlar musiqiyə qulaq verdilər və rəqsləri aparının səsini eşitdilər, sonra isə yavaş-yavaş sürüb maşını yolayrıcında saxladılar və gözləməyə başladılar.

Dəstə şuluq salmaq istəyən üç nəfərin əllərini bağlamışdı, ağızlarını isə öz əlləri ilə yummuşdu. Qaranlığa çatanda onlar aralaşdılar.

Tom dedi: “İşin öhdəsindən əla gəldiniz”. O əli ilə tutduğu oğlanın əllərini arxaya burmuşdu.

Uilli rəqs meydançasından birbaşa onlar tərəfə qaçdı. “Əla” – o dedi. “İndi altı nəfər də bəs edər. Haston bu oğlanları görmək istəyir”.

Hastonun özü qaranlıqdan peyda oldu. “Bunlardır?”

“Özləridir ki, var” – Cul cavab verdi. “Meydançaya qalxdılar, şuluq salmaq istədilər. Amma imkan vermədik”.

“Görək kimdir bunlar”. Oğlanların üzünü ona tərəf çevirdilər. Başları aşağı idi. Haston fənərin işığını onların qaşqabaqlı sifətlərinə saldı. “Bunu niyə elədiniz?” – Haston soruşdu. Cavab gəlmədi. “Sizə dava salmağı hansı lənətəgəlmiş tapşırırmışdı?”

“Görüm lənətə gəlsin, biz heç nə eləməmişik. Sadəcə oynamaq istəyirdik”.

“Yox, elə deyil” – Cul dedi. “Siz o oğlanı əzişdirmək istəyirdiniz”.

Tom dedi: “Cənab Haston, bu oğlanlar dava salmağa başlayanda kimsə fit çaldı”.

“Hə, bilirəm! Polislər düz qapıya qədər gəldilər”. O üzünü oğlanlara çevirdi. “Biz sizə heç nə eləyən deyilik. İndi deyin görək sizə bura gəlib aləmi bir-birinə qatmağı kim tapşırıb?”. O bu sözləri deyəndən sonra cavab gözlədi. “Siz elə bizlərdənsiniz” – Hastonun səsində kədər hiss olunurdu. “Bizim kimsiniz. Niyə belə etdiniz? Biz hər şeyi əvvəlcədən bilirdik” – deyə o əlavə etdi.

“Lənətə gəlsin, heç kim ac qalmaq istəmir”.

“Yaxşı, sizi kim göndərib? Kim verib sizə pulu?”

“Bizə pul verməyiblər”.

“Heç verməyəcəklər də. Dava sala bilmədiniz, pulunuz da verməyəcəklər. Elədir, ya yox?”

Əlləri bağlılardan biri dedi: “Nə istəyirsən, onu da elə. Bizdən heç nə öyrənə bilməyəcəksən”.

Haston bir anlığa başını aşağı saldı, sonra isə o mülayimcəsinə dedi: “Oldu. Deməyin. Amma bir bura baxın da. Sizlərdən biri olanları bıçaqlamayın. Biz burda bir-birimizlə yola getməyə çalışırıq, istəyirik ki, hər şey yaxşı olsun və nizam-intizam qorunsun. Bütün bunları alt-üst eləməyin. Bir özünüz fikirləşin. Siz nə edirsiniz, özünüzdə edirsiniz.

Yaxşı, uşaqlar, onları arxa qapıya aparın. İncidib eləməyin. Onlar heç özləri də bilmirlər nə edirlər”.

Dəstə asta-asta düşərgənin arxa tərəfinə doğru addımlayarkən Haston onların arxasınca baxırdı.

Cul dedi: “Gəl onları bir yaxşıca təpiyimizin altına salaq”.

“Yox, qətiyyə!” – deyə Uilli çığırdı. “Biz dedik axı onlara dəyməyəcəyik”.

“Bir balaca qulaqlarını buraq” – Cul yalvarmağa başladı. “Gəl heç olmasa hasardan o yana tullayaq”.

“Dedim yox” – Uilli israrla dedi.

“Mənə baxın görün” – o dedi. “Bu dəfəlik sizi buraxırıq, amma sözüümüzü onlara çatdırarsınız. Bir də belə şey təkrarlansa, biz növbəti dəfə gələnləri, təbii olaraq, qanlarına qəltan edəcəyik. Bədənlərində sağlam yer qoymayacağıq. İndi gedin, sizi göndərən o oğlanlara bu dediklərimi çatdırın. Haston deyir ki, siz də bizim kimisiniz – bəlkə də düz deyir. Amma bunu düşünmək belə nifrət oyadır məndə.

Onlar hasara yaxınlaşdılar. Oturan gözətçilərdən ikisi ayağa qalxdı və onlara tərəf gəldi. Uilli dedi: “ Bu oğlanlar tez gedirlər”. Üç oğlan hasarı aşdı və qaranlıqda gözdən itdi.

Dəstə sürətlə rəqs meydançasına doğru getdi. Simli orkestranın ifa etdiyi “Dan Taker” mahnısı elə bil aləmə car çəkirdi.

Kontorda sallağı oturub söhbətləşən kişilər də musiqini eşidirdilər.

Ata dedi: “Dəyişiklik olacaq. Bilmirəm nə. Bəlkə biz heç onu görməyəcəyik də. Amma olacaq. Ürəyimə damıb. Elə narahatam ki, fikirlərim ipə-sapa yatmır”.

Qara papaqlı başını yenidən yuxarı qaldırdı, işıq düz onun cod bıqlarına düşdü. O yerdən balaca daşlar yığdı, sonra onları baş barmağı ilə mərmər kimi vurdu. “Bilmirəm. Hə, sən deyəndir, dəyişiklik olacaq. Bir oğlan mənə Əkron, Ohayoda baş verənlər barədə dedi. Rezin şirkətləri. Onlar dağdan gələnləri götürüblər işə, çünki onlar az maaşa qane olublar. Sonra da bu dağ adamları qoşuldular ittifaqa. Hə, bax beləcə qiyamət qopub. Dükançılar, legionerlər və bu qəbildən olan adamlar təlimlərdən keçirlər, sonra da qışqırırlar: “Qırmızılar!”. Onlar ittifaqı da Əkrondan qovacaqlar. Keşislər bu haqda moizələr oxuyurlar, qəzetlər bar-bar bağırırlar, rezin şirkətləri dəyənəklər hazırlayırlar və gözyaşardıçı qaz alırlar. Aman Tanrım, elə bil ki, o dağda yaşayanlar cin-şeytandır!”. O dayandı və atmağa daşlar götürdü. “Hə, möhtərəm cənab – keçən mart ayında bazar günü idi, beş min dağ adamı hədəf atmağa getdilər. Onlar əllərində tufənglə şəhərdən keçdilər. İşlərini gördülər və geri qayıtdılar. Bu qədər. O vaxtdan bəri onlar heç bir problem yaratmayıblar. Vətəndaş komitələri külünləri geri qaytarıblar, dükançılar öz dükanlarını işlədirilər, heç kəs döyülmür, yaxud da onların üzərlərinə qətran çəkilib lələk tökülmür və heç kəs öldürülmür”. Uzun müddət davam edən sakitlikdən sonra qara papaqlı kişi dedi: “Onlar getdikcə daha da pisləşirlər. Düşərgəni yandırdılar, adamları da döydülər. Xeyli vaxtdır fikirləşirəm. Bizdə hamıda silah var. Fikirləşirəm bəlkə biz də bir yığıncaq edib hər bazar günü görüşək”.

Kişilər başlarını qaldırıb ona baxdılar, sonra isə yerə və ayaqlarını narahat halda tərətdilər, ağırlıqlarını bir qıçlarından digərinə saldılar.

İyirmi beşinci fəsil

Kaliforniyanın baharı gözəl olur. Meyvə ağaclarının çiçək açdığı dərələr bir növ dayaz dənizin çəhrayı və ağ dalğaları xatırladır. Üzümlərin gilələri şişib meynədən sallanaraq gövdəni örtürlər. Şişkin yaşıl tərələr bir sinətək yumru və yumşaq idilər. Aşağılarda isə tərəvəzlərin yetişdiyi torpaqlarda açıq yaşıl rəngdə olan kahıların

əkildiyi bir mil uzunluğunda olan sıranı və uzun balaca kahıları, bozumtul yaşıla çalan valehedici ənginar bitkilərini görmək olur. Yarpaqlar ağaclardan qırılır, meyvə ağaclarından ləçəklər düşür və yer çəhrayı-ağ rəngdə olan xalçaya döşənir. Güllərin ortaları şişir, böyüyür və rəng alır: meyvələri ilə güllərini örtən albalı, alma, şaftalı, armud və əncir. Bütün Kaliforniya cana gəlir, meyvələr böyüyür, bu da ona gətirib çıxarır ki, ağırlığa tab gətirmək üçün sallanan budaqların altına kiçik söykənəcək qoyulur.

Bütün bu məhsuldarlığın arxasında anlayışlı, bilikli və fərasətli adamlar – toxumları dəfələrlə sınaıyb kökləri yer kürəsinin milyonlarla düşməninə – köstəbəklərə, parazitlərə, pasa davam gətirə bilən bitkilərin daha çox bəhər verməsi üçün dayanmadan texnologiyalar fikirləşən adamlar dayanır. Bu insanlar toxumu və kökləri mükəmməlləşdirmək üçün diqqətlə və dayanmadan çalışırlar. Kimyagərlikdən başı çıxan adamlar ağacları gəmiricilərə qarşı spreyləyirlər, üzümləri kükürləyirlər, xəstə və çürümüş, kiflənmiş və yararsız məhsulların yetişməsinin qabağını alırlar. Qabaqlayıcı tibbdən anlayışı olan həkimlər, meyvə həşəratlarını – yapon böcəklərini məhv edən nəzarətçilər, xəstə ağacları nəzarət altına alan, onları yerindən çıxardıb yandıranlar bu işi bilən adamlar. Cavan ağaclara balaca meynələrə peyvənd vuran adamlar ən ağıllılarıdır, çünki onların işi cərrahın işinə bənzəyir – zərif və dəqiq; və bu insanlarda cərrah əli və ürəyi olmalıdır ki, ağacı yarsınlar, peyvəndi ora yerləşdirsinlər və yaranı sarıyıb onu havadan qorusunlar. Bu adamlar elə-belə adamlar deyil.

Cərgələr boyunca kultivatorlar işləyirlər, onlar yeri şumlayırlar ki, torpaqlar bərəkətli olsun, irriqasiya üçün balaca süxurlar qazıyırlar və ağacların suyunu içən ot köklərini qırırlar.

Meyvələr yetişirlər, üzüm meynələrində isə küpələr uzanmağa başlayırlar. Məhsul ilində istilik artır və yarpaqlar tünd yaşıla çalır. Qara gavalılar balaca yaşıl quşun yumurtaları boyda olurlar, budaqlar meyvələrin ağırlığından dayaq taxtalara doğru əyilirlər. Balaca daş kimi armudlar artıq öz formasını alır, şaftalıların üstü tüklənir. Üzümün küpələri ləçəklərini tökür, balaca küpəcik yaşıl düyməciyə çevrilir və bu düyməciklər ağırlaşır. Əkin yerlərində çalışanlar, balaca bağların sahibləri bunların

hamısını izləyirlər və hesablamalar aparırlar. Bu il ağaclar yaxşı bar gətirib. İşçilər fərəhlənirlər, çünki onların bu sahədə olan bilikləri bu ili məhsuldar etdi. Onların bilikləri bu dünyanı formalaşdırır. Xırda, arıq buğda böyüdü və çoxaldı. Balaca turş almalar böyüdü, şirin oldu və ağacların arasında bitən öz xırda meyvəsini quşlara yem edən o köhnə üzüm meynəsi min növ meyvələr verdi: qırmızı və qara, yaşıl və açıq çəhrayı, bənövşəyi və sarı; və hər növün də özünəməxsus dadı var idi. Eksperimental fermalarda işləyənlər yeni növ meyvələr kəşf elədilər: nektarinlər və qırx cür gavalı, nazik qabıqlı qozlar. Bu adamlar həmişə işləyirlər, seçirlər, peyvəndləyirlər, dəyişirlər, özlərinin və məhsul almaq üçün yerin suyunu sıxıb çıxarırlar.

Əvvəlcə albalılar yetişir. Bir funtu sent yarıma. Lənətə gəlsin, biz o qiymətə yığa bilmərik albalıları. Qara, qırmızı, koppuş, şipşirin albalı və quşlar onların yarısını yeyirlər, arılar isə vızıldaya-vızıldaya quşların meyvələrdə açdığı deşiklərdən içəriyə girirlər. Tumlar yerə düşürlər və üstlərində qaralmış meyvə tikələri ilə birlikdə quruyurlar.

Bənövşəyi gavalılar yumşalır və şirinləşir. Aman Tanrım, axı biz onları yığıb, qurudub, kükürləyə bilmərik. Biz maaşları da verə bilmərik, miqdarından asılı olmayaraq. Bənövşəyi gavalılar xalça olub yeri döşəyir. Əvvəlcə qabıqları bir az qırıqlanır və sonra milçək dəstəsi yığılır, bütün bağ-bağat çürük iyinə bürünür. Meyvənin ləti tündləşir və məhsul düz elə yerdə quruyur.

Armud saralır və yumşalır. Bir tonu beş dollara. Qırx-əlli funtluq bir qutusuna beş dollar; kəsilib sahmana salınan, spreylənən ağaclar, becərilmiş bağ-bağat – meyvəni yığ, qutuya yerləşdir, maşına yüklə, zavoda çatdır – qırx qutusu beş dollardan. Yox, alınmaz. Beləcə sapsarı meyvə yerə düşür və xəşil olur. Arılar yumşaq lətə girişir, havada qısqırtı və çürüntü iyi hiss olunur.

Üzümlər də var – biz yaxşı şərablar hazırlaya bilmirik. Adamlar yaxşı şərabı ala bilmirlər. Üzümləri də, yaxşı, çürümüş, arıların daladığı üzümlər. Saplaq, toz, çürüntü – hamısı sıxılacaq.

Çəlləklərdə kif və qarışqa turşusu əmələ gəlir.

Ora kükürd və tanin turşusu əlavə etmək lazımdır.

Qızcırmanın iyi şərəbin möhtəşəm dadının göstəricisi deyil, bu çürüntü və kimyəvi maddələrin iyidir.

Olsun. Tərkibində onsuz da spirt var. Sərxoş olacaqlar.

Kiçik fermerlər bir dalğa kimi onları öz ağuşuna alan borcları görürlər. Onlar ağacları spreylədilər, amma məhsul sata bilmədilər, onlar ağacları kəsib düzəltdilər, peyvənd elədilər, lakin məhsulu yığa bilmədilər. Bilicilər işlədilər, hər şeyi nəzərə aldılar, lakin meyvələr yerdə çürüyür, şərab çəlləyində çürüməkdə olan xəşil isə havanı zəhərləyir. Bir bu şərəbin dadına baxın – heç üzüm tamı vermir, kükürd, tanin turşusu və spirt dadı gəlir.

Bu balaca bağ gələn il artıq böyük bir şirkətin hissəsinə çevriləcək, çünki borclar artıq onun sahibinin xirtdəyinə çatmış olacaq.

Bu üzüm bağı banka veriləcək. Ancaq nəhəng sahibkarlar ayaqda qala biləcəklər, çünki onların öz konserv zavodları da var. Dörd armudun qabığı soyulub yarıya bölünəcək, bişirilib konservləşdiriləcək və on beş sentə satılacaq. İş ondadır ki, konservləşdirilmiş armud xarab olmur. Onlar hələ bir neçə il qalacaq.

Çürümə bütün ştata yayılır və bu şirin qoxu bütün torpaq üçün böyük kədərə bərabərdir. Hə, insanlar – bu insanlar ki, ağacları peyvəndləyə bilir, toxumu bərəkətli və böyük etməyi bacarır, amma bilmirlər ki, bu məhsulu ac insanlara necə versinlər. Bu boyda dünyada yeni meyvələr kəşf eləyən adamlar elə bir sistem yarada bilmirlər ki, bu sistem vasitəsilə onların meyvələri yeyilsin. Məğlubiyyət nəhəng kədərtək bütün ştatın üzərindən sallanır.

Meynələrin, ağacların məhsulları qiyməti yuxarı saxlamaq üçün məhv edilməlidirlər və bu da ən pis, ən acı məqamdır. Maşınlarla portağal yerə tökülür. Adamlar uzun yol gəlirlər ki, meyvələrdən yığsın amma buna icazə vermək olmaz. Əgər gəlib yerdən pulsuz meyvə yığmaq olarsa, kim bir düjini iyirmi sent olan portağalı almaq istəyər ki? Adamlar gəlir və əllərində şlanqla portağalların üzərinə kerosin tökür və bunu etdiklərinə görə onlar özlərinə qəzəblənirlər, meyvələri yığmağa gələnlərə hirslənirlər. Meyvəyə ehtiyacı olan milyonlarla ac adam və kerosinlənmiş qızılı dağlar.

Çürük iyi bütün ölkəyə yayılır.

Gəmilərdə yanacaq qismində qəhvə istifadə edin. Buğdanı yandıraraq qızının, ondan yaxşı ocaq qalamaq olur. Kartofları çaylara tökün və çayın kənarına nəzarətçilər qoyun ki, ac adamları kartofları tutmağa qoymasınlar. Donuzları öldürün və onları basdırın, qoy üfunət yerin dərinliklərinə hopsun.

Bu elə bir cinayətdir ki, ona ad vermək çətindir. Bu elə bir kədərdir ki, göz yaşları belə onu xarakterizə edə bilmir. Elə bir müvəffəqiyyətsizlikdir ki, bütün uğurlarımızı üstələyir. Münbit torpaqlar, dümdüz ağac sıraları, sağlam gövdələr, yetişmiş meyvə. Uşaqlar vitaminsizlikdən ölməlidirlər, çünki portağallara toxunmaq olmaz. Müstəntiq də ölüm kağızında onların qidasızlığından öldüyünü yazacaq, çünki məhsul çürüməlidir, onun çürüməyi lazım gəlir.

Adamlar əllərində tor kartofları yığmaq üçün çay kənarına gəlirlər, nəzarətçilər isə onları yaxın buraxmır; onlar sınıq-salxaq maşınlarında gəlib yerdəki portağalları yığmaq istəyirlər, lakin kerosin artıq öz işini görüb. Onlar sakitcə dayanıb üzən kartoflara baxırlar, əhəngə boyanıb dərədə öldürülən donuzların qışqırtısına qulaq asırlar; çürüməkdə olan portağal yığınınə baxırlar; insanların gözündə məğlubiyyəti görmək olur; acların gözlərində böyüməkdə olan qəzəb var. İnsanların qəlbində qəzəb salxımları böyüyür və getdikcə şişir, tam yetişmələrinə az qalaraq ağırlaşır.

İyirmi altıncı fəsil

Ulduz düşərgəsində uzun və nazik buludların batmaqda olan günəşin üstünü alaraq qıraqlarını şişirtməyi bir axşam Coud ailəsi şam yeməyindən sonra süfrə arxasında bir az ləngidilər. Ana qabları yumağa başlamazdan əvvəl bir az yubandı.

“Biz nəyə eləməliyik” – o dedi. O Uinfildə işarə edərək sözünün davamını gətirdi. “Bir ona baxın”. Hamısı üzünü balaca oğlana çevirdi. “O gecələri pis yatır, yuxuda o yan bu yana fırlanır, bir onun rənginə baxın da”. Ailə üzvləri utanc içində başlarını yerə dikdilər. Ana dedi: “Qızarmış xəmir”. “Artıq bir aydır ki burdayıq. Tom həftədə 5 dəfə işə gedir. Siz isə elə ora-bura qaçırırsınız, iş yox, bir şey yox. Danışmağa qorxursunuz. Pul da qurtarır. Açıq-aydın danışmağa qorxursunuz. Hər axşam yeyib,

sonra da avaralanırsınız. Bu haqda danışmaqdan çəkinirsiniz. Amma əvvəl-axır danışmalısınız. Şaronlu Rouz yaxında azad olacaq, baxın onun rənginə. Danışıb ortağ məxrəcə gəlməlisiniz. Bir qərara gələnə qədər heç kəs süfrədən qalxmayacaq. Piy bir günlüyə bəs edər, un da iki gün gedər, on dənə də kartofumuz var. Oturun danışın!”

Onlar yerə baxırdı. Ata cib bıçağı ilə qalın dırnaqlarının arasını təmizləyirdi. Con əmi üstündə oturduğu taxta qutunun üstündəki tilişkəni dartışdırırdı. Tom alt dodağını dartdı və dişləri göründü.

O əlini dodağından çəkdi və mülayim şəkildə dedi: “Ana, biz axtarıq. Artıq benzin yandırmaq üçün piyada gedirik. Bundan bir şey çıxmayacağını bilə-bilə hər qapını döymüşük, hər evə yaxınlaşmışıq. Adamın çiyinlərinə yük düşür. Tapa bilməyəcəyini bildiyin bir şeyi gedib axtarırsan.”

Ana sərt halda dedi: “Sənin ruhdan düşməyə ixtiyarın yoxdur. Ailəmiz məhv olur. Sənin belə şey eləməyə ixtiyarın çatmır”.

Ata təmiz dırnağını gözdən keçirirdi. “Getməliyik” – o dedi. “Biz getmək istəmirik, amma məcburuq. Burda hər şey yaxşıdır, adamları da yaxşıdır. Biz Huvervil kimi yerə düşməkdən qorxurduq”.

“Getmək lazım gəlibsə, başqa çarəmiz yoxdur, getməliyik. Əsas odur ki, yeməyimiz olsun”.

Əl söhbətə qarışdı. “Maşının benzin çəlləyi doludur, qoymadım kimsə əl vursun”.

Tom gülümsədi. “Avara da olsa bu oğlanın başı işləyir”.

“Özünüz bilin” – Ana dedi. “Mən istəmirəm ailəmin acından öldüyünə şahid olum. Piy bir gün də gedər. Sonra heç nə. Şaronlu Rouzu yaxşı yedizdirmək lazım gələcək. İndi özünüz fikirləşin”.

“Burda isti su və tualet – ” – Ata nəsə demək istəyirdi ki, onun sözünü kəsdilər.

“Onlar ki yeməli deyil”.

Tom dedi: “Bu gün bir oğlan gəlmişdi, Merisvilə aparmaq üçün işçilər yığdı. Meyvələri yığmağa”.

“Onda biz niyə Merisvilə getməyə ki?” – Ana qətiyyətlə dedi.

“Bilmirəm niyə” – Tom dedi. “Amma bu adam düzgün birinə oxşamırdı. Özü də yaman narahat idi. Heç nə qədər pul verəcəklərini də demədi. Guya heç özü də bilmirdi”.

Ana dedi: “Biz Merisvilə gedirik. Heç nə qədər verdikləri vecimə də deyil. Gedirik”.

“Çox uzaqdır” – deyə Tom cavab verdi. “Benzin almağa pulumuz yoxdur. Ora çata bilməyəcəyik. Ana, sən ki özün dedin, fikirləşin. Mən elə bütün günü fikirləşirəm”.

Con dedi: “Bir oğlan var, deyir ki, şimalda Tulare adlanan yerin yaxınlığında pambıq yığıcı başlayacaq. Dediynə görə, çox uzaq deyil”.

“Biz getməliyik, özü də tez. Mən burda qalan deyiləm, baxmayaraq ki, bura yaxşı yerdir”. Ana vedrəni götürdü və isti su gətirmək üçün sanitar korpusa tərəf irəlilədi.

“Ana getdikcə sərtləşir” – Tom dedi. “Çoxdandır onu belə əsəbi görməmişəm. Elə bil əsəbindən qaynayır”.

Ata yüngüllük hissi ilə dedi: “Nə deyim, o hər şeyi gün üzünə çıxardı. Mən bütün gecə yerimdə uzanıb bunları fikirləşirəm. İndi isə bunların hamısı dilə gətirildi”.

Ana buxarlanan isti su ilə dolu vedrə ilə geri qayıtdı. “Yaxşı” – deyə o tələbkər tonla dedi. “Bir qərara gəldiniz?”

“Hələ fikirləşirik” – Tom dedi. “İndi tutaq ki, pambığın olduğu yerə, yəni şimala getdik. Biz bura gəldik və özümüz də gördük ki, burda iş-zad yoxdur. Tutaq ki, yığışılıb getdik şimala. Pambıq hazır olanda çatacağıq ora. Mən elə özüm də istəyərdim pambıqla işləyim. Əl, benzin bakı tam doludur?”

“Demək olar ki. Başından 2 düym əksik”.

“Hə, ora qədər çatar”.

Ana boşqabı yumaq üçün vedrəyə salmağa hazırlaşarkən onu yuxarı qaldıraraq tələbkərcasına dedi:

“Hə, nə oldu?”

Tom dedi: “Sən deyən olacaq. Gedirik, yəqin. Hə, ata?”

“Getməliyik, hə” – Ata dedi.

Ana ona baxaraq dedi: “Nə vaxt?”

“Burda oturub gözləməkdən bir şey çıxmaz. Elə sabah səhər gedərik”.

“Səhər mütləq getməliyik, sizə dedim axı nələrımız qalıb”.

“Ana, sənə elə gəlməsin ki, mən getmək istəmirəm. İki həftədir ki, əməlli-başlı yemək yeməmişəm. Hə, qarnım toxdur, amma mən yediyim heç nədən ləzzət ala bilməmişəm”.

Ana boşqabı vedrədəki suya saldı və dedi: “Səhər gedirik”.

Ata burnunu çəkə-çəkə dedi. “Görünür zamanə dəyişib”. Onun səsində ironiyani asanlıqla sezmək olurdu. “Vaxt var idi, sözü kişi deyirdi, indi isə qadın son sözü deyir. Görünür bu yaxında çubuğu işə salmaq lazım olacaq”.

Ana təmiz qalay boşqabı qutunun üstünə qoydu. Aşağı – əlindəki işə baxaraq gülümsədi. “Get, o çubuq, o da sən” – dedi. “Yemək və oturmağa yer olanda sənın ixtiyarın bəlkə də çatardı ki, çubuğunu işə salasan, ata. Amma sən öz işini görmürsən, nə fikirləşirsən, nə də ki, çalışırsan. Əgər bunlardan birini eləyə bilsəydin, niyə də olmasın, öz çubuğunla bir şey edə bilərdin, qadın isə burnunu axıda-axıda, siçan kimi ora-bura qaçardı. İndi isə əgər istəyirsənsə çubuğunu çıxar və döyüşməyə başla, çünki mənım çubuğım da hazırdır”.

Ata utanmış halda dişlərini ağartdı. “Balacaların yanında belə danışmağın heç yaxşı deyil”.

Ana dedi: “Əvvəlcə onların qarınlarını doydu, sonra de onlar üçün nə yaxşıdır, nə pis”.

Ata ikrah hissilə ayağa qalxdı və uzaqlaşdı, Con əmi də onun dalınca getdi.

Ana hələ də qabları yumaqla məşğul idi, amma onlar gedəndə o da gördü, sonra üzünü Toma çevirib fərəhlə dedi: “Ona heç nə olmadı. Bir şey olan deyil. Mənə bir sillə ilişdirmək üçün əlləri yaman qaşınır”.

Tom gülməyə başladı. “Özün bilərəkdən onu sancırsan?”

“Əlbəttə. Bir kişini narahat elə, fikrə sal, sonra görəcəksən ki, onun bütün ürəyi parça-parça olub, yıxılıb qalıb bir qıraqda. Amma sən gəl onu əsəbləşdir, ona heç nə olmaz. Ata heç nə demədi, ancaq bilirəm yaman əsəbləşdi. Günümü göstərəcək. Hər şey qaydasındadır”.

Əl ayağa qalxdı. “Mən gedim bir az gəzim”.

“Yaxşısı budur ki, gedib baxasan maşın nə vəziyyətdədir” – Tom ona xəbərdarlıq edərcəsinə dedi.

“Maşın getməyə hazırdır”.

“Hazır olmasa, Ananı sənün üstünə salacağam”.

“Hazırdır”. Əl gəziş-gəzişə çadırların yanından keçərək getdi.

Tom köks ötürdü. “Ana, mən yoruluram. Bəlkə məni də əsəbləşdirəsən?”

“Tom, sən ağıllısan. Səni əsəbləşdirmək lazım deyil. Mən sənə arxalanmalıyam. O biriləri – onlar elə bil ki, yaddırlar, amma sən yox. Tom, sən vaz keçməyəcəksən”.

İş artıq onun üzərinə düşmüşdü. “Bu mənim xoşuma gəlmir” – o dedi. “Mən də Əl kimi gedib gəzmək istəyirəm. Mən də ata kimi əsəbləşmək istəyirəm. Mən də Con əmi kimi sərxoş olmaq istəyirəm”.

Ana başını silkələyərək cavabında dedi: “Tom, sən bunu bacarmazsan. Bilirəm. Elə balaca vaxtlarımdan mən bilirdim ki, sən elə deyilsən. Elə adamlar var ki, ancaq özlərini düşünürlər, başqa heç kəsi. Məsələn, Əl – qız dalınca düşən cavan oğlandan başqa bir şey deyil. Amma sən heç vaxt elə olmamısan, Tom”.

“Əlbəttə, olmuşam. Elə indi də eləyəm” – Tom dedi.

“Yox, deyilsən. Sən elədiyən hər şeydə başqalarını da düşünürsən. Səni həbsə alanda mən artıq bunu başa düşdüm. Bax sən belə birisən”.

“Ana, bəsdir. Bu ki, belə deyil. Sənə elə gəlir”.

Ana çəngəl-bıçaqları boşqabların üstünə yığdı. Bəlkə də sən deyəndir. Şaronlu Rouz, bunları sil, yerlərinə düz”.

Qız tənənfəs halda ayağa qalxdı və şişmiş qarnı özündən qabağa çıxdı. O ağır-ağır qutuya yaxınlaşdı və yuyulmuş boşqabı götürdü.

Tom dedi: “Elə şişir ki, gözləri də qıyılıb”.

Ana dedi: “Yaxşı da, onu ələ salma. Hər şey yaxşıdır. İndi get kimlə sağollaşacaqsan sağollaş”.

“Oldu. Gedim öyrənim görüm ora çatmaq nə qədər vaxt aparar”.

Ana qıza üzünü tutaraq dedi: “O səni qıcıqlandırmaq üçün demədi o sözləri. Rusi və Uinfil haradadır?”

“Atanın arxasınca qaçdılar. Bayaq gördüm”.

“Yaxşı, qoy getsinlər”.

Şaronlu Rouz ləng işləyirdi. Ana sınaııcı nəzərlərlə onu süzdü. “Özünü yaxşı hiss eləyirsən? Elə bil yanaqların sallanır”.

“Süd içməmişəm”.

“Bilirəm, südümüz olmayıb”.

Şaronlu Rouz küt bir tərzdə dedi: “Əgər Konni getməsəydi, indi balaca bir evimiz olardı, o da oxuyardı. Lazım olduğu qədər də süd içərdim. Yaxşı uşağımız olardı. Amma indi bu uşaq heç də yaxşı doğulmayacaq. Mən süd içməliyəm”. O əlini önlüyünün cibinə saldı və ordan nəsə çıxarıb ağızına atdı.

Ana dedi: “Gördüm nəsə gəmirirsən, nədir o?”

“Heç nə”.

“Yaxşı görüm, nədir axı o?”

“Böyük bir əhəng parçası tapmışam”.

“Axı o yeməli deyil”.

“Ürəyim istəyir”.

Ana səssiz idi. Ətəyini düzəltdi. Nəhayət ki, o dedi: “Bilirəm, hamilə olanda bir dəfə mən kömür yedim. Böyük bir parça kömür. Nənə dedi ki, olmaz. Bir də ki, sən uşaq haqqında elə sözlər danışma. Elə şeyləri ağına gətirməyə belə sənənin ixtiyarın yoxdur”.

“Ərim yoxdur. Süd içə bilmirəm”.

“Yaxşı olsaydın, indi səni kötəkləyərdim, üzünə silləni yapışdırardım”. O ayağa qalxdı və çadırın içərisinə girdi. O qayıdıb Şaronlu Rouzun qarşısında dayandı və əlini uzatdı. “Buna bax!”. Onun əlində balaca qızıl sırğa var idi. “Bu sənindir”.

Qızın gözləri bir anlığa parıldadı və sonra o üzünü yana çevirdi. “Mənim qulaqlarım deşilməyib”.

“Olsun da, mən deşəcəyəm”. Ana tələsə-tələsə çadıra qayıtdı. O əlində karton qutu ilə geri döndü. İynəni sapladı, onu iki qat elədi və bir neçə yerdən düyün vurdu. O qutuda bir tıxac tapdı.

“İncidəcək”.

Ana ona yaxın gəldi, tıxacı qulağının arxasına qoydu və iynəni qulağa sıxdı.

Qız yerində dartındı. “Sancır. İncidəcək”.

“Daha incitməyəcək”.

“Yox, incidəcək”.

“Yaxşı, onda gəl birinci o birisinə baxaq”. O tıxacı o biri qulağın arxasına qoydu və qulağı iynə ilə dəşdi.

“İncidəcək”.

“Sakit ol” – Ana dedi. “Qurtardı”.

Şaronlu Rouz heyrət içində anasına baxdı. Ana iynəni çıxardı və sapı dartaraq deşikdən bir neçə düyünü keçirdi.

O dedi: “Hə, indi biz hər gün bir düyün aşağı dartacağıq, bir neçə həftədən sonra artıq sırğalarını taxa bilərsən. Əl, götür, onlar indi sənindir. Onları özündə saxla”.

Şaronlu Rouz xəfifcə qulaqlarına toxundu və barmaqlarındakı xırda qan damcılarına baxdı. “Heç incitmədi, bir az sancdı”.

“Gərək sən qulaqların çoxdan deşiləydi” – anası dedi. O, qızının üzünə baxdı və zəfər ifadə edən gözləri ilə gülümsədi. “Hə, indi qabları sil qurtar, sən uşağına bir şey olan deyil, az qala qulaqlarında deşik olmadan gətirəcəkdin o uşağı dünyaya, amma indi o məsələ də həll olundu”.

“Bu nə deməkdir?”

“Hə, bəs nə? Əlbəttə” – Ana cavab verdi.

Əl küçə boyunca gəzə-gəzə rəqs platformasına gəlib çatdı. Balaca səliqəli çadırın yanında astadan fit çaldı, sonra isə küçənin kənarına keçdi. Yolun kənarı ilə getdi və otun üstündə oturdu.

Bir müddətdən sonra sarışın qız ona yaxın gəldi, gözəl idi və üz cizgiləri kəskin idi. O Alın yanında oturdu və heç nə demədi. Əl əlini onun belinə qoydu və barmaqları ilə onun belini tumarladı.

“Eləmə, qıdığım gəlir” – qız dedi.

“Biz sabah gedirik” – Əl dedi.

Qız diksinmiş halda ona baxdı. “Sabah? Hara?”

“Şimala” – Əl astadan cavab verdi.

“Biz evlənəcəyik də, hə?”

“Hə, əlbəttə, nə vaxtsa”.

“Sən axı dedin çox yaxında” – qız əsəbi halda qışqırdı.

“Çox yaxında elə çox yaxında deməkdir”.

“Sən söz vermişdin”. Əl barmaqları ilə onu tumarlamağında idi. “Əlini çək” – deyərək qız çıxırdı. “Sən demişdin ki, məni alacaqsan”.

“Hə, alacağam”.

“Amma sən gedirsən”.

Əl tələb edərcəsinə qızdan soruşdu: “Nə olub axı sənə? Hamiləsən?”.

“Yox”.

Əl qəhqəhə ilə güldü. “Onda bütün vaxtımı boş yerə sərf etmişəm, hə?”.

Qız alt dodağını büzərək qabağa verdi. O cəld ayağa qalxdı. “Məndən uzaq dur, Əl Coud. Mən bir də heç vaxt səni görmək istəmirəm”.

“Yaxşı da, nə olub axı?”.

“Elə bilirsən səndən yoxdur, hə?”.

“Bir dəqiqə gözlə”.

“Sən elə bilirsən ki, mən səninlə bir yerdə olmalıyam, yox, heç də elə deyil, mənim o qədər şansım var ki”.

“Gözlə, gör nə deyirəm”.

“Yox, cənab. İtilin burdan”.

Əl birdən onun üzərinə atıldı, topuğundan yapışdı və onu yerə yıxdı. Qız yıxılında onu tutdu və əli ilə qızın ağzını örtüdü. Qız onun ovcunu dişləmək istədi, ancaq Alın ovcu onun ağzına dəymirdi, digər əli ilə isə qızı tutmuşdu. Bir müddət qız dinməzəcə dayandı, sonra isə hər ikisi quru otun üstündə gülməkdən uğunub getdilər.

“Biz tezliklə qayıdıb gələcəyik” – Əl dedi. “Cibim pulla dolu olacaq, Hollivuda gedib kinoya baxarıq”.

Qız arxası üstə uzanmışdı. Əl ona tərəf əyildi. O gördü ki, qızın gözlərində parlaq ulduz, eləcə də qara bulud öz əksini tapmışdır. “Qatarla gedərik” – Əl sözlərinə əlavə etdi.

“Nə vaxt?” – Qız soruşdu.

Əl dedi: “Bəlkə bir aydan sonra”.

Qaranlıq düşdü, Ata və Con əmi digər ailə başçıları ilə kontorun çölündə oturmuşdular. Onlar gecəni və gələcəyi tədqiq edirdilər. Ağ, çox geyilmiş, amma təmiz geyimdə olan menecer dirsəklərini eyvanın məhəccərinə dayamışdı. Onun sifəti qayğılı və yorğun idi.

Haston ona baxdı və dedi: “Yaxşı olardı ki, siz gedib dincələsiniz”.

“Hə, gedib yatım, Üçüncü Hissədə uşaq doğulub, məndən yaxşı mamaça olacaq”.

“Bilməlisən də, evli oğlan belə şeylərdən baş açmalıdır”.

Ata dedi: “Biz sabah səhər gedirik”.

“Hə? Hara gedirsiniz”.

“Şimala, pambıq yığacağıq, işləməmişik, yeməyimiz qurtarır”.

“Orda iş var ki?” – Haston soruşdu.

“Bilmirəm, amma burda dəqiq yoxdur”.

Haston dedi: “Olacaq, bir az gözləmək lazımdır, biz gözləyəcəyik”

“Heç getmək istəmirik” – Ata dedi. “Burdakı insanlar bizə elə yaxşı davranırlar ki. Tualetlər filan da var. Amma yeməyimiz qurtarmaq üzrədir. Benzin bakımız doludur. Axır bir yerə gedib çatarıq. Burda hər gün çimirdik. Həyatımda heç belə təmiz olmamışam. Gülməli burasıdır, ki həmişə həftədə bir dəfə çimmişəm və heç vaxt məndən iy gəlməyib, indi isə bir gün çimməyəndə iyi hiss edirəm. Tez-tez çiməndə elə olur?”

Menecer dedi: “Bəlkə əvvəllər özünü iyləməmişən”.

“Ola bilər. Heç getmək istəmirəm”.

Bəstəboy menecer başını ovuclarının arasına aldı. “Deyəsən, bu gecə bir dənə də uşaq doğulacaq”.

“Bizdə də biri olacaq, amma hələ vaxta var” – Ata dedi. “Kaş o burda doğulardı. Kaş qala biləydik”.

Tom, Uilli və yarı hindu Cul rəqs meydançasının kənarında oturub ayaqlarını yelləyirdilər.

“Tütünü axtarıb tapdım, çəkmək istəyən var?” – Cul soruşdu.

“Hə, əlbəttə, mən istəyirəm. Gör nə vaxtdır çəkmirəm”. O tütünün yerə tökülməsinin qarşısını almaq üçün son dərəcə ehtiyatla tütünü бүkdü.

“Hə, dostum, sizi yola salmaq bizi yaman üzür” – Uilli dedi. “Sizin ailə yaxşı ailədir”. Tom tütününü yandırdı. “Mən bu haqda çox fikirləşirəm. Tanrım, kaş bir yerdə birdəfəlik məskunlaşaydıq”.

Cul öz tütün paketini geri aldı. “Bu heç yaxşı deyil, mənim balaca qızım var. Biz bura gələndə mən düşündüm ki, onu məktəbə qoyaram. Amma biz bir yerdə çox qala bilmirik. İşlər qarışıq və biz yenə başqa yerə getməli oluruq”.

“Ümidvaram biz bir də Huvervilə qayıtmaq” – Tom dedi. “Orda yaman qorxmışdum”.

“Şeriflər rahatlıq vermirlər?”

“Qorxurdum ki, kimisə öldürərəm” – Tom cavab verdi. “Heç orda çox qalmadıq, amma artıq səbr kasam dolmuşdu. Bir tanışımı şerif gəlib apardı. Niyə? Nə var nə var sözünün qabağına söz gətirib. Özümü güclə saxlayırdım”.

“Heç qiyamda iştirak eləmişən?” – Uilli soruşdu.

“Yox”.

“Elə hey fikirləşirəm, niyə şeriflər gəlib burda başqa yerdə çıxartdıqları kimi qırğın çıxarmırlar? Yəni onları saxlayan ofisdəki o cılız oğlandır? Yox, dostum. İş onda deyil”.

“Bəs onda nədədir?” – Cul soruşdu.

“Deyim sizə də, bax, biz bir yerdə hərəkət edirik. Şerif düşərgədəki bir nəfəri qaralasa, o bütün düşərgəni qaralamış olar və onun buna cəsarəti çatmaz. O yan bu yan olsa biz bir dəfə hay versək iki yüz nəfər ayağa qalxar. Həmkarlar ittifaqının təşkilatçısı yolda camaatı başına yığıb danışanda eşitdim. O deyir ki, biz bunu hər yerdə edə bilərik. Sadəcə gərək hamımız bir yerdə olaq. İki yüz nəfərə onların gücü çatmaz. Onlar ancaq adamları tək-tək sındıra bilərlər”.

“Hə” – Cul dedi. “Tutaq ki, bir təşkilat qurmusan. Sədrsiz olmaz. Sonra rəhbər tutuldu, təşkilat da batacaq axı?!”

Uilli dedi: “Bu məsələni bir ara yoluna qoymaq lazımdır. Bir ildir burdayam və əməkhaqqı getdikcə düşür. İşdən qazandıqlarınla ailə dolandırmaq olmur, vəziyyət

get-gedə xarablaşır. Oturub acından ölməkdən bir şey çıxmır. Bilmirəm neyləmək lazımdır. Elə bil onların atları var və bu atlar işləməsə də bu heyvanlara yem verilir, amma işçilərinə gələndə canları çıxır. Onda elə bil ki, atlar adamlardan dəyərlidir? Heç cür başa düşə bilmirəm”.

“Mən artıq bu barədə düşünmək istəmirəm” – Cul dedi. “Amma düşünməliyəm. Mənim balaca qızım var. Bilirsən o necə gözəldir. Ona qəşəng olduğu üçün həftələrin birində hədiyyə verdilər. Bəs ona nə olacaq? O getdikcə çöpə dönür. Mən buna dözə bilmirəm. O elə qəşəngdir ki. Mən boğuluram”.

“Neyləyəcəksən?” – Uilli dedi. “Oğurluq edib, türməyə girəcəksən? Kimisə öldürüb edam olunacaqsan?”

“Bilmirəm” – Cul dedi. “Fikirləşəndə dəli oluram. Əməlli-başlı dəli oluram”.

“Burdakı rəqslər üçün darıxacağam” – Tom dedi. “Burda gördüyüm rəqslər gördüyüm ən yaxşı rəqslərdən idi. Yaxşı, mən getdim. Hələlik. Görüşərik”. O əl verdi, sağollaşdı.

“Hə, əlbəttə, görüşəcəyik” – Cul dedi.

“Yaxşı, hələlik” – deyərək Tom qaranlığın içində itib-batdı.

Qaranlıqda Coud ailəsinin çadırında Rusi və Uinfild öz döşəklərində, anaları isə onların yanında uzanmışdı. Rusi pıçılıtlı ilə dedi: “Ana!”

“Hə? Hələ yatmamısan?”

“Bizim getdiyimiz yerdə kroket olacaq?”

“Bilmirəm. Yat. Səhər tez durmalıyıq”.

“Deyirəm kaş burda qalardıq, burda kroket var”.

“Sakit ol!”

“Ana, Uinfil bayaq bir uşağı vurdu”.

“Vurmamalıydı”.

“Bilirəm. Mən ona dedim, amma o uşağın düz burnunun ortasından vurdu və aman Aman Tanrım, sən bir görəydin onun burnundan necə qan axırdı”.

“Elə danışma. Elə danışmaq olmaz”.

Uinfild başını çevirdi və qəzəbli səs tonu ilə dedi: “O dedi ki, biz Okilərək, amma o özü Oki deyil, çünki o Oreqondan gəlib. Mən ona birini ilişdirdim”.

“Sakit ol. Elə etməməliydin. Onun dediyi sözlər sənə zərər vermir”.

“Mən ona icazə vermərəm elə desin” – Uinfild kəskin tərzdə cavab verdi.

“Yaxşı. Yat”.

Rusi dedi: “Sən bir görəydin qan necə axırdı – bütün əyin-başı qan içində idi”.

Ana əlini yorğanın altından çıxardı və Rusinin yanağına barmağı ilə ilişdirdi. Balaca qız bir anlığa tutuldu qaldı, sonra burnunu çəkə-çəkə astadan ağladı.

Sanitar qovşağında bitişik kupelərdə Ata ilə Con əmi oturmuşdu. “Axırncı dəfə istifadə edim” – Ata dedi. “Yaxşı şeydir. Yadındadır birinci dəfə unitazın suyunu buraxanda balacalar necə qorxmışdular?”

“Sözün düzü, elə mən özüm də bir az qorxmışdum” – Con əmi dedi. O kombinezonunun ayaqlarını dizlərinə qədər qatladı. O dedi: “Mən xarablaşırım. Günaha batdığımı hiss edirəm”.

“Günaha bata bilməzsən axı” – Ata dedi. “Pulun yoxdur. Sadəcə özünü ələ Əl. Günah eləmək üçün gərək ən azı iki dolların olsun, bizim heç birimizdə də o yoxdur”.

“Hə, lakin mən düşüncələrimlə günah edirəm”.

“Yaxşı, onda o günah o da sən”.

“Düşünmək də etmək qədər günahdır” – Con əmi dedi.

“Amma bahalı deyil” – Ata dedi.

“Belə şeylərlə zarafat eləmə”.

“Zarafat eləmirəm. Sən işində ol. Biz nə hayda, sən nə hayda”.

“Bilirəm” – Con əmi dedi. “Mən həmişə belə olmuşam da. Mən tutduğum əməllərin heç yarısını deməmişəm”.

“Deməsən də olar”.

“Bax, elə bu qəşəng tualet də günahdır”.

“Onda kolluqlara gedə bilərsən. Yaxşı da, tez elə, şalvarını çək gedib bir az yataq”.

Ata kombinezonunun kəmərlərini çəkdi və onları bərkitdi. O unitazın suyunu buraxdı və fikirli halda suyun necə burulduğunu izlədi.

Ana çadırdakıları oyadanda hələ də qaranlıq idi. Sanitar hissənin açıq qapılarından zəif işıq gəlirdi. Yol boyunca düzülmüş çadırlardan yatanların xorultuları eşidilirdi.

Ana dedi: “Tez olun, durun ayağa. Getməliyik. Bir azdan gün doğacaq. O lampanı götürdü və fitili yandırdı. “Hamınız, bir nəfər kimi, durun”.

Çadır asta hərəkətlərlə canlanmağa başladı. Yorğan və rahatlıqlarından vaz keçənlərin gözləri işıqda qıyıldı. Ana yatanda geydiyi gecəliyinin üstündən başqa bir paltar keçirtti. “Qəhvəmiz də qurtarıb” – o dedi. “Bir az biskvitimiz var. Yolda yeyərik. Durun, maşını yükləyək. Bəsdir, oyanın artıq. Səs salmayın, qonşuları oyatmamaq”.

Bir müddətdən sonra onlar tam ayılmışdılar. “Uzağa getməyin” – deyə Ana uşaqlara xəbərdarlıq etdi. Ailə üzvləri geyindi. Kişilər brezentı yığıb maşına yüklədilər. “Yükü hamarla” –Ana dedi. Onlar döşəyi üstə qoydular və brezentı horizontal uzadıb bərkitdilər.

“Ana, bu qədər” – Tom dedi. “Hazırdır”.

Ana soyuq biskvitlərin olduğu boşqabı əlində tutmuşdu. “Yaxşı, götürün, hərəyə birini. Olanımız budur”.

Rusi və Uinfild biskvitlərdən qapıb yükün düz üstünə dırmaşdılar. Onlar soyuq biskvitləri əllərində tutmuş halda yorğanı üstlərinə çəkərək yatdılar. Tom sürücü yerinə oturdu və maşını işə saldı.

“Lənət sənə, Əl!” – Tom çıxırdı. “Akkumulyatoru yatıb”.

Əl kükrədi: “Yanacaq yoxdursa mən bu lənətəgəlmişini necə işə salmalıydım ki?”

Tom birdən güldü: “Bilmirəm necə. Amma bu sənəin səhvindir. Artıq onu əlinlə işə salmalısan”.

“Mən sənə dedim axı, burda mənlik bir şey yoxdur”.

Tom aşağı düşdü və oturacağıın altından çarx qolunu tapdı. “Hə onda mənəin səhvəindir” – o dedi.

“Onu mənə ver” – Əl çarx qolunu Tomun əlindən qapdı. “Elektrik qığılcımını ayır, əlimi apar”.

“Yaxşı, işində ol”.

“Əl dayanmadan fırladı. Mühərrik qırıq-qırıq işə düşdü, fişıldadı, Tom sürəti azaldanda mühərrik elə bil ki, fınxırdı. O qığılıcı bağladı, qazı azaltdı.

Anası onun yanına dırmaşdı. O dedi: “Biz düşərgədəkiləri oyatdıq”.

“Zərəri yoxdur, təzədən yatarlar”.

“Əl o biri tərəfdən oturaçağa dırmaşdı. “Ata ilə Con əmi yükə çıxdılar, yatacaqlar” – o dedi.

Tom baş darvazaya doğru sürdü. Nəzarətçi budkasından çıxdı və fənərini maşına saldı. “Gözləyin”.

“Nə olub?”

“Gedirsiniz?”

“Hə”.

“Onda sizi siyahıdan silməliyəm”.

“Oldu”.

“Hara gedirsiniz?”

“İstəyirik şimala gedək”.

“Yaxşı. Sizə uğurlar” – nəzarətçi dedi.

“Sağ ol, sənə də. Hələlik”.

Yük maşını təpədən keçdi və yola çıxdı. Tom ora gəldikləri yolla getdi, Uidpəç keçdilər və 99-cu yola çıxana qədər qərbə doğru sürdü, sonra işə döşənmiş yolla şimala yol aldı, Beykersfildə doğru. Şəhərin kənarına çatanda artıq gün çıxırdı.

Tom dedi: “Hara baxırsan restorandır. Hamısında da qəhvə verilir. O bütün sutkanı işləyəne baxın, əminliklə deyə bilərəm ki, orda on qallon qəhvə var, özü də qaynar!”

“Kəs səsini!” – Əl dedi.

Tom ona dişlərini ağartdı: “Deyəsən düşərgədə özünə o saat bir qız tapmışdın”.

“Nə olsun ki?”

“Ana, görürsən, bu səhər o heç özündə deyil. Bundan yol yoldaşı çıxmaz”.

Əl qıcıqlanmış tərzdə dedi: “Mən çox tezliklə sizdən ayrılıb öz yolumla gedirəm. Ailən olmayanda daha asan olur”.

Tom dedi: “Doqquz aydan sonra özün ailə olacaqsan, darıxma, görürəm dinc dayanmamısan”.

“Dəlisən sən” – Əl dedi. “Qarajda özümə iş tapardım, yeməyimi də restoranda yeyərdim –”

“Doqquz aydan sonra da arvadınla uşağın olardı”.

“Dedim axı, yox”.

Tom dedi: “Özünü yaman ağıllı aparırsan, yaxşıca çırpılacaqsan”.

“Kim çırpacaq məni?”

“Bunu eləməyə həmişə bir adam tapılar” – Tom cavab verdi.

“Sən belə fikirləşirsən, çünki sən –”

“Bəsdirin, artıq” – deyə Ana onların söhbətinə qarışdı.

“Ana, mən başladım” – Tom dedi. “İstədim onunla zarafat edim, pis niyyətim yox idi. Əl, mən heç bilmirdim sən o qızı belə istəyirsən”.

“Mən heç bir qızı istəmirəm”.

“Yaxşı, istəmə. Dalaşmaq istəyirsən, amma dalaşan deyiləm”.

Maşın şəhərə yaxınlaşdı. “O isti sosiska stendlərinə baxın – yüzlərlə stend var!” – Tom dedi.

Ana dedi: “Tom! Məndə bir dollar var. Doğrudan da ürəyin istəyirsə get özünə qəhvə Əl”.

“Yox, ana, zarafat elədim”.

“İstəyirsənsə, get al”.

“Yox, götürmə”.

“Onda bir də qəhvə adını çəkmə” – Əl dedi.

Tom uzun müddət dinmədi. “Elə bil ki, bu xaraba məni özünə cəlb edir də. Həmin gecə keçdiyimiz yol”.

“Ümidvaram bir də elə şey olmaz” – Ana dedi. “Çox pis gecə idi”.

“Yadıma salmaq belə istəmirəm”.

Günəş onların sağ tərəfindən çıxırdı, maşının kölgəsi onların yanına, eləcə də yanından keçdiyi hasarın taxtalarına düşürdü. Onlar Huvervilin yenidən tikilmiş düşərgəsindən keçdilər.

“Ora bax” – Tom dedi. “Sanki burda heç bir şey baş verməyib”.

Əl qaşqabağını bir kənara qoyub dedi: “Bir nəfər mənə dedi ki, ordakılardan bəzilərinin yerini on beş-iyirmi dəfə yandırılar. Onlar da gedib söyüdün arxasında gizlənilər, sonra da çıxıb daxmalarını təzədən tikirlər. Elə bil sünbülqırandılar. O oğlan deyir ki, onlar artıq buna öyrəşiblər deyə artıq heç hirslənmirlər də. Bunu bir növ pis hava şəraiti hesab edib, qulaqardına vururlar”.

“Hə, o gecə mənim üçün doğrudan da pis hava kimi bir şey idi” – Tom dedi. Onları şossedə soyuq tutmuşdu. Günəşin istiliyindən üşütməyə düşmüşdülər. “Səhər adam özünü birtəhər hiss eləyir. Qarşidan da qış da gəlir. Ümid eləyirəm qış girməmiş bir az pul qazanaq. Qışda çadırda qalmaq heç yaxşı olmayacaq”.

Ana köks ötürdü və başını dikəltdi. O dedi: “Tom, gərək qışda evimiz olsun. Bunu mən sənə deyirəm. Rusi yaxşıdır, ancaq Uinfil zəifdir. Gərək bir komamız olsun ki, yağış yağanda başımızı sala bilək. Özü də eşitdiyimə görə burda leysanlar yağır”.

“Evimiz olacaq, ana. Sən rahat ol. Sənin evin olacaq”.

“Başımızın üstündə dam, ayağımızın altında döşəmə olsun. Balacalar küçədə yatmasın”.

“Əlimizdən gələni edəcəyik, Ana”.

“Mən istəmirəm səni indi təşvişə salım”.

“Biz bacardığımızı eləyəcəyik”.

“Hərdən təlaş alır canımı” – Ana dedi. “Mətanətimi itirirəm”.

“Mən heç görməmişəm ki, sən mətanətini itirəsən”.

“Gecələr bəzən olur”.

Maşının qabağından möhkəm fisiltı səsi gəldi. Tom sükanı bərk sıxdı və var gücü ilə əyləci basdı. Maşın dayandı. Tom ah çəkdi. “Bax belə”. O oturacağı söykəndi. Əl aşağı sıçradı və qabaq sağ təkərə baxmağa qaçdı.

“Böyük bir mismar” – deyə o çığırdı.

“Şin yamağımız var?”

“Yoxdur” – Əl cavab verdi. “Hamısını işlətmişik. Yamaq var, amma yapışqan yoxdur”.

Tom çevrildi və qüسسə ilə anaya gülümsədi. “Sən gərək heç o bir dollar haqqında danışmazdın” – dedi. “Biz bunu necəsə düzəldərdik”. O düşdü və partlamış şinə baxdı.

Əl təkərdən sallanan böyük mismanı göstərərək dedi: “Buna bax”.

“Bu boyda ölkədə bir misman var idisə o da bizim rastımıza çıxdı”.

“Vəziyyət pisdır?” – Ana soruşdu.

“Yox, pis deyil, gərək düzəldək”.

Ailə üzvləri bir-bir maşının arxasındakı yükəndən düşdü. “Deşilib?” – Ata soruşdu və təkəri görəndən sonra səsini kəsdi.

Tom Ananı oturacaqdən uzaqlaşdırdı, yastığın altında dəmir bankada olan yamağı götürdü. Rezin yamağı açdı və sement tübikini götürüb onu xəfifcə və ehmalca sıxdı. “Demək olar ki, quruyub” – o dedi. “Bəlkə elə bu da bəs edər. Yaxşı, Əl. Sən arxa çarxları saxla. Gəl onu qaldıraq”.

Tom və Əl bir yerdə yaxşı işlədilər. Onlar çarxların arxasına daş qoydular, qabaq hissəni qaldırıb, sağ təkərin şinini çıxartdılar. Deşilmiş hissəni tapdılar, bir əskini benzinə batırıb həmin hissəni sildilər. Sonra Əl şini ayağı üstə tarım saxladı, Tom sement tübikini yarıb, onu nazik qatla rezinin üstünə çəkib cib bıçağı ilə hamarladı. O bir az üstündən qaşdı. “Qoy bu qurusun, mən də yamaq kəsim”. O yamağın qıraqlarını kəsdi və bərabərləşdirdi. Əl yenə şini tarım çəkdi, Tom da ehtiyatla yamağı vurdu. O bir neçə dəfə yamağı yüngülcə döyəclədi, sonra şini dartdı və yamağın qıraqlarını gözdən keçirdi. “Bu qədər! Dözər. İndi gəl onu dolduraq. Ana, belə görünür o bir dollar səndə qalacaq”.

Əl dedi: “Kaş ehtiyat şinimiz olardı. Tom, gərək ehtiyat şin alaq, onda gecə də partlasa şin, asan olur”.

“Ehtiyat şin almağa pulumuz olan kimi onun yerinə özümüzə qəhvə və ət alacağıq” – Tom dedi.

Səhərin bu çağında maşınlar şossedə şütüyürdülər, hava tədricən qızınırdı və açılmağa başlayırdı. Açıq boz rəngə iş paltarını geymiş qəhvəyi sifətli bir kişi maşından düşdü və yük maşınına doğru yol aldı. O başıaçıq idi. O gülümsəyəndə ağ dişləri

görsəndi. Sol əlinin orta barmağında qızıldan olan böyük nişan üzüyü var idi. Canlığının üstündə nazik zəncirdən balaca qızıl top sallanırdı.

O xoş tərzdə dedi: “Sabahınız xeyir”.

Tom nasosu saxladı və kişiye baxdı. “Hər vaxtın xeyir”.

Kişi barmaqlarını yöndəmsiz, qısa, ağarmağa başlayan saçlarına apardı. “İş axtarırsınız?”

“Elədir ki var, cənab. Yerın altına da baxmışıq”.

“Şaftalı yığa bilərsiniz?”

“Heç vaxt yığmamışıq” – Ata dedi.

“Əlimizdən hər şey gəlir” – Tom tələskəliklə cavab verdi. “Yığılmağa nə varsa hamısını yığarıq”.

Kişi qızıl topuna toxundu. “Sizin üçün, təxminən, 40 mil şimalda çoxlu iş var”.

“Çox istəyərdik iş tapaq” – Tom dedi. “Siz deyın ora necə getmək olar, biz də uça- uça gedək”.

“Pikslinin şimalına tərəf gedin – təxminən 35-36 mil olacaq, sonra da şərqə dönün. Ordan da təqribən 6 mil gedin. Kimdən soruşsanız Huper rançosunu, sizə deyəcək. Çoxlu iş var orda”.

“Əminəm ki, var”.

“Deyin görüm, iş axtaran başqa adamlar haradadır?”

“Uıdrpəç düşərgəsində iş axtaranlar çoxdur” – Tom dedi.

“Onda mən ora gedirəm. İşçilər lazımdır. Yadınızda saxlayın, Pikslidən şərqə dönün və rançoya çatana qədər elə düz gedin”.

“Hə, elə edəcəyik” – Tom dedi. “Sizə çox minnətdarıq, işə yaman ehtiyacımız var idi”.

“Yaxşı, di gedin”. O yola doğru getdi, öz avtomobilinə mindi və cənuba üz tutdu.

Tom var gücünü nasosa saldı. “Hərəmiz iyirmi dənə” – o kişilərə dedi. “Bir – iki – üç – dörd – ”. İyirmi olandan sonra Əl, ondan sonra isə növbə ilə Ata və Con əmi də nasosu aldı. Şin doldu, şişdi və hamar dayandı. Hərə 20 dəfə vurmaqla, 3 dəfəyə şini doldurdular. “Gəl indi onu buraxaq yerə, görək nə olacaq” – Tom dedi.

Əl maşını aşağı saldı. “Dolub” – o dedi. “Deyəsən, hələ çox dolub”.

Onlar alətləri maşına atdılar. “Gəlin, getdik” – Tom onlara səsləndi. “Nəhayət, bir işimiz olacaq”.

Ana yenə ortada oturdu. Bu dəfə maşını Əl sürürdü.

“Yavaş sür. Maşın sıradan çıxmasın, Əl”.

Onlar səhər günəşindən qızınmış çöllərin arası ilə gedirdilər. Təpələrin başından duman çəkilmişdi və onlar yenidən qara-bənövşəyi çalarlarla zəngin qəhvəyi rəngə bürünmüşdü və təmiz idilər. Maşın yanından keçdiyi hasarların üstündəki vəhşi göyərçinləri havaya qaldırırdı. Əl qeyri-şüuri olaraq sürəti artırırdı.

“Yavaş” – Tom ona xəbərdarlıq elədi. “Onu gücə salsan, xarab olacaq. Biz ora çatmalıyıq. Bəlkə elə günü bu gündən başladığ işləməyə”.

Ana həyəcanla dedi: “Dörd nəfər işləsə elə bəlkə bu gün pul əvəzi ala bilərik. Sən qəhvə istəyirdin, ona görə elə birinci onu alacağam, sonra bir az un, bir az qabartma tozu, bir az da ət. Yaxşı olardı ki, tikə əti almayaq, onu sonraya saxlayaq, bəlkə şənbə gününə. Sabun almalıyıq. Hə, sabun mütləq alınmalıdır. Görəsən harada qalacağıq”. O danışmağa davam edirdi. “Süd. Süd də ala. Şaronlu Rouza lazımdır. Tibb bacısı elə dedi”.

İsti şosse boyunca bir ilan qıvrıldı. Əl yolundan çıxdı, ilanın üstünə sürüb onu əzdi, sonra yenə öz zolağına qayıtdı.

“Sünbülqıran ilan idi” – Tom dedi. “Gərək elə eləməzdin”.

“Zəhləm gedir onlardan” – Əl sevincək halda dedi. “Özü də hamısından. Onları görəndə ürəyim bulanır”.

Yollarda maşınlar çoxaldı, qapılarında şirkətlərinin reklamı olan parıltılı maşınlarda gəzən satış təmsilçiləri, arxasıya zəncir daşıyan qırmızı və ağ yanacaq maşınları, ərzaq daşıyan topdan satış dükanlarına məxsus böyük dördkünc qapılı furqonlar. Hər yer yaşıllıq idi. Meyvə bağları var idi, ağacları bar vermişdi, meynəliklərdə isə sıraların ortasına qədər uzanmış meynə tənəklərini görmək olurdu. Qarpız ləkləri və taxıl sahələri var idi. Yaşıllığın içində ağ evlər var idi, qızılgüllərlə əhatə olunmuşdu. Günəş qızılı və qızmar idi.

Qabaq oturacaqda Ana, Tom və Əl həyəcandan özlərini itirmişdilər. “Uzun müddətdir özümü belə yaxşı hiss etmirəm” – Ana dedi. “Çoxlu şaftalı dərşək öz evimiz olar, hətta bir neçə ayın kirayə pulunu verərik. Gərək evimiz olsun”.

Əl dedi: “Mən pul yığacağam. Yığacağam və şəhərə gedəcəyəm, orda qarajda özümə iş tapacağam. Otaqda yaşayacağam, restoranlarda yemək yeyəcəyəm. Hər gecə kinoya gedəcəyəm. Elə də baha deyil. Kovboylara aid kinolar”. Onun əlləri sükan ətrafında bərk-bərk sıxıldı.

Radiator ciyildədi və buxar buraxdı. “Onu doldurmusan?” – Tom soruşdu.

“Hə, arxadan külək gəlir, onu qaynadır” – Əl cavabında dedi.

“Çox gözəl gündür” – Tom dedi. “MakAlesterdə işləyəndə ordan çıxandan sonra edəcəyim şeylərin planını qururdum. Fikirləşirdim ki, çıxım vəssalam. Elə bir ki, üstündən bir əsr keçib. Elə bil bir neçə əvvəl olmuşam türmədə. Orda bir nəzarətçi var idi, vəziyyəti çətinləşdirirdi. Mənim əllərim gicişirdi o əclafı çırpmaq üçün. Bəlkə elə onun ucbatından bütün polislərə nifrət edirəm. Hamısı elə bil bir-birinə oxşayır. Sifəti qıpqırmızı idi. Donuza oxşayırdı. Onun qərbdə bir qardaşı da var idi, türmədən çıxanları qardaşının yanına göndərirdi, onlar da o oğlan üçün işləyirdilər havayı. Narazılıq eləyənləri, təzədən qazamata qaytarırdılar. Mən belə eşitmişəm”.

“Belə şeylər haqqında düşünmə” – deyə Ana ona yalvarıcı səslə müraciət etdi.

“Yeməyə o qədər şey alacağam ki. Çoxlu un və piy”.

“Fikirləşməsən olmur də olmur axı” – Tom dedi. “İstəyirsən unudasən, amma görürsən ki, qayıdıb gəlir səni tapır. Orda bir kəmağıl var idi. Onun haqda sizə deməmişəm. Heç kəsdə işi yox idi. Həmişə qaçmaq istəyirdi”. Tom öz-özünə güldü.

“Bu haqda fikirləşmə” – Ana xahiş etdi.

“Davam elə” – Əl dedi. “Nə oldu oğlana?”

“Heç nə olmaz, Ana” – Tom dedi. “Bu oğlan həmişə qaçmaq istəyirdi. Plan qurardı, amma bu planı hamıya deyirdi, nəzarətçiyə qədər hamının xəbəri var idi. O qaçmağa cəhd göstərirdi və hər dəfəsində də onu əlindən tutub qaytarırdılar. Bir dəfə o hardan qaçacağıının planını cızdı və təbii ki, sonra da hamıya göstərdi. Heç kim heç nə söyləmədi. O bir kəndir tapdı, divara yaxınlaşdı. Bayır tərəfdə də əlində böyük kisə olan altı nəzarətçi dayanmışdı, bu yaramaz da divarı aşıb düz bu kisənin içinə düşür,

ağzını da bağlayırlar. Sonra onu içəri gətirirlər. Ordakılar o qədər güldülər ki, az qalsın gülməkdən öləcəkdilər. Amma bu o yaramazın şəstinə toxunmuşdu. Bütün günü zır-zır ağlayırdı, sonra halsız düşdü. Hissləri alçalmışdı. Sancaqla biləklərini kəsdi, qan apardı. Adama dəyib-dolaşmırdı. O qədər quşbeyin var idi ki orda”.

“Yaxşı da, bu haqda danışma” – Ana dedi. “Mən gözəlçə Floydun anasını tanıyırdım. Özü pis oğlan deyildi. Küncə qısnamışdılar sadəcə”.

Günəş getdikcə yuxarı qalxırdı, yük maşınının kölgəsi nazikləşirdi və təkərlərin altına girirdi.

“O yandakı, deyəsən, Pikslidir” – Əl dedi. “Bayaq işarəni gördüm”. Onlar balaca şəhəriyə girdilər və dar yolla şərqə döndülər. Meyvə bağları yol boyunca düzülmüşdü və yolu bir növ dəhlizə çevirirdi.

“Ümidvaram oranı asan taparıq” – Tom dedi.

Ana dedi: “Oğlan dedi ki, ora Huper rançosudur. Dedi ki, kimdən soruşsaq deyəcək. Kaş oralarda elə dükən da olardı. Dörd adam işləsə, pul əvəzi də verərlər. Puləvəzi versələr axşama əməlli-başlı yemək hazırlayaram. Böyük qazanda buğlama bəlkə”.

“Qəhvə də” – Tom dedi. “Bir qutu Durham də alaram. Çoxdandır siqaret almıram”.

Maşınlar irəlində yolu tutmuşdular, yolun kənarına da ağ motosikllar düzülmüşdü.

“Yəqin, qəza olub” – Tom dedi.

Onlar yaxınlaşdıqca Sem Braun kəməri taxmış, uzunboğaz çəkməli şəhər polis işçisi maşına sarı gəldi. Polis nəfəri arxayınasına maşına tərəf əyildi. “Hara belə?”

Əl dedi: “Bizə bir nəfər dedi ki, burda şaftalı yığmağa adam axtarırlar”.

“İş lazımdır?”

“Elədir ki, var” – Tom cavabında dedi.

“Oldu. Gözləyin”. O yolun kənarına çəkildi və ucadan dedi: “Altı maşındır. Hamısını içəri salsalar yaxşı olar”.

Tom dedi: “Nə olub axı?”

Polis nəfəri yeyin addımlarla geri qayıtdı. “Xırdaca problemimiz var. Narahat olma. Sizi buraxacağıq. Qabaqdakı maşınların ardınca gedin”.

Motosiklların işə düşməyi qulaqbatırıcı səs çıxartdı. Maşınlar irəli getdilər, axırda da Coud ailəsinin maşını gəlirdi. Motosiklların ikisi qabaqda gedirdi, ikisi də onların arxasıya.

Tom narahat tonla dedi: “Görəsən nə olub”.

“Bəlkə yol bağlıdır” – deyə Əl fərziyyə irəli sürdü.

“Dörd polisin bizə yol göstərməyi lazım deyil. Nəsə bu iş mənim xoşuma gəlmir”.

İrəlidəki motosikllar sürətlərini artırdı. Arxada gələn köhnə maşınlar da sürətləndi. Əl özündən qabaqkı maşına çatmaq üçün tələsməyə başladı.

“Buradakı adamlar hamısı bizimkilərdir, hamısı” – Tom dedi. “Bu mənim xoşuma gəlmir”.

Qəflətən qabaqda gedən polis işçiləri yoldan yeri çinqilli girişə tərəf döndülər. Köhnə maşınlar da onların dallarıya şütüdü. Motosiklların mühərrikləri nərildədi. Tom yolun qırağındakı arxda qışqırırlar kimi ağızları açıq, yumruqları silkələnən və qəzəbli sifətləri olan adamlar yığınınu gördü. Pota qadın maşınlara tərəf qaçırdı, amma nərildəməkdə olan motosilk onun yolunu tutmuşdu. Məftilli qapı taybatay açıldı. Altı köhnə maşın darvazadan içəri girdi və qapı onların arxasıya örtüldü. Dörd motosikl fırlandı və gədikləri istiqamətə yol aldı. Onlar gedər-getməz arxdakı çığırın adamların səsini eşitmək mümkün oldu. Çinqilli yolun kənarında iki kişi dayanmışdı. İkisinin də silahı var idi.

Biri dedi: “Keç, keç də. Nəyi gözləyirsən axı?”. Altı maşında irəli sürdü, döngəni döndü və birdən şaftalı düşərgəsinə gəlib çıxdı.

Orda əlli dənə yastı damlı, hərəsinin də qapısı və pəncərəsi olan qutuyabənzər balaca evlər var idi. Düşərgənin kənarında yüksəkdə su çəni qoyulmuşdu. O biri tərəfdə isə ərzaq dükanı var idi. Hər ev cərgəsinin axırında əlisilahlı və yaxalarında böyük gümüş ulduz olan iki adam dayanmışdı.

Altı maşın dayandı. İki hesabdar maşından-maşına yaxınlaşdı. “İşləmək istəyirsiniz?”

Tom cavab verdi: “Hə, amma burda nə baş verir?”

“Sənlik deyil. İşləmək istəyirsiniz?”

“Əlbəttə”.

“Soyad?”

“Coud”.

“Neçə kişi?”

“Dörd”.

“Qadın?”

“İki”.

“Uşaq?”

“İki”.

“Hamınız işləyəcəksiniz?”

“Hə, niyə də olmasın”.

“Yaxşı. Altmış üçüncü evi tapın. Hər qutuya beş sent verirlər. Meyvələr əzilməsin. Yaxşı, gedin. Gedin işləyin”.

Əl maşını balaca evin qapısına yaxın saxladı. Ailə üzvləri yükün üstündən düşdülər və dərin marağ içində ətrafa baxdılar. İki şerif onlara yaxınlaşdı. Onlar yeni gələnlərin sifətlərinə diqqətlə baxdılar.

“Soyad?”

“Coud” – Tom səbirsizliklə cavab verdi. “Burda nə olub?”

Şeriflərdən biri uzun siyahını çıxartdı. “Yox, siyahıda yoxdular. Bunları heç burda görmüsən? Maşının nömrəsinə bax. Yox. Hər şey qaydasındadır”.

“İndi bura baxın görək. Bizə problem lazım deyil. Başınızı aşağı salıb öz işinizi görün və başqa heç nəyə qarışmayın, yaxşı olacaq”. Sonra hər ikisi birdən çevrilib getdilər. Tozlu yolun axırında iki qutunun üstündə oturdular.

Tom gözünü onların arxasınca zillədi. “Doğrudan da onlar istəyirlər ki, biz özümüzü evdəki kimi hiss edək”.

Ana evin qapısını açdı və içərdi girdi. Döşəmə çirk içində idi. Bir otaqlı evdə qalay sobadan başqa bir şey yox idi. Qalay soba dörd kərpicin üstünə qoyulmuşdu və onun paslı borusu damdan yuxarı qalxırdı. Otaqdan tər və çirk iyi gəlirdi. Şaronlu Rouz Ananın yanında dayandı. “Burda yaşayacağıq?”

Ana bir anlığa sakit dayandı. “Hə, niyə də yox” – nəhayət o dedi. “Buranı təmizlədikdən sonra yaxşı olacaq. Yeri silərik”.

“Çadır bundan yaxşı idi” – qız dedi.

“Buranın döşəməsi var” – Ana dedi. “Yağış yağanda quru olacaq”. O qapıya sarı döndü. “Əşyaları boşaltmaq olar” – dedi.

Kişilər dinməzəcə əşyaları boşaltdılar. Onların canına qorxu düşmüşdü. Qutudan evlər sakit idi. Bir qadın yola çıxdı, onlara baxmadı. Onun başı aşağı idi və dama-çirk dama paltarının aşağısında bayraq şəkilləri var idi.

Rusi və Uinfildin üzərinə qəmginlik çökmüşdü. Onlar yeni yeri təftiş etməyə tələsmədilər. Onlar öz maşınlarına, ailələrinə yaxın dayanmışdılar. Onlar bədbəxtcəsinə tozlu yolun o baş-bu başına baxırdılar. Uinfild məftil parçası tapdı və onu sındırana qədər dala-qabağa qatladı. O ən qısa hissəni götürdü və əllərinin ətrafına sarıdı.

Qeydiyyatçı gələndə Tom və Ata matrasları evə daşıyırdılar. O xaki şalvar, göy köynək və qara qalstuk geyinmişdi. O çərçivəsi gümüşü rəngdə olan eynək taxmışdı, qalın şüşədən görsənən gözləri zəif idi və qızarmışdı, bəbəkləri öküz gözləritək yeni gələnlərə zillənmişdi. O Toma yaxşıca baxmaq üçün ona tərəf əyildi.

“Mən sizi qeydiyyata almalıyam” – o dedi. “Neçə nəfər işləyəcək?”

Tom dedi: “Dörd kişi. İş ağırdır?”

“Şaftalı yığacaqsınız” – qeydiyyatçı cavab verdi. “Qutubaşına beş sent”.

“Balacalar da işləyə bilər?”

Hə, ehtiyatlı yığsalar, niyə də olmasın?”

Ana qapının ağzında dayandı. “Burda işimi qurtaran kimi gəlib sizə kömək edəcəyəm. Cənab, yeməyə bir şeyimiz yoxdur. Elə işə başlayan kimi pulumuzu verəcəklər?”

“Yox, pulu elə o saat vermirlər. Amma pul əvəzi verəcəklər, onu da mağazaya aparıb istədiyinizi ala bilərsiniz”.

“Yaxşı, gəlin tələsək” – Tom dedi. “Bu axşam ət və çörək yemək istəyirəm. Harada yığacağın şaftalını, cənab?”

“Mən elə indi ora gedirəm. Dalımca gəlin”.

Tom, Ata, Əl və Con əmi onunla tozlu yola çıxdılar və meyvə bağına, shaftalı ağaclarının ortasına gəldilər. Ensiz yarpaqlar saralmağa başlayırdı. Shaftalılar qızılı və qırmızı rəngdə kürə kimi budaqlardan sallanırdı. Ağacların arasında boş qutular üst-

üstə qalanmışdı. Şaftalı yığanlar ora-bura qaçırdılar, səbətləri şaftalı ilə doldurub sonra onları qutulara boşaldırdılar, qutuları da yoxlama məntəqəsinə aparırdılar; yük maşınına yüklənmək üçün içi şaftalı ilə dolu qutuların qalalandığı bu məntəqədə qeydiyyatçılar şaftalı yığanların adlarını qeyd edirdilər.

“Dörd nəfər də gəldi” – bələdçi qeydiyyatçıya dedi.

“Yaxşı. Əvvəllər heç yığmısınız?”

“Heç vaxt” – Tom cavab verdi.

“Belə. Ehtiyatla yığın. Əzilmiş, yerə düşmüş olmasın. Əzikləri hesablamayacağıq. Səbətləri götürün”.

Tom üç qallonluq bir səbət götürdü və ona baxdı. “Dibindəki deşiklərə bax”.

“Hə, onları qoyublar ki, meyvələri oğurlamasınlar” – deyə yarıah çəkər kimi oldu qeydiyyatçı. “Oldu, bu yolla gedin. İş başına”.

Coud ailəsinin dörd kişisi səbətləri götürüb bağa getdilər. “Qoymurlar vaxt boşə getsin” – Tom dedi.

“Aman Tanrım” – Əl dedi. “Qarajda işləsəm bundan yaxşı olardı”.

Ata müti şəkildə sahəyə doğru addımlayırdı. O qəflətən Ala tərəf çöndü. “Bədir daha” – o dedi. “Deyinməkdən başqa bir şey bilmirsən. İşləməlisən. Bir az böyük olsaydın, çırpardım səni”.

Alın sifəti qıpqırmızı oldu. O kükrəməyə başladı.

Tom ona yaxın getdi. “Əl, yaxşı da “ – o sakitcə dedi. “Çörək və ət almalıyıq axı”.

Onlar meyvələri yığıb səbətə atdılar. Tom zireh işləyirdi. Bir səbət, iki səbət. Sonra onları qutuya boşaltdı. Üç səbət. Qutu doldu. “Bir nikelim var” – Tom dedi. O qutunu qaldırdı və tələm-tələsik məntəqəyə yol aldı. O qeydiyyatçıya dedi: “Burda bir nikellik meyvə var”.

Qeydiyyatçı qutunun içinə baxdı, bir-iki şaftalını oyan-buyana çevirib gözdən keçirdi.

“Yox, bunlar yaramaz” – o dedi. “Demişdim axı əzməyin. Səbəti elə bura boşaltmışınız, elə? Meyvələrin hamısı əzilib. Bunu götürə bilmərəm. Onları yavaş-yavaş qoyun, yoxsa belə çıxır ki, orda boş-boşuna işləyirsiniz”.

“Axı, görüm, lənətə gəlsin..”

“Sakit ol, görüm. Mən axı sizə əvvəlcədən xəbərdarlıq elədim”.

Tomun gözləri tutqun hal alaraq sallandı. “Yaxşı, yaxşı”. O cəld digərlərinin yanına getdi. “Yığdıqlarınızı tullaya bilərsiniz. Sizinkilər də mənim yığdıqlarımın günündədir. Götürməyəcəklər”.

“Necə yəni götürməyəcəklər??” – Əl dedi.

“Ehmallıca yığmaq lazımdır. Səbətə tullamaq olmaz. Gərək yavaşca yığasan”.

Təzədən yığmağa başladılar və bu dəfə daha diqqətli hərəkət elədilər. Qutular da daha yavaş dolurdu. “Bir şey fikirləşə bilərik, əminəm ki, bilərik” – Tom dedi. “Rusi və Uinfil ya da Şaronlu Rouz gəlib onları qutulara düzsələr, daha asan olar”. O yeni doldurduğu qutunu məntəqəyə apardı. “Buna nikel vermək olar?”

Yoxlayan kişi meyvələrə baxdı, bir neçə qat aşağı eşləndi. “Hə, yaxşıdır” – o dedi. O qutunu qeydə aldı. “Amma çalışın səbrli olun”.

Tom tələsə-tələsə geri döndü. “Bir nikel qazandım” – o sevincli halda ucadan dedi. “Bir nikel. İyirmi dəfə təkrar eləsəm, bir dollar düzəldəcəyəm”.

Onlar bütün günorta davamlı işlədilər. Rusi və Uinfil onları bir müddətdən sonra tapdı. “Siz də işləməlisiniz” – Ata onlara dedi. “Bu meyvələri ehtiyatla qutuya düzməlisiniz. Başlayın, yavaş-yavaş”.

Uşaqlar sallağı oturdular və səbətdən şaftalıları göturdülər, səbətlər sıraya düzölmüşdü. Tom dolu qutuları məntəqəyə apardı. “Yeddi” – o dedi. “Səkkiz. Qırx sent. Qırx sentə əməlli-başlı ət almaq olar”.

Günortadan keçirdi. Rusi getmək istədi. “Yorulmuşam” – deyə o deyirdi. “Dincəlməliyəm”.

“Yerindən tərənəm” – Ata dedi.

Con əmi yavaş-yavaş yığırdı. Tom iki səbət dolduranda, o birini doldururdu. Eyni templə davam edirdi.

Günün yarısı idi ki, Ananın bir növ sürünə-sürünə gəldiyi göründü. “Daha tez gələrdim, amma Şaronlu Rouzun ürəyi getmişdi” – o dedi. “Eləcə yıxıldı qaldı”.

“Şaftalı yemisiniz” – o uşaqlara dedi. “Qarnınız işləyəcək”. Ananın kötüyəbənzən bədəni cəld tərənədi. O öz səbətini yerə qoydu və önlüyünə yığmağa başladı. Günəş batanda onlar artıq iyirmi qutu yığmışdılar.

Tom iyirminci qutunu yerə qoydu. “Bir dollar” – o dedi. “Nə qədər işləmək olar?”

“Qaranlıq düşənə qədər, ürəyin nə qədər istəyir o qədər”.

“Gedib indi pul əvəzi ala bilərik, hə? Ana gedib yeməyə bir şey almalıdır”.

“Hə, indi sizə bir dollarlıq kağız verəcəyəm”. O bir parça kağıza yazdı və onu Toma uzatdı.

O da kağızı Anaya apardı. “Al. Gedib dükandan bir dollarlıq yemək ala bilərsən”.

Ana səbətini yerə qoydu və çiyinlərini dikəltdi. “Birinci dəfə çətin olur, hə?”

“Hə, amma öyrəşəcəyik. Get, yeməyə bir şey al”.

Ana dedi: “Nə istəyirsən?”

“Ət” – Tom dedi. “Ət, çörək, içində şəkər tozu olan bir böyük fincan qəhvə. Böyük ət tikəsi”.

Rusi şivən qoparırdı: “Ana, biz yorulmuşuq”.

“Onda gəlin”.

“Onlar elə işə başlayanda da yorulmuşdular” – Ata dedi. “Getdikcə dəcəlləşirlər. Dərslərini verməsək ağılları başlarına gələn deyil”.

“İşimiz sahmana düşən kimi onları məktəbə göndərərik” – Ana dedi. O uzaqlaşdı və Rusi ilə Uinfild də çəkinə-çəkinə onun arxasıya getdilər.

“Hər gün işləyəcəyik?” – Uinfild soruşdu.

Ana dayanıb gözlədi. O oğlunun əlindən tutdu. “Çətin iş deyil axı” – o dedi. “Sizin üçün yaxşıdır. Bizə də kömək edirsiniz. Əgər hamımız işləsək, yaxında qəşəng evimiz olacaq. Gərək hamımız işləyək”.

“Amma elə yoruluram ki”.

“Bilirəm. Mən də yoruluram. Hamı yorulur. Başqa şeylər haqqında düşün. Məktəbə gedəcəyini fikirləş”.

“Mən məktəbə-zada getmək istəmirəm. Rusi də istəmir. Məktəbə gedən uşaqları görmüşük, Ana. Əclafdırlar! Bizi Oki çağırırlar. Görmüşük biz onları. Mən getməyəcəyəm məktəbə”.

Ana yazıq-yazıq onun küləş saçlarına baxdı. “İndi bizə problem yaratma” – o yalvarıcı səslə dedi. “Ayağa qalxan kimi, özünü pis apararsan. Hələ yox. İndi dərdimiz onsuz da çoxdur”.

“Altı dənə şaftalı yemişəm” – Rusi dedi.

“Qarnın açılacaq. Bizim qaldığımız yer də tualetə yaxın deyil”.

Şirkətin dükkanı böyük budkaya bənzər bir yer idi. Pəncərəsi yox idi. Ana qapını açıb içəri girdi. Satıcı balaca çəlimsiz bir kişi idi. O tamamilə keçəl idi, onun başı ağa çalan göy rəngdə idi. Onun böyük, qəhvəyi rəngdə qaşları sifətini elə tutmuşdu, bu kişinin sifətinə təəccüb və qorxu ifadəsinə bənzər bir görünüş verirdi. Burnu uzun və nazik idi, quşun dimdiyinə bənzəyirdi və burun dəliklərindən açıq qəhvəyi rəngdə olan tüklər çıxırdı. Mavi köynəyinin qollarında qara rəngdə satından olan qolçaqlar var idi. Ana içəri girəndə satıcı kişi dirsəklərini piştaxtanın üstünə qoymuşdu.

“Günortanız xeyir” – Ana dedi.

Satıcı təftişedici nəzərlərlə ona baxdı. Gözlərinin üstdəki qövs daha da genişləndi.

“Salam”.

“Bir dollar əvəzi verdilər”.

“Bir dollarlıq mal ala bilərsiniz” – o dedi və uca səslə güldü. “Hə, düz bir dollarlıq”. O əlini mallara uzatdı. “İstədiyinizi ala bilərsiniz”. O qolçaqlarını ehtiyatla yuxarı çəkdi.

“Ət istəyirdim”.

“Hə, hər cür ət məhsullarımız var” – o dedi. “Donuz budu istəyirsiniz?” Bir funtu iyirmi sent”.

“Nə baha? Mənə elə gəlir axırncı dəfə alanda on beş sentə idi”.

“Hə” – deyə o yumşaq şəkildə güldü. “Bahadır, amma eyni zamanda da elə də baha deyil. Şəhərə gedib bir neçə funt donuz əti almaq üçün bir neçə qalon benzin işlədəcəksiniz. Amma burdan alanda heç benzin-zad işlətmirsiniz”.

Ana sərt şəkildə dedi: “Amma siz onu gedib almaq üçün benzin işlətməmişiniz”.

Satıcı ləzzətlə güldü: “Siz bu işə baş-ayaq baxırsınız, biz burda almırıq, satırıq, hə, alsaydıq, onda başqa cür olardı”.

Ana iki barmağını ağızına qoydu və fikirli-fikirli qaşqabağını salladı. “Tikə çox kök və ətli görsənir”.

“Söz verə bilmərəm onun bişəcəyinə” – satıcı dedi. “Mən olsaydım onu yeyərdimmi? Onu da deyə bilmərəm. Amma bir tərəfdən də mənə etməyəcəyim o qədər şey var ki”.

Anna şiddətli baxışlarla bir müddət ona baxdı. Öz səsini nəzarətdə saxlayaraq dedi:
 “Bundan ucuz ətiniz yoxdur?”
 “Var, şorba üçün sür-sümük” – o dedi. “Funtu on sentə”.
 “Ancaq sümük?”
 “Hə, əti yoxdur üstündə” – satıcı cavab verdi. “Yaxşı şorba hazırlamaq olar onlardan. Ancaq sümük”.
 “Bəs mal əti?”
 “Hə, o da var. Bir funtu on iki sent yarım”.
 “Bəlkə heç ət almayım” – Ana dedi. “Amma evdəkilər ət istəyir. Onlar dedilər ki, ət istəyirlər”.
 “Bəs can əti – o neçəyədir?”
 “Hə, belə görürəm artıq daha bahalı şeylərlə maraqlanırsınız. Miladda yeyilən ət. Ya da şükran günündə. Bir funtu otuz beş sent. Hinduşka əti olsaydı, onu sizə daha ucuz verərdim”.
 Ana köks ötürdü. “İki funt donuz əti verin”.
 “Baş üstə”. O parafinlənmiş kağız parçasının üstünə solğun ət parçasını qoydu.
 “Başqa nəşə olacaq?”
 “Bir az da çörək”.
 “Bu da böyük bir çörək parçası. On beş sent”.
 “İyirmi sentlik oldu”.
 “Hə, iyirmi sent. Gedin şəhərə alın iyirmi sentə çörəyi, bir qalon da yanacaq istifadə edin. Başqa nə istəyirsiniz? Kartof?”
 “Hə, kartof”.
 “On beş sentə beş funt düşür”.
 Ana gözlərini ağardaraq ona tərəf addım atdı. “Bəsdirin daha, mən axı bilirəm kartof şəhərdə neçəyə satılır”.
 Balaca kişi dodaqlarını bir-birinə bərk sıxdı və sonra dedi: “Onda gedib şəhərdən alarsınız”.
 Ana öz oynaqlarına baxdı. “Bu nə deməkdir axı?” – o sakit şəkildə soruşdu. “Bura sizin dükandır?”

“Huper Rançonundur, xanım”.

“Qiymətləri də onlar təyin edirlər?”

“Bəli, xanım”.

Ana başını qaldırdı və yüngülcə gülümsəyərək soruşdu: “Bura gələnlərin hamısı mənim kimi danışır və əsəbləşir, hə?”

Satıcı bir anlığa tərəddüd elədi. “Hə, xanım”.

“Sən də onları ələ salırsan?”

“Nə demək istəyirsiniz?”

“Belə iyrənc şey edirsiniz. Özünüzü belə əclaf kimi aparmalısınız da, hə?”. Onun səsi yumşaq idi. Satıcı çaşqın halda onu izləyirdi. O cavab vermədi. “Belədir də” – Ana sözlərinə əlavə etdi. “Ət üçün qırx sent, çörək üçün on beş, kartof üçün on beş. Səksən sent elədi. Qəhvə neçəyədir?”

“Ən ucuzu iyirmi sentdir, xanım”.

“Cəmi elədi bir dollar. Bütün günü yeddi nəfər işlədi ki, şam yeməyi yeyə bilsin”. O əlini gözdən keçirdi. “Onları bükün” – o cəld halda dedi.

“Baş üstə, xanım” – satıcı dedi. “Sağ olun”. O kartofları plastik torbaya qoydu və torbanın kənarlarını aşağı qatladı. Satıcının gözləri Anaya sataşdı və sonra o yenidən öz işinə davam etdi. Ana onu izləyirdi və azacıq gülümsəyirdi.

“Belə işi hardan tapmısınız?” – o soruşdu.

“Çörək pulu qazanmaq lazımdır” – satıcı sözə başladı və sonra aqressiv şəkildə davam etdi. “Hamının çörək pulu qazanmağa haqqı var”.

“Kimin?” – Ana soruşdu.

Satıcı dörd paketi piştaxtanın üstünə qoydu. “Ət, kartof, çörək, qəhvə. Dübədüz bir dollar” – o dedi. Ana kağız parçasını ona uzatdı və satıcının hesabat kitabına soyad və pulun miqdarını necə yazdığını izlədi. “Aha, bax belə” – satıcı dedi. “İndi hesablaşdıq”.

Ana torbaları götürdü. “Qəhvə üçün şəkər tozumuz yoxdur. Oğlum Tom şəkər tozu istəyir. Onlar işləyirlər. Sən indi mənə bir az şəkər tozu versən, mən sənə kağızı sonra gətirərdim”.

Balaca kişi gözlərini Anadan çəkdi mümkün olduğu qədər uzağa baxdı. “Bunu eləyə bilmərəm” – o yumşaqcasına dedi. “Qaydalar icazə vermir. Yox, bunu edə bilmərəm. Yoxsa bir problemim olacaq. Məni qovurlar”.

“Onlar indi işləyirlər. On sent qazanacaqlar. On sentlik şəkər tozu verin. Tom qəhvə üçün şəkər tozu də istəyir”.

“Xanım, bunu edə bilmərəm. Qaydalar var. Kağız yoxdursa, ərzaq da vermək olmaz. Dükanın idarəçisi elə hey bu haqda danışır. Yox, eləyə bilmərəm. Məni iş üstündə tuturlar. Elə şey eləyənləri həmişə iş üstündə yaxalayır. Həmişə. Yox, verə bilmərəm”.

“On sentlik?”

“Fərqi yoxdur neçəlik, xanım”. O yalvarıcı nəzərlərlə Anaya baxdı. Sonra satıcısının sifətindəki qorxu itdi. O cibindən on sent çıxarıb kassaya atdı. “Bu qədər” – satıcı kişi rahatlamış halda dedi. O piştaxtanın altından balaca torba çıxartdı, onu açdı, içinə bir az şəkər tozu tökdü. Sonra torbanı çəkdi və ora bir az da şəkər tozu əlavə elədi. “Budur, indi düzəldi. Siz kağızınızı gətirəndə mənim də on sentim özümə qayıdacaq”. Ana sınaqçı nəzərlərlə onu süzdü. O özündən bixəbər halda əli ilə içində şəkər tozunun olduğu balaca torbanı götürdü və digər torbaların üstünə qoydu. “Çox sağ olun” – o sakitcə dedi. Ana qapıya yol aldı, çatanda geri çevrildi. “Bir şeyi yaxşı başa düşürəm” – o dedi. “Hər gün əmin oluram bundan. Əgər çətinliyi düşmüşənsə, ya incidilmişənsə ya da nəyəsə ehtiyacın varsa kasıbın yanına get. Sənə ancaq onlar kömək edəcəklər – ancaq onlar”. Qapı onun arxasınca çırpıldı.

Balaca kişi piştaxtaya dirsəklənərək təəccüblə onun arxasıya baxdı. Kök pişik piştaxtanın üstünə tullandı və ərinə-ərinə satıcıya yaxın gəldi. Pişik özünü onun qollarına sürtdü və satıcı onun üzünü tumarladı. Pişik ucadan xırıldadı və quyruğunu yuxarı-aşağı yellədi.

Tom, Əl, Ata və Con əmi qaş qaralandan sonra bağdan çıxdılar. Onlar ayaqlarını sürüyə-sürüyə yeriyirdi.

“Heç deməzsən ki, sadəcə əlini uzadıb meyvəni dərmək sənənin sonra belinə belə ağrı sala bilər” – Ata dedi.

“Bir-iki günə düzələr” – Tom dedi. “Ata, mən yeməyimi yeyəndən sonra çölə çıxacağam görüm nə baş verir burda. Bayaقدan elə onu fikirləşirəm. Gəlmək istəməzsən?”

“Yox” – Ata cavab verdi. “Mən istəyirəm bir az dincəlim, heç nə haqda fikirləşməyim. Elə hiss eləyirəm ki, artıq uzun müddətdir mən öz beynimi yoruram. Yox, gedən deyiləm, bir az oturub sonra da yatacağam”.

“Sən necə, Əl?”

Əl nəzərlərini kənara yönəltdi. “Əvvəlcə bir az buralarda gəzişmək istəyirəm”.

“Olsun, Con əmi də bilirəm ki, gələn deyil. Onda özüm gedərəm, yaman maraqlıdır mənə”.

Ata dedi: “Mənə də maraqlıdır, görəsən o polis tayfasının nə işi var orda”.

Tom dedi: “Bəlkə, axşamları orda olurlar”.

“Nə deyim, gedim öz gözlərimlə görmək həvəsində deyiləm. Bir də ki, yaxşısı budur hara getdiyini Anaya deməyəsən. Çox narahat olacaq”.

Tom Ala tərəf döndü. “Sənə heç maraqlı deyil?”

“Mən buralarda gəzişəcəyəm” – Əl dedi.

“Qız ovuna çıxacaqsan, hə?”

“Öz işimdəyəm” – Əl acı-acı dedi.

“Mən gedəcəyəm” – Tom dedi.

Onlar tozlu küçə ilə qırmızı daxmaların arasında yerləşən meyvə bağından çıxdılar. Bəzi qapıların arasından kerosin lampasının zəif işığı gəlirdi, evlərin içərisində isə yarıqaranlıqda hərəkət edən adamların qara kölgələri görünürdü. Yolun sonunda nəzarətçi dizlərinin arasında tapança ilə hələ də oturmuşdu.

Tom nəzarətçinin yanından keçəndə dayandı. “Cənab, bilmirsiniz buralarda çimməyə bir hamam var?”

Nəzarətçi aləqaranlıqda onu süzdü. Uzun sürən səssizlikdən sonra o dedi: “Ordakı o su çənini görürsən?”

“Hə”.

“Orda da su şlanqı var”.

“Bəs su istidir?”

“Buna bax a, sən mənə de görüm özünü kim hesab edirsən, C.P.Morqan bəlkə?”

“Yox” – Tom dedi. “Yox, cənab, əlbəttə ki, özümü Morqan hesab etmirəm, gecəniz xeyrə qalsın”.

Nəzarətçi rişxəndlə donquldanırdı. “Tanrı eşqinə, isti su. Sabah da vannada çimmək istəyəcək bu”. O qaşqabaqla Coudların arxasınca baxırdı.

Başqa bir nəzarətçi evin sonuna gəldi. “Nə olub, Mək?”

“Nə olacaq? Bu lənətəgəlmiş Okilərdir də. Gəlib mənə deyir çimməyə isti su var?”

Yeni gələn nəzarətçi tufənginin aşağısını yerə qoydu. O dedi: “Bu hamısı o dövlət düşərgələrinin zibilləridir. Əminliklə deyə bilərəm ki, bu oğlan ordan gəlib. O düşərgələri yerlə yeksan etməyincə bizə rahatlıq yoxdur. Gözümüzü açıb görəcəyik ki, təmiz yorğan-döşək də istəyirlər”.

Mək soruşdu: “Böyük qapıda vəziyyət nə yerdədir – təzə nəşə eşitməmişən?”

“Bütün günü orda qışqır-bağır saldılar. Şəhər polisi gəldi məsələyə əl qoydu. Qatdılar o çoxbilmişləri qovrağa. Deyirlər ki, uzun çəlimsiz əclafdır bütün bu işlərin başı. Deyirlər ki, bu axşam onu tutacaqlar, onda qanı getdi”.

“Belə getsə biz işsiz qalacağıq” – Mək dedi.

“Yox, işsiz zad qalmarıq. Bu lənətəgəlmiş Okilər! Gərək bütün günü onlara göz qoyasan. Ara sakitləşsə belə, biz yüngülcə bir fırtına qopararıq”.

“Mənə elə gəlir, maaşları azalanda aləm bir-birinə dəyəcək”.

“Hə, elədir ki var. Amma sən bizim işsiz qalacağımıza dair narahat olmamalısən - ən azı Huper başımızın üstündə olduğu müddətdə belə şey olmayacaq”.

Coudların evində ocaq yanırdı. Kotletlər yağda bişirdilər, kartoflar da qaynamaqda idi. Ev tüstü ilə dolu idi və sarı lampanın işığı divarlara qara kölgələr salırdı. Ana ocağın ətrafında iş görürdü, Şaronlu Rouz isə ağır qarnını dizlərinin üstünə qoyub qutunun üstündə oturub dincəlirdi.

“Özünü necə hiss eləyirsən indi?” – Ana soruşdu.

“Bu yemək iyi tutub məni, həm də acam”.

“Get qapının yanında otur” – Ana dedi. “O qutunu onsuz da sındırıb yandırmalıyam”.

Kişilər evə girdi. “Ət iyi gəlir” – Tom dedi. “Qəhvə də. İyi gəlir burnuma. Aman Tanrım, elə acam ki! Çoxlu şaftalı yedim, amma bir işə yaramadı. Ana, əl-üzümüzü harada yuyaq?”

“Get aşağıda çən var, orda yu. Rusi ilə Uinfili də ora göndərdim”. Kişilər yenə çıxdılar.

“Şaronlu Rouz, dur” – Ana əmr edərək dedi. “Ya get qapının ağzında otur, ya da çarpayının üstündə. O qutu mənə lazımdır”.

Qız qutudan tuta-tuta birtəhər ayağa qalxdı. O ağır-ağır addımlarla matraslardan birinə yaxınlaşdı və onun üzərində oturdu. Rusi və Uinfild yavaş-yavaş, az qala divara yapışa-yapışa içəri girdilər.

Ana onlara baxdı. “Mən belə fikirləşirəm ki, siz balacaların bəxti gətirib ki, ev elə də işıqlı deyil” – o dedi. O cəld addımlarla Uinfildə yaxınlaşdı və əllərini onun saçına toxundurdu. “Yamyaşsan. Amma əminliklə deyə bilərəm ki, təmiz deyilsən”.

“Sabun yox idi” – Uinfild şikayət edərcəsinə dedi.

“Eybi yox, sabun ala bilmədim. Bu gün alınmadı. Bəlkə sabah ala bildik”. O sobanın yanına qayıtdı, boşqabları düzdü, şam yeməyini paylamağa başladı. Hər boşqaba iki kotlet və böyük bir dənə kartof külləməsi. O hər boşqaba üç tikə çörək qoydu. Tavadakı ətlərin hamısı paylanandan sonra o boşqablara tavadakı yağdan da tökdü. Kişilər yenə qayıtdı və bu dəfə onların sifətində su gilələnirdi və saçları parıldayırdı.

“Mənə ət verin” – Tom ucadan dedi.

Onlar boşqabları qabaqlarına çəkдилər. Sakitcə və acgözlüklə yedilər və axırda yağ çörəklə sıyırdılar. Uşaqlar otağın küncünə çəkildilər, boşqabları döşəməyə qoydular və balaca heyvan kimi yeməklərinin qabağında dizləri üstə düşdülər.

Tom axırını çörək tikəsini uddu. “Ana, bir az da verə bilərsən?”

“Yox” – o dedi. “Olan budur. Siz bu gün bir dollar qazandınız və bir dollarlıq yemək budur”.

“Elə bu?”

“Bu dükanda qiymətlər yüksəkdir. Vaxtımız olsa gərək şəhər gedək”.

“Mən doymadım” – Tom dedi.

“Sabah bütün günü işləyəcəksiniz. Axşam artıq daha çox yeməyimiz olacaq”.

Əl ağzını qolu ilə sildi.. “Mən gedim bir az ətrafı gözdən keçirim” – o dedi.

“Gözlə, mən də gəlirəm”. Tom Alın arxasıya çıxdı. Qaranlıqda Tom qardaşına yaxınlaşıb dedi: “Əminsən ki, mənimlə gəlmək istəmirsən?”

“Hə, bayaq da dediyim kimi mən buralarda gəzişəcəyəm”.

“Yaxşı” – Tom dedi. O çevrildi və küçə ilə aşağı düşməyə başladı. Evlərdən çıxan tüstü alçaq idi və işıq lampaları qapı-pəncərələrin şəklini yolun üstünə salırdı. Evlərin qapı ağızlarında adamlar oturmuşdular və gözlərini qaranlığa zilləmişdilər. Tom onu küçə boyu izləyən adamların başlarının necə döndüyünü görə bilirdi. Tozlu yol biçilmiş tarla boyunca uzanırdı və ulduzların işığında ot tayası görünürdü. Qərbə tərəf aşağıda nazik ay parçasını görmək olurdu və ayın yuxarısı ilə uzun bulud topası gedirdi. Üzərində taxıl qırıntıları olan yolda Tomun addımları yumşaq səslənirdi. O əllərini ciblərinə saldı və ağır-ağır baş darvazaya doğru getdi. Damba yola qədər uzanırdı. Tom çayın suyunun arxın otlarına pıçıldadığını duya bilirdi. O çayın sahilinə endi və qapqara suya baxdı, ulduzların gərilmiş əksini suda gördü. Ştat yolu qarşıda idi. Şütüyən maşının faraları yolu işıqlandırdı. Tom ayağa qalxdı və yola doğru getdi. O ulduzların işığında darvazarının üstündə məftilləri gördü.

Yolun kənarında kimsə tərpendi. O soruşdu: “Salam, kimdir?”

Tom ayaq saxladı və yerində qaldı. “Sən kimsən?”

Kişi ona yaxın gəldi. Tom onun əlində silahı gördü. Kişi onun üzünə fənərlə işıq saldı.

“Hara belə?”

“Gəzişmək istəyirəm, olmaz?”

“Yaxşı olardı ki, başqa yerdə gəzişəsən”.

Tom soruşdu: “Burdan çıxmaq da olmaz?”

“Bu gecə yox. Öz xoşunla geri qayıdacaqsan yoxsa adamlara fit çalım gəlib səni aparsınlar?”

“Lənətə gəlsin” – Tom dedi. “Mənə nə? Problem yaranacaqsa heç mənim vecimə də deyil. Geri qayıdaram”.

Qaranlıq insan fiquru rahatlaşdı. Fənəri söndürdü. “Sənin öz xeyrinədir, yoxsa o piketçi başdanxarablar səni tutarlar”.

“Nə piketçi?”

“O lənətəgəlmiş qırmızılar”.

“Onlar barədə bir şey bilmirəm”.

“Sən gələndə onları görmədin?”

“Bir neçə oğlan gördüm, amma orda o qədər polis işçisi var idi ki, elə bildim yol qəzası baş verib”.

“Yaxşı, indi di qayıt dala”.

“Oldu, cənab”. O çöndü və gəlidiyi yola üz qoydu. O yüzlərlə yardı sakitçə getdi və birdən dayandı, qulaq verdi. Arxın yanında yenotun cüyültüsünü eşitdi, uzaqda isə bağlı it acıqlı-acıqlı ulayırdı. Tom yolun kənarında oturdu və ətrafına qulaq asdı. O gecə tərланının yüksək zərif qəhqəhəsini və ot tayasının içində sürünən heyvanın oğrun hərəkətini eşitdi. Tom hər iki istiqamətdə üfük xəttini gözdən keçirdi. O ayağa qalxdı, yolun sağ tərəfinə, tarlaya doğru yavaş-yavaş addımladı. O belini əyərək gəzirdi, demək olar ki, başı ot xotmasından hündür çıxmırdı. O yavaş hərəkət edirdi və aradabir qulaq asmaq üçün dayanırdı. Nəhayət o beş telli tikanlı məftillərə bürünmüş hasara gəlib çıxdı. Hasarın yanında o arxasın üstə uzandı, başını ən aşağı məftil telinin altına saldı, məftili əlləri ilə qaldırdı, ayaqları ilə yeri itələyərək özü o tərəfə sürüşdü.

O elə ayağa qalxmaq istəyirdi ki, bir topa kişinin şossenin qırağı ilə gəlidiyini gördü. Tom onlar uzaqlaşana qədər gözlədi və sonra ayağa durdu və onların dalıyca getdi. O çadırların olub-olmadığını görmək üçün yolun qırağına baxdı. Bir neçə maşın onun yanında şütüyərək keçdi. Tarlalar boyu kiçik çay axırdı və çayın üzərindən sement körpü salınmışdı. Tom körpünün o biri tərəfinə baxdı. Dərin çuxurun lap dibində o bir çadır gördü və çadırın içində lampa yanırdı. O bir müddət bu çadırı izlədi və tentə adamların kölgəsinin düşdüyünü gördü. Tom hasara dırmaşdı, kol-kosun və balaca söyüdlərin arasы ilə dərəyə tərəf yönəldi, aşağıda balaca axının yanında çığır tapdı. Çadırın qabağında qutunun üstündə bir kişi oturmuşdu.

“Axşamınız xeyir” – Tom dedi.

“Sən kimsən?”

“Mən.. mən elə-belə burdan keçirdim”.

“Burda kimisə tanıyırsan?”

“Yox, dedim axı, yoldankeçənəm”.

Çadırdan bir baş çıxdı. O dedi: “Nə olub?”

“Keysi!” – Tom çıxırdı. “Tanrı xatirinə, sənin burda nə işin var?”

“A! Aman Tanrım! Bu ki, Tom Couddur! Gəl, Tommi. Keç içəri”.

“Tanıyırsan onu, hə?” – Çöldəki kişi maraqlandı.

“Tanıyırammı? Əlbəttə. İllərdir ki, tanıyıram. Qərbə onunla birlikdə gəldik. Tom, keç içəri”. O Tomun dirsəyindən yapışdı və onu çadırın içinə saldı.

İçəridə yerdə üç kişi oturmuşdu, çadırın ortasında isə lampa yanırdı. Kişilər şübhə içində yeni gələninə baxdılar. Tutqun sifətli, mısmırıqlı kişi əlini uzatdı: “Tanışlığımıza şadam” – o dedi. “Keysinin dediklərini eşitdim. Haqqında danışdığın oğlan budur?”

“Hə. Özüdür ki var. Tanrı eşqinə! Sizinkilər haradadır? Nə işin var burda?”

Tom dedi: “Bizə dedilər ki, burda iş var. Biz də gəldik, şəhər polisləri ilə dolu idi bura, bütün günü şaftalı yığmışıq. Oğlanlar qışqırırdılar. Mənə heç kim heç nə demir, ona görə də bura gəldim baxım görüm nə baş verir. Sən necə gəlib çıxmısan bura, Keysi?”

Vaiz qabağa əyildi və lampanın işığı onun geniş solğun alnına düşdü. “Türmə məzəli yerdir” – o dedi. “Əl, bu da mən, İsa Məsih kimi özümü çöllük-biyabana vururam ki, bəlkə bir şey əldə eləyə bildim. Amma hərdən az qala əldə eləmiş kimi oldum. Amma türmədə əsil həqiqətə bələd oldum”. Onun gözləri iti və şən idi. “Böyük kamera idi, həmişə də dolu olardı. Təzələr gəlirdi, köhnələr gedirdi. Əlbəttə ki, mən onların hamısı ilə danışırıdım”.

“Əlbəttə” – Tom dedi. “Həmişə danışmışan. Dar ağacının yanında olsaydın, orda cəlladınla danışaraq vaxt öldürərdin. Sənin kimi çoxdanışan görməmişəm”.

Çadırdakılar güldü. Qırıqsifətli rəngiqaçmış balacaboy kişi dizlərini şillələdi. “Bütün günü danışır” – o dedi. “Amma adamların ona qulaq asmaqdan xoşu gəlir”.

“Əvvəllər vaiz olub” – Tom dedi. “Sizə deyib?”

“Hə, əlbəttə, deyib”.

Keysi dişlərini ağartdı. “Hə, dostum” – o davam elədi. “İndi bəzi şeyləri anlamağa başlayıram. Türmədəki oğlanların çoxu əyyaş idi, amma orda olmalarının əsas səbəbi

oğurluq eləmələri idi. Bu oğurladıqları şey də onların ehtiyacları olduğu amma heç bir vəchlə əldə edə bilmədikləri şeylər idi. Başa düşürsünüz?” – o soruşdu.

“Yox” – Tom cavabında dedi.

“Bilirsən, onlar yaxşı uşaqlar idi. Onları pis eləyən şey onlara lazım olan şeylər idi. Mən anlamağa başlayıram. Biz ehtiyac ucbatından bəlaya düşürük. Hələ tam başa düşməmişəm. Bir gün onlar bizə turşumuş lobyə verdilər. Oğlanlardan biri qışqırbağır saldı, lakin heç nə baş vermədi. O özündən çıxmışdı. Nəzarətçi gəldi, baxdı və getdi. Sonra başqa biri qışqırmağa başladı. Sonra biz hamımız qışqırbağır saldıq. Biz hamımız eyni tonda, eyni səslə çığırdıq və elə bil ki, çən doldu, doldu və şişdi. Tanrım! Sonra olanlar oldu. Onlar gəldilər və bizə yeməyə başqa şey verdilər. Anlaya bilirsən?”

“Yox” – Tom yenə dedi.

Keysi çənəsini əllərinin üstünə qoydu. “Bəlkə heç mən sənə deyə bilmərəm” – o dedi.

“Bəlkə sən özün başa düşməlisən. Papağın hanı?”

“Evdə qoymuşam”.

“Bacın necədir?”

“Dana boyda olub. Əminəm ki, əkizləri olacaq. Qarnının altına az qala təkər lazım olsun. İndi əlləri ilə tutur qarnını. Sən hələ də mənə demədin ki, nələr baş verir”.

Rəngi qaçmış kişi dedi: “Biz tətildəyik. Tətil elan eləmişik”.

“Nə deyim, düzdür, qutuya beş sent azdır, amma yemək almağa çatır”.

“Beş sent?” – Rəngi solmuş kişi soruşdu. “Beş sent a! Onlar sizə beş sent verirlər?”

“Hə, biz bu gün bir dollar yarım qazandıq”.

Çadıra ağır səssizlik çökdü. Keysi girişdən çölə - qaranlıq gecəyə baxırdı. Nəhayət o dedi: “Tom, bura bax, bizim kimilər çoxdur. Biz bura gələndə dedilər ki, iki sent yarım ödəyəcəklər. Ona heç yemək də almaq olmur və əgər sən uşaqların varsa ümumiyyətlə.. Biz də dedik ki, razı deyilik. Ona görə də bizi qovdular. Bütün polis işçiləri də üstümüzdə tökülüşdü. İndi sizə beş sent verirlər. Qiyamı yatırandan sonra elə bilirsən sizə yenə də beş verəcəklər?”

Bilmirəm” – Tom dedi. “Hələlik beş verirlər”.

“Mənə bax” – Keysi dedi. “Biz hamımız bir yerdə düşərgə salmaq istədik, onlar bizi iti qovan kimi qovdular. Hərəmizi bir tərəfə səpələdilər. Oğlanları döydülər. İt kimi qovulduq. Onlar sizi də it kimi qovacaqlar. Biz uzun müddət belə davam edə bilmərik. Aramızda elələri var ki, günlərlə yemək yeməyib. Gecə qayıdırsan?”

“Hə, istəyirəm” – Tom dedi.

“Yaxşı, ordakılara vəziyyəti deyərsən, Tom. De ki, onlara görə biz ac qalmışıq və onlar özlərini də arxadan vururlar. Adım kimi əminəm ki, bizi burdan çıxaran kimi o beş sent iki yarıma düşəcək”.

“Yaxşı, onlara deyərəm” – Tom dedi. “Bilmirəm necə. Ömrümdə bu qədər silahlı adam görməmişəm. Bilmirəm heç onlar mənə danışmağa icazə verərlər. Adamlar da bütün günü işləyirlər. Başlarını aşağı salıb işləyirlər, heç salam-sağolları da yoxdur”.

“Çalış denən, Tom. Elə biz getdiyimiz dəqiqə onlar iki sent yarımdan alacaqlar. Bilirsən heç iki sent yarım nə deməkdir? Bir ton şaftalının yığılıb daşınmasına bir dollar”. O başını aşağı saldı. “Yox, alınmaz. O pula yemək almaq olmaz. O pula yemək mümkün deyil”.

“Çalışıb çatdıraram adamlara”.

“Anan necədir?”

“Yaxşıdır. Hökumət düşərgəsi onun xoşuna gəlmişdi. Çimməyə vanna və isti su da var idi orda”.

“Hə, eşitmişəm”.

“Orda elə yaxşı idi ki. Amma iş tapa bilmədik. Çıxmaq məcburiyyətində qaldıq”.

“Mən də istəyərdim onlardan birinə gedim” – Keysi dedi. “İstəyərdim öz gözlərimlə görüm. Deyirlər polisler olmur orda”.

“Hə, ordakı adamlar elə özləri özlərinin polisleridir”.

Keysi başını qaldırıb həyəcanla baxdı. “Orda nəşə xəta-bəla olurdu? Dava, oğurluq ya əyyaşlıq”.

“Yox” – Tom cavab verdi.

“Yaxşı, əgər kimsə orda özünü pis aparsaydı, nə olardı? Ona neyləyərdilər?”

“Düşərgədən qovardılar”.

“Amma elələri çox deyildi, hə?”

“Yox” – Tom dedi. “Orda bir ay qaldıq, elə ancaq bir nəfərə rast gəldik”.

Keysinin gözləri həyəcandan parıldıadı. O digər kişilərə çevrildi. “Görürsünüz?” – o çığırdı. “Demişdim axı sizə. Polis nəfərləri özləri elə bəla gətirirlər. Tom, bura bax. Çalış o adamlara de qiyama qoşulsunlar. Bir neçə gündən sonra edə bilərlər. Şaftalılar yetişib. Deyərsən”.

“Yox, eləməzlər” – Tom dedi. “Onlar indi beş sent alırlar, başqa şey onlara lazım deyil”.

“Qiyam yatırılan kimi onlar artıq beş sent almayacaqlar”.

“Mən inanmıram ki, bu onlara çatsın. Onlar beş alırlar, bu da onlara bəs edir”.

“Neyləmək olar, sən yenə də onlara deyərsən”.

“Ata heç vaxt razı olmaz” – Tom dedi. “Mən onu tanıyıram da. Deyəcək ki, ona nə var”.

“Hə” – Keysi qəmgin halda dedi. “Düz deyir də. Başına gəlsin ki, başa düşsün”.

“Yeməyimiz qurtarmışdı” – Tom dedi. “Bu axşam ət yedik. Çox deyildi, amma yedik də. Fikirləşirsən ki, Ata başqalarına görə ətdən vaz keçəcək? Şaronlu Rouza da süd lazımdır. Doğrudan da düşünürsən ki, bayırda oğlanlar qışqır-bağır salır deyə Ana uşağı südsüz qoyacaq?”

Keysi kədərli şəkildə dedi: “Kaş onlar baş verənləri görərdilər. Kaş onlar başa düşərdilər ki, onlar əti necə qazanılan pula almalıdırlar.. Lənətə gəlsin! Hərdən elə yoruluram ki. Çox pis yoruluram. Bir oğlan tanıyırdım. Mən türmədə olanda gətirmişdilər onu. İttifaq yaratmaq istəyirdi. Bir ittifaq yarada bildi. Sonra basqın oldu. Bilirsən sonra nə oldu? Onun kömək etmək istədiyi həmin adamlar ki var, elə onlar da o oğlanı ordan qovdu. Əlaqələrini tamam kəsdilər. İstəmirdilər ki, onları o oğlanın yanında görsünlər. Deyirdilər ki, get burdan, sən bizim üçün təhlükəsən. Hə, əziz cənab, bu ona əməlli-başlı təsir elədi. Amma sonra o deyirdi ki, başa düşən adam üçün elə də pis deyil, fransa inqilabını eləyənlərin hamısı başlarını itirdi, həmişə elə olur. Yağış kimi təbiidir. Belə şeylər əyləncə üçün eləmirilər. Eləyirsən, çünki məcbursan. Çünki bu sənsən. Vaşinqtona bax, inqilabı qaldırdı, sonra it balaları ondan üz döndərdi. Linkolnla da eyni şey. Onun tərəfində olanlar sonra onu öldürmək istəyirdi. Yağış kimi təbi”.

“Əyləncəli şey kimi səslənir” – Tom dedi.

“Yox, heç də əyləncəli şey deyil. Türmədəki o oğlan deyirdi, hər nə, bacardığını elə, sonra görəcəksən ki, onlar tamamilə geri çəkilməyiblər, amma bir neçə addım dala çəkiləcəklər. O deyir ki, siz bunu sübut eləyə bilsəniz, hər şey qaydasına düşəcək. Buna görə də bütün edilənlər vaxt itkisi kimi görünsə də, əslində boş şey deyil”.

“Ancaq danışirlar” – Tom dedi. “Ancaq söz. Elə mənim qardaşım Alın özü. Qız axtarır. Başqa heç nə vecinə deyil. Bir neçə günə artıq özünə birini tapacaq. Bütün günü bu haqda düşünür. Başqa heç nə barədə fikirləşmir”.

“Hə” – Keysi dedi. “Nə lazımdır, onu da edir. Hamımız eləyik”.

Çöldəki kişi çadırın qapısını geniş açdı. “Lənətə gəlsin, heç xoşuma gəlmir də”.

Keysi ona baxdı. “Nə olub?”

“Bilmirəm. Hər yerim qaşınır. Pişik kimi narahatam”.

“Nə olub axı?”

“Bilmirəm. Elə bil ki, qulağıma səs gəlir, sonra diqqətlə qulaq asıram, görürəm ki, heç nə yoxdur”.

“Sən sadəcə narahatsan” – Rəngi ağarmış kimi dedi. O ayağa qalxdı və çölə çıxdı. Bir saniyə keçməmişdi ki, o başını çadırın içinə saldı. “Göydə böyük qara bulud var. Əminəm ki, ıldırım çaxacaq. Buna görə elə adam yerində otura bilmir”. O bu sözləri deyib başını çadırdan çıxartdı. Yerdə oturan iki nəfər ayağa qalxdı və çadırdan çıxdılar.

Keysi yumşaq şəkildə dedi: “Hamısının əlləri gicişir. Polislər dedilər ki, hamımızı eşşək kimi çırpıb, sonra da buralardan qovacaqlar. Fikirləşirəm ki, başçıları mənəm, çox danışırım axı”.

Bənizi solmuş kişi yenə başını içəri saldı. “Keysi, lampanı söndür, özün də bayıra gəl. Nəsə olub”.

Keysi lampanın sıxacağıını fırlatdı. Alov azaldı, sonra birdən-birə söndü. Keysi çadırdan tuta-tuta özünü bayıra saldı, Tom da onun arxasınca gəldi. “Nə olub?” – deyə Keysi yumşaqca soruşdu.

“Bilmirəm. Qulaq as”.

Qurbağaların qurultusu sakitliyə qarışmışdı. Cırcıramaların ucadan və kəskin fitləri aləmə yayılırdı. Bu səslərdən əlavə, başqa şeylər də eşidilirdi – yol tərəfdən gələn zəif addım səsləri, çayın sahilində nəyinsə səsi və axın tərəfdə xışıldayan nəsnə.

“Heç özün də bilmirsən nə eşitdiyini. Adamı aldadır. Əsəbləşirsən”. Keysi onları əmin etməyə çalışdı. “Hamımız narahatıq. Adam bilmir nə nədir. Tom, sən eşidirsən bir şey?”

“Hə, eşidirəm” – Tom dedi. “Hə, doğrudan da eşidirəm. Mənə elə gəlir hər tərəfdən adamlar gəlir. Yaxşı olar ki, burdan gedək”.

Bənizi solğun kişi pıçıltı ilə dedi: “Körpünün altına gedək. Heç istəməzdim çadırı burda qoymaq”.

“Getdik” – Keysi dedi.

Onlar sakitcə axının kənarı ilə getdilər. İrəlində balaca mağaraya bənzər bir şey var idi. Keysi əyildi və özünü içəri saldı. Tom arxada dayanmışdı. Ayaqları suda sürüşdü. Onlar 30 fut getdilər, onların nəfəsləri dairəvi tavanda exo verirdi. Onlar mağaranın o biri tərəfindən çıxdılar və bellərini dikəltdilər.

Kimsə iti səslə qışqırdı: “Bu da onlar!”. İki fənər işığı onların üzlərinə düşdü, onları yaxaladı, gözlərini qamaşdırdı. “Olduğunuz yerdə qalın”. Səslər qaranlıqdan gəlirdi. “Odur. O əclaf. Hə, özüdür ki var”.

Keysi kor olmuş kimi işığa baxırdı. O ağır-ağır nəfəs alırdı. “Qulas asın” – o dedi. “Siz özünüz də bilmirsiniz nə edirsiniz. Siz uşaqları acından qırırınsınız”.

“Kəs səsini, qırmızı küçük”.

Balacaboy ağır kişi qaranlıqdan çıxdı. Onun əlində yeni ağ uzun kürək var idi.

Keysi sözlərinə davam etdi: “Siz nələr elədiyinizin fərqinə varmırsınız?”

Ağır kişi əlindəkini Keysiyə tərəf fırlatdı. O aşağı əyildi. Kürəyin ağır kötəyi onun başının bir tərəfinə dəydi və sümüyün sınırkən verdiyi səs eşidildi, Keysi yerə yığıldı.

“Corc, Aman Tanrım, deyəsən onu öldürdün”.

“İşığı üstünə sal” – Cord dedi. “Əcəb oldu bu it balasına”. Fənərin işığı yerə salındı, oyan-buyana gəzdirildi və yerdə Keysinin əzilmiş başı göründü.

Tom vaizə baxdı. Fənərin işığı ağır kişinin ayaqlarını və ağ kürəyi işıqlandırırdı. Tom sakitcə onun üstünə tullandı. Kürəyi onun əlindən aldı. Birinci zərbədə o bildi ki,

kişinin çiyinini vurdu, amma ikincidə artıq onun ölümcül zərbəsi gombul kişinin başını parçaladı və o yerə yığılıandan sonra da Tom onun başına zərbələr endirməyə davam etdi. Fənərin işığı oyan-buyana düşürdü. Qışqırıqlar eşidildi, kimsə qaçırdı, kolluqların arası ilə gəlirdi. Tom yığılmış kişinin başının üstündə dayanmışdı. Kimsə Tomun düz başının ortasına kürəklə zərbə endirdi. Elə bil onun bədəni cərəyan keçirdi. O başını əyə-əyə arx boyunca qaçmağa başladı. Onu izləyən addımların suda şappıldadığını eşidə bilirdi. Birdən Tom dayandı və özünü sumax kollarının arasına verdi. Orda sakitcə uzandı. Addımlar yaxınlaşırdı, fənərin işığı arxın dərinliyinə düşürdü. Tom kolluğun ən sıx yerindən o tərəfə keçdi. Meyvəlik tərəfdən çıxdı. O hələ də qışqıran adamları, axında onu axtaranların səsinə eşidirdi. O aşağı əyildi və becərilmiş torpağa tərəf qaçdı, balaca daşlar onun ayaqları altında sürüşdü və diyirləndi. O qabaqda – arxın kənarlarında kolları görə bilirdi. O hasardan sürüşdü, meyvə tənəkləri və böyürtkənlərin arası ilə sivişdi. Tom boğuş-boğuş tövşüyərək tərپənmədən yerdə uzanılı vəziyyətdə qaldı. O əlini keyimiş sifətinə və burnuna toxundurdu. Burnu qanamışdı, çənəsindən də qan süzülürdü. O huşu yerinə gələndə qədər tərپənmədən qarnı üstə uzanıb qaldı. Sonra o arxına yanına qədər süründü. Üzünü soyuq suda yudu, əynindəki mavi köynəkdən bir parça qoparıb suya batırdı və cırılmış yanağına və burnuna vurdu. Su onun dərisini elə bil deşirdi və yandırırırdı.

Göydə qara bulud hərəkət elədi. Gecə yenidən sakit oldu.

Tom suya girdi və hiss elədi ki, torpaq onun ayaqları altından gedir. O quruya çıxmaq üçün iki böyük həmlə etdi və arxın o biri tərəfinə çıxdı. Əynindəki paltar bədəninə yapışırdı. O hərəkət elədi və ayaqqabıları şappıldadı. Tom oturdu, ayaqqabıları çıxardı və onların suyunu yerə boşaltdı. Şalvarının aşağısını sıxdı, pencəyini çıxardı və onun da suyunu sıxdı.

Şosse boyunca o xəndəklərə düşən fənərlərin işığını gördü. Tom ayaqqabılarını geyindi və ehtiyatla biçilmiş tarlaya tərəf hərəkət etdi. Onun ayaqqabıları artıq şappıldamırdı. O instinktinə güvənərək tarlanın o başına getdi və nəhayət gəlib yola çıxdı. O çox ehtiyatla evlərin yerləşdiyi meydana yaxınlaşdı.

Səs eşitdiyini düşünen nəzarətçi soruşdu: “Kim var orda?”

Tom yerə əyildi və olduğu yerdə donulu vəziyyətdə qaldı, fənərin işığı düz onun başının üstündən keçdi. O sürünə-sürünə Coudların qaldığı evin qapısına çatdı. Qapı cırıldadı. Ananın oyaq, sakit və monoton səsi eşidildi:

“Nədir o?”

“Mənəm, Tom”.

“Get bir az yat. Əl hələ gəlməyib”.

“Yəqin qız tapıb”.

“Get yat” – o yumşaq səslə dedi. “Pəncərənin altında”.

Tom öz yerini tapdı və üzərindəkilərin hamısını soyundu. O yorğanın altında əsirdi. Onun sifətinin keyi açılmışdı və başı dağılırdı.

Bir saatdan keçmişdi ki, Əl gəldi. O yavaş-yavaş hərəkət elədi və Tomun yaş paltarlarının üstünə basdı.

“Sakit ol” – Tom dedi.

Əl pıçıldadı: “Oyaqsan? Niyə belə yaş olmusan?”

“Sakit ol” – Tom dedi. “Səhər deyərəm”.

Ata beli üstə fırlandı və onun xorultusu bütün otağı bürüdü.

“Sənə soyuqdur” – Əl dedi.

“Get yat”. Balaca pəncərə qaranlıq otaqda boz bir şeyə bənzəyirdi.

Tom yatmadı. Onun yaralı sifətinin sinirləri canlandı və sızıldadı, onun yanaq sümüyü ağrıdırdı, sınıq burnu şişmişdi və elə ağrı verirdi ki, Tom titrəyirdi. O balaca pəncərəyə baxdı və ulduzların necə gözdən itdiyini gördü. Aradabir nəzarətçilərin addımlarını eşidirdi.

Nəhayət, xoruzlar banladı və getdikcə pəncərə işıqlandı. Tom barmaq ucları ilə şişmiş sifətinə toxundu, elə bu vaxt Əl yuxuda inildədi və nəsə mızıldadı.

Axır ki, dan yeri ağardı. Evlərdə adamlar hərəkətə gəldi – sının çubuqların səsi, tavaların tıqqıltısı. Ana birdən dikəldi. Tom onun yuxudan şişən sifətini gördü. O uzun müddət pəncərəyə baxdı. Sonra o yorğanı üstündən atdı və paltarını tapdı. Yerində otura-otura o paltarı başına keçirtirdi, əllərini yuxarı qaldırdı və paltar aşağı sürüşdürdü. O ayağa qalxdı və paltarı dizlərinə qədər aşağı çəkdi. O ayaqyalın pəncərəyə yaxınlaşdı və işıqlanmaqda olan havaya baxarkən o hörüyünü açdı,

saçlarını əlləri ilə hamarladı və yenidən hördü. Sonra o əllərini bir-birinə vurdu və bir anlıq hərəkətsiz qaldı. Pəncərə onun üzünü işıqlandırırdı. O çevrildi və döşəklərin arası ilə ehmallıca hərəkət edərək lampanı tapdı. O lampanı yandırdı.

Ata yerində çevrildi və onu görüb gözlərini qırpdı. Ana dedi: “Ata, səndə pul var?”
“Nə? Hə. Altı sentlik kağız”.

Hə, onda dur get bir az un al, bir az da piy. Tez”.

Ata əsnədi. “Bəlkə heç dükan hələ də açılmayıb”.

“Onda denən açsınlar. Bir şey yeyin, sonra da gedin işləyin”.

Ata birtəhər kombinezonunu geyindi və paslı pəncəyini əyninə keçirdi. O süst əsnəyərək və gərnəşərək süst halda qapıdan çıxdı.

Uşaqlar oyanmışdı və siçan kimi yorğanın altından baxırdılar. Otağı günəşdən əvvəl rəngsiz, solğun işıq bürümüşdü. Ana döşəklərə nəzər saldı. Con əmi oyaq idi, amma Əl bərk yatırdı. Ana Toma baxdı. Bir anlığa onun baxışları Tomun üzərində donub qaldı, sonra o tələsik oğluna tərəf hərəkət elədi. Tomun sifəti şişmişdi, gömgöy idi, onun dodaqlarında və çənəsində qan quruyub qara rəngdə olmuşdu. Cırılan yanağının qıraqları yığılmışdı.

“Tom” – Ana pıçıltı ilə dedi. “Nə baş verib?”

“Sakit” – o dedi. “Ucadan danışma. Dava eləmişəm”.

“Tom”.

“Ana, belə alındı”.

Ana onun yanında dizlərini yerə qoydu. “Başına bəla açmısan?”

O uzun müddət cavab vermədi. “Hə” – Tom cavabında dedi. “Özü də nə bəla. İşə gedə bilmərəm. Gizlənməliyəm”.

Uşaqlar həris baxışları ilə əlləri və dizləri üstə yaxına gəldilər. “Ana, Toma nə olub?”

“Sakit” – Ana dedi. “Gedin əl-üzünüzü yuyun”.

“Sabun yoxdur axı”.

“Su ilə yuyun”.

“Toma nə olub?”

“Sakit olun görüm. Heç kimə bir söz deməyin”.

Onlar bilirdilər ki, onlarla maraqlanan olmayacaq və geri çəkilərək divara söykənərək sallağı oturdular.

Ana soruşdu: “Çox pissən?”

“Burnum sınıb”.

“Bu başına açdığın iş.. nə olub?”

“Hə, vəziyyət çox pisdir”.

Əl gözlərini açdı və Toma baxdı. “Tanrı xatirinə, de görək neyləmişən?”

“Nədir məsələ?” – Con əmi soruşdu.

Ata özünü içəri saldı. “Hə, açıq idi”. O balaca un torbasını və piyin olduğu kisəni sobanın yanında yerə qoydu. “Nə olub?” – O soruşdu.

Tom bir anlığa dirsəyi üstə dikəldi, sonra yenidən uzandı. “Çox zəifləmişəm. Hamı qulaq assın, bir dəfə danışacağam. Uşaqlar hanı?”

Ana divara qısılan uşaqlara baxaraq dedi: “Gedin əl-üzünüzü yuyun”.

“Yox” – Tom dedi. “Qoy onlar da eşitsin. Bilməlidirlər. Məsələni bilməsələr ağızlarından qaçıra bilərlər”.

Ata tələb edərcəsinə dedi: “Nə olub?”

“Yaxşı, deyirəm. Dünən gecə bayıra çıxdım görüm ki, o oğlanlar niyə qışqır-bağır salmışdılar. Sonra Keysiyə rast gəldim”.

“Vaiz?”

Hə, Ata. O qiyamçılara başçılıq edirdi. Onun dalıyca gəldilər”.

Ata soruşdu: “Kim gəldi?”

“Bilmirəm. Həmin gecə bizi geri göndərənlər. Əllərində də kürək var idi” – Tom ara verdi. “Keysini öldürdülər. Başını əzdilər. Mən də ordaydım. Bunu görəndə dəli oldum. Kürəyi əlimə aldım”. Onun gözünün qabağına dünənki hadisə gəldi – qaranlıq, fənərin işığı. “Mən... mən oğlanı kötəklədim”.

Ananın nəfəsi boğazında ilişib qaldı. Ata quruyub qalmışdı. “Öldü?” – o yumşaq səsle soruşdu.

“Bilmirəm. Mən dəliyə dönmüşdüm. Öldürmək istəyirdim”.

Ana soruşdu: “Səni görəni oldu?”

“Bilmirəm. Məncə hə. Onları üzümüzə işıq salmışdılar”.

Ana bir anlığa gözlərini Toma zillədi. “Ata” – o dedi. “Qutu sındır. Yemək yeyək. İşə getməlisiniz. Rusi, Uinfil. Sizdən soruşan olsa, Tom xəstədir. Eşitdiniz məni? Əgər onu satsanız, onu tutacaqlar. Başa düşdünüz?”

“Hə, xanım”.

“Con, gözlərini onların üzərindən ayırma. Qoyma kiməsə nəsə desinlər”.

Ata içində əşyalar olan taxta qutuları sındırırdı, Ana isə bu vaxt ocaq qaladı. O xəmir yoğurdu, qəhvə küpünü qaynamağa qoydu. Odunlar alışdı və bacadan alov fişqırdı.

Ata qutuları sındırıb qurtardı. O Toma yaxın gəldi. “Keysi yaxşı adam idi. O niyə onlara qarşı çıxmışdı?”

Tom küt-küt dedi: “Keysigil gələndə onlara qutubaşına beş sent verirdilər”.

“Hə, elə bizə də o qədər verirlər”.

“Hə, biz qiyama mane olduq. Onlara iki sent yarım verməyə başlamışdılar”.

“Sən axı o iki yarıma heç yemək də ala bilməzsən”.

“Bilirəm” – Tom yorğun halda dedi. “Ona görə qiyam eləmişdilər. Belə demək olar ki, keçən gecə qiyam yatırdılar. Bəlkə elə bu gündən etibarən iki sent yarım verəcəklər”.

“İt balaları..”

“Hə, Ata. Görürsən? Keysi yaxşı adam idi. Lənətə gəlsin, mən o vaizi beynimdən çıxarıb ata bilmirəm. Onun o əzilmiş, qan içində olan başı. Aman Tanrım!”. Tom əlləri ilə üzünü tutdu.

“Yaxşı, indi biz neyləyəcəyik?” – Con əmi soruşdu.

Əl ayağa qalxmışdı. “Lənət Şeytana, mən bilirəm neyləyəcəyimi. Cəhənnəm olub gedirəm burdan”.

“Yox, Əl, gedə bilməzsən” – Tom dedi. “İndi sənə ehtiyacımız var. Bu mənim məsələmdir, mənəm təhlükəli olan. Özümə gələn kimi gedəcəyəm”.

Ana sobada iş görürdü. Onun bir qulağı danışanlarda idi. O tavaya bir az yağ tökdü, yağ cızıldayan kimi ora xəmiri atdı.

Tom sözünə davam edirdi: “Əl, sən qalmalısan. Maşına sən nəzarət edirsən”.

“Nə bilim, bu işlər mənim xoşuma gəlmir”.

“Əl, edəcəyin başqa şey yoxdur. Bu sənin ailəndir. Onlara kömək eləyə bilərsən. Mən onlar üçün təhlükəyəm”.

Əl acıqla zarıldadı. “Başa düşə bilmirəm niyə mənə qoymursunuz gedim özümə qarajda iş tapım”.

“Sonra taparsan”. Tom döşəkdə uzanan Şaronlu Rouza baxdı. Onun gözləri bərəlməmişdi. “Narahat olma” – Tom ona dedi. “Qəti narahat olma. Bu gün sənə süd alacağıq”. Qız gözlərini yavaş-yavaş qırpdı və Toma cavab vermədi.

Ata dedi: “Tom, biz bilməliyik. Sən o oğlanı öldürdün?”

“Bilmirəm. Qaranlıq idi. Kimsə vurdu mənə. Bilmirəm, ümid eləyək ki, ölüb. Ümidvaram o əclaf öldü”.

“Tom” – deyə Ana qışqırdı. “Elə danışma”.

Küçədən yavaş-yavaş hərəkət edən çoxlu maşınların səsi gəldi. Ata pəncərəyə yaxınlaşdı və bayıra baxdı. “Təzə adamlar axışıb gəlir” – o dedi.

“Yəqin elə qiyamı yatırdılar, bu gündən iki sent yarımından verəcəklər”.

“Adam bütün günü ora-bura qaçır, amma axşam yemək almağa pulu çatmır”.

“Hə” – Tom dedi. “Yerə düşmüş şaftalıları ye. Tox tutar sənə”.

Ana tavada xəmiri çevirdi və qəhvəni qarışdırdı. “Qulaq asın” – o dedi. “Bu gün qarğıdalı unu alacağam. Sıyıq bişirəcəyəm. Benzin almağa yetəcək qədər pulumuz olandan sonra da burdan gedirik. Bu yer yaxşı yerə oxşamır. Tomun da tək getməyinə icazə verə bilmərəm. Yox, qəti icazə verə bilmərəm”.

“Ana, yox, belə eləmə. Dedim axı sizə, mən sizin üçün təhlükəyəm”.

Ana çənəsini qabağa verib dayanmışdı. “Elə belə də edəcəyik. Gəlin yeyin sonra gedin işə. Qabları yuyub qurtaran kimi mən də gələcəyəm. Pul qazanmalıyıq”.

Xəmir o qədər isti idi ki, onların ağızlarında cızıldayırdı. Onlar qəhvələri başlarına çəkdilər, fincanlarını doldurub içməyə davam etdilər.

Con əmi süfrənin arxasında başını yellədi. “Deyəsən heç burdan cəhənnəm olub gedə bilməyəcəyik. Hamısı da mənim üstümdə oldu”.

“Bəsdir görək” – Ata çığırdı. “İndi sənin günahlarına qulaq asmağa vaxtımız yoxdur. Durun gedək. Balacalar, siz də gəlin kömək eləyin. Ana düz deyir. Burdan getməliyik”.

Onlar gedəndən sonra Ana boşqab və fincan götürüb Toma verdi. Bir az ye”.

“Yox, Ana. Ağzım elə incidir ki, heç çeynəyə bilməyəcəm”.

“Cəhd elə”.

“Yox, Ana”.

Ana döşəyinin qırağında oturdu. “Sən mənə deməlisən” – o Toma müraciət etdi. “Mən bilməliyəm ki, bu necə oldu. Mən hər şeyi bilməliyəm. Keysi neyləmişdi? Onu niyə öldürdülər?”

“Heç nə, o orda dayanmışdı, üstünə də fənərin işığı düşürdü”.

“O nə dedi? Sənin yadına gəlmir?”

Tom dedi: “Hə, əlbəttə. Keysi onlara dedi ki, sizin camaatı acından qırmağa ixtiyarınız çatmır. Sonra gombul oğlan ona qırmızı it balası dedi. Sonra Keysi dedi ki, siz nə etdiyinizi özünüz də bilmirsiniz. Elə bunun ardınca həmin oğlan Keysini vurdu”.

Ana başını aşağı saldı. O əllərini bir-birinə sıxdı. “O elə belə də dedi, dedi ki, nə elədiyinizi bilmirsiniz?”

“Hə!”

Ana dedi: “Kaş Nənə bunları eşidərdi”.

“Ana, mən nə elədiyimi bilmirdim, hər şey saniyələr içində baş verdi”.

“Neyləmək olar ki. Kaş eləməzdin. Kaş heç orda olmazdın. Amma sən həmin an nə lazım idisə onu da elədin. Səndə bir günah görmürəm”.

O sobaya yaxınlaşdı və parçanı isti suya batırdı. “Əl” – O dedi. “Götür bunu sifətinə qoy”.

Tom yaş parçanı burnuna və yanağına qoydu, ağrıdan üz-gözünü turşutdu. “Ana, mən bu gecə gedirəm. İstəmirəm mənə görə başınıza bir bəla gəlsin”.

Ana acıqlı-acıqlı dedi: “Tom! Mənim başa düşmədiyim çox şey var. Sənin çıxıb getməyin heç nəyi düzəltməyəcək. Bu daha da bizi pis vəziyyətə salacaq”. O sözlərinə davam etdi: “Biz öz torpağımızda olanda hər şey başqa cür idi. Qocalar ölürdü, uşaqlar doğulurdu və biz həmişə eyni şey olaraq qalırdıq – bir ailə. Bütöv bir ailə. Amma indi hər şey başqa cürdür. Al elə hey getmək istədiyindən danışır. Con əmi də biz hara gediriksə gedir. Ata artıq ailənin başçısı deyil. Tom, ailəmiz dağılır.

Biz artıq ailə deyilik. Şaronlu Rouz..” O ətrafa baxdı və qızın geniş açılmış gözlərini gördü. “Şaronlu Rouzun uşağı olacaq, amma onun öz ailəsi yoxdur. Bilmirəm. Mən elə hey çalışdım ki, onu ayaq üstə saxlaya bilim. Uinfil – belə getsə ondan nə olacaq ki? Getdikcə xarab olur. Rusi də elə. Elə bil heyvana çevrilirlər. Tom, etibar edəcəyimiz bir şey qalmayıb. Getmə, qal bizə kömək elə”.

“Yaxşı” – Tom yorğun halda dedi. “Yaxşı, qalacağam, amma bilirəm ki, bunu etməməliyəm”.

Ana tavanı və qalay boşqabları yudu, sonra onları quruladı. “Sən heç yatmadın”.

“Yox”.

“Onda yat. Paltarların yaş idi. Onları sobanın yanına qurumağa asacağam”. O işini bitirdi. “Mən indi gedirəm. Şaftalı yığacağam. Şaronlu Rouz, kim gəldi, Tom xəstədir, eşitdin?” Şaronlu Rouz başını təsdiq edəcəsinə yırğaladı. “Günorta gələcəyik. Tom, sən yat. Bəlkə elə bu axşam burdan getdik”. O cəld hərəkətlə Tomun yanına gəldi.

“Tom, sən aradan çıxmıyacaqsan ki?”

“Yox, Ana”.

“Əminsən? Getməyəcəksən?”

“Yox, burdayam”.

“Yaxşı. Sən də dediklərimi yadında saxla, Şaronlu Rouz”. O evdən çıxdı və qapını arxasınca bərk bağladı.

Tom yerində dinməzcə uzandı, elə bu vaxt yuxu onu ağışuna aldı və onu huşsuz vəziyyətə gətirdi, Tom yerində dala-qabağa yırğalandı.

“Tom!”

“Hə?” – O oyandı. Şaronlu Rouza tərəf baxdı. Qızın gözlərində nifrət qılgımları parıldaırdı. “Nə olub?”

“Sən o oğlanı öldürdün!”

“Hə, öldürdüm. Qışqırma. İstəyirsən hamı eşitsin?”

“Vecimə də deyil” – o qışqırdı. “Həmin qadın mənə demişdi. O mənə demişdi günah ucbatından nələr olur. Hə, mənə demişdi. Mənim uşağım necə yaxşı doğula bilər? Konni getdi, mən də əməlli-başlı yemək yemirəm. Süd də içmirəm”. Onun səsi həyəcanlı və əsəbi hal aldı. “İndi də bir oğlanı öldürmüşən. Belə getsə mənim

uşağımın normal doğulma ehtimalı var? Mən bilirəm, mən çox yaxşı bilirəm. O eybəcərin biri olacaq. Mən heç rəqs də etməmişəm”.

Tom ayağa qalxdı. “Sakit ol!” – o dedi. “Adamları başımıza yığacaqsan indi”.

“Heç vecimə də deyil. Mənim uşağım kifir olacaq. Mən rəqs filan eləməmişəm”.

Tom bacısının yanına gəldi. “Sakitləş görüm”.

“Mənə yaxın durma. Bu sənin öldürdüyün birinci adam deyil”. Qızın sifəti əsəbdən qıpqırmızı oldu. Onun dili topuq vururdu. “Mən səni görmək istəmirəm”. O yorğanla sifətini örtüdü.

Tom boğuş hıqqıltılar eşitdi. O aşağı dodağını dişlədi və yerə baxdı. Sonra Atanın yatağına yaxınlaşdı. Döşəyin qırağının altında tüfəng var idi, uzun və ağır 38 kalibrli Vinçestr. Tom onu əlinə aldı və patron qabını yoxladı. O tüfəngi yarı-hazır vəziyyətə gətirdi. Sonra o öz yatdığı yerə getdi. Tüfəngi lüləsi aşağı şəkildə döşəməyə oturtdu. Şaronlu Rouzun ağlamağı artıq zingiltiyə çevrilmişdi. Tom uzandı və yorğanı üstünə çəkdi, yaralı yanağını örtüdü, havanın gəlməyi üçün balaca yer qoydu. O ah çəkərək dedi: “Aman Tanrım”.

Çöldə maşınlar şütüyürdü, adamların səsi gəlirdi.

“Neçə nəfər?”

“Üç, nə qədər verirsiniz?”

“İyirmi beşinci evə gedin. Nömrə qapının üstündə yazılıb”.

“Yaxşı, cənab. Nə qədər verirsiniz?”

“İki sent yarım”.

“Nə? Bu pula heç yemək də almaq olmaz”.

“Bu qədər veririk. Cənubdan buna da razı olan iki yüz adam gələcək, onlar göydə qapacaqlar”.

“Cənab, axı.. ”.

“Gedin, ya razın olun, ya da başınıza çarə qılın. Mənim mübahisə eləməyə vaxtım yoxdur”.

“Axı...”.

“Qulaq as. Bu qiyməti mən təyin eləməmişəm. Mən gələnləri qeydiyyatda alıram. İstəyirsinizsə, qalın, istəmirsinizsə sağa dönün ordan da hara istəyirsiniz gedin”.

“İyirmi beşinci ev dediniz, hə?”

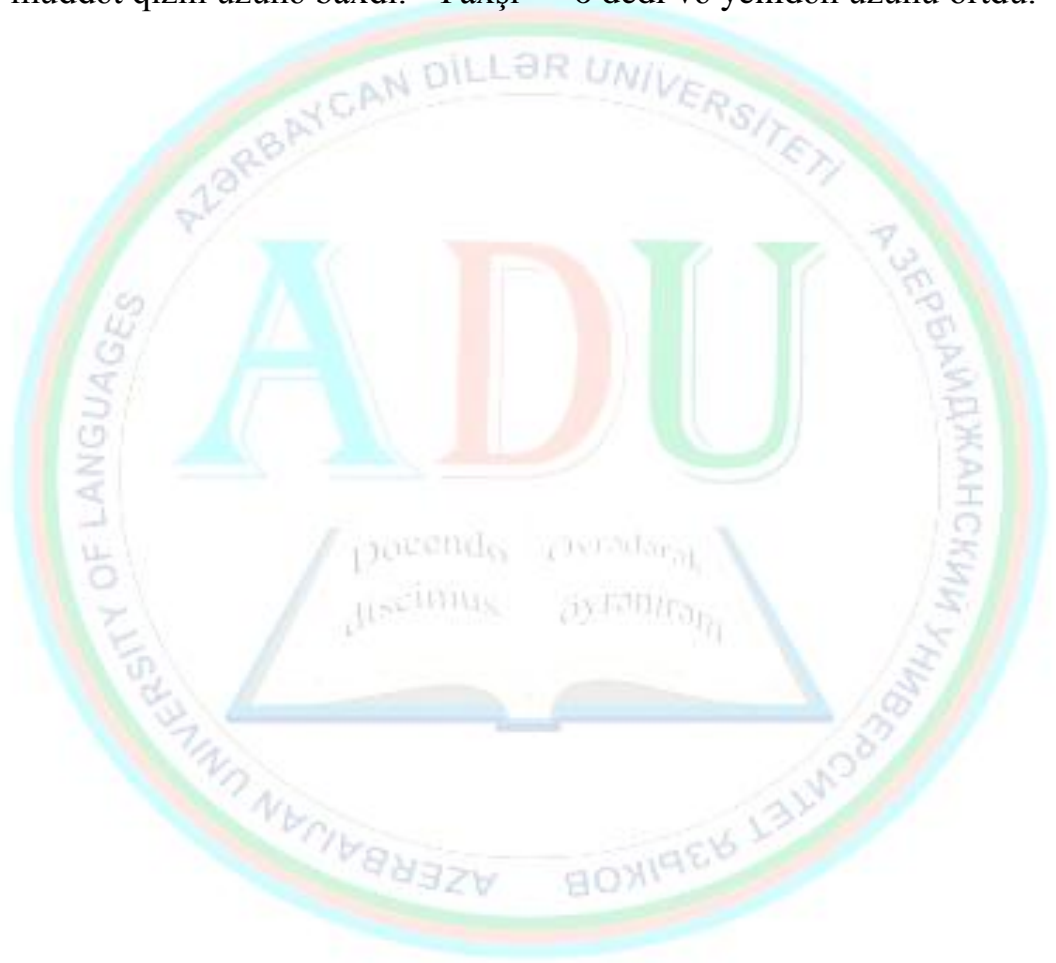
“Hə, iyirmi beş”.

Tom yerində mürgüləyirdi. Otaqda oğrun bir səs onu oyatdı. O əlini tütəngə uzatdı və dəstəyindən bərk-bərk yapışdı. O üzünü açdı. Şaronlu Rouz Tomun döşəyinin yanında dayanmışdı.

“Nə istəyirsən?” – Tom soruşdu.

“Sən yat” – o dedi. “Yat. Mən baxıram. Heç kim gələ bilməz”.

Tom bir müddət qızın üzünə baxdı. “Yaxşı” – o dedi və yenidən üzünü örtüdü.

II FƏSİL

JOHN STEINBECK “THE GRAPES OF WRATH” ROMANININ 345-397-Cİ SƏHİFƏLƏRİNİN TƏRCÜMƏSİNİN VERİLMİŞ SUALLAR ƏSASINDA ŞƏRHİ

2.1 Tərcümə etdiyiniz əsərin müəllifi barədə məlumat

Ədib Con Steynbek XX əsr Amerika ədəbiyyatının ən dəyərli və parlaq simalarından biri hesab olunur. Yazıçı 1902-ci ildə fevralın 27-də Salinas, Kaliforniyada anadan olmuşdur. 1962-ci ildə “Çarli ilə səyahət” və 1961-ci ildə qələmə aldığı “Həyəcanlarımızın qışı” əsərlərinə görə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görülmüşdür. Con Steynbek bu mükafata layiq görülən altıncı Amerika yazıçısı kimi tarixə düşmüşdür.

Yazıçının 16 roman, 6 povest və bir sıra hekayələr toplusu daxil olmaqla ümumilikdə 25 kitabı işıq üzü görmüşdür. “Siçanlar və insanlar haqqında” (1937) və “Qəzəb salxımları” (1939) romanları Pulitzer mükafatına layiq görülmüşdür.

XX əsr Amerika ədəbi mühitini ən çox məşğul edən “Amerika həyat təzi” və “Orta amerikalı” konsepsiyaları Con Steynbekin əsərlərindəki əsas xəttidir. Siyasət, bank-pul, kəndli-fermer münasibətləri, miqrasiya, etnik diversiyaçılıqdan yaranan sosial problemlər onun əsərlərində öz bədii təsvirini tapmışdır.

Con Steynbek XX əsrin birinci yarısında Amerikada baş verməkdə olan real tarixi hadisələri və sosial şəraiti öz əsərlərində tənqid və təsvir hədəfinə çevirməyə müvəffəq olmuşdur. Amerikanın bəzi ştatlarında – Oklahoma, Nyu-Meksika, Kanzasda tüğyan edən təbii fəlakət, “Böyük quraqlıq” və “Böyük depressiya” dövrü yazıçının diqqətindən kənar qalmamışdır. Bu ştatlardan Amerikanın müxtəlif yerlərinə, o cümlədən yazıçı Con Steynbekin yaşadığı Kaliforniyaya köç etməyə məcbur qalan insanların – ailələrin və miqrant fəhlələrin taleyi Con Steynbek əsərlərində əsas mövzu predmetinə çevrilmişdir.

Con Steynbek öz yaradıcılığında insan fəlsəfəsinin, insan varlığının müqəddəsliyinin təbliğində fəvqəltəbii poetik bir üslubdan istifadə edərək bədii vasitələrə müraciət etmişdir.

1939-cu ildə “Qəzəb salxımları” romanının işıq üzü görməsi ABŞ-da böyük rezonansa səbəb olmuşdur. Con Steynbekin “Qəzəb salxımları” əsəri Amerikada kənd təsərrüfatı sferasında islahatların aparılmasının vacibliyini vurğulayır və islahatların labüdlüyü məsələsini qabardaraq çoxlarını bu haqda düşünməyə sövq etmişdir.

Con Steynbek 1968-ci ildə dekabrın 20-si Nyu-Yorkda ürək tutmasından vəfat edir və Salinasa gətirilərək orada dəfn olunur.

2.2 Antroponim və toponimlərin tərcüməsində istifadə etdiyiniz üsullar

Bədii ədəbiyyatda personaj adları mənalı olduqda tərcümədə çətinlik yaradır. Adlar tərcümə olunmur, lakin digər tərəfdən, ədəbiyyatda bir sıra mənalı adlara rast gəlinir ki, bu adları olduğu kimi saxlamaq oxucuya müəyyən mətləbləri anlamağa imkan vermir.

“The Grapes of Wrath” romanında antroponimlərin kifayət qədər çoxluğu onların transformasiyasını da rəngarəng edir.

Əsərdə Coud ailəsinin üzvlərinin keşməkeşli həyatlarının təsvirini hədəfə alan yazıçı onlar üçün dinlə bağlı adlar seçib. Bu da ailənin xristian dini ilə sıx bağlı olmasını vurğulmaq məqsədinə xidmət edir. Romanın baş qəhrəmanlarından hesab olunan Rose of Sharon obrazının adı Azərbaycan dilinə Şaronlu Rouz kimi transformasiya olunur. Nümunədən göründüyü kimi, bu sözün tərcüməsi zamanı yer adı olan Sharon tərcümə olunsa da, adın 2-ci hissəsi transkripsiya üsulu ilə Azərbaycan dilinə transformasiya edilmişdir. Bu üsul vasitəsilə məxəz mətndəki sözün hədəf dildə səslənməsi təmin olunub. Əsərin digər iki baş qəhrəmanı Ma və Pa Azərbaycan dilinə Ana və Ata kimi tərcümə olunmuşdur. Jim Casy, Winfield Joad və digərlərinin adlarının hədəf dilə tərcüməsində transkripsiya üsulundan istifadə olunmuşdur.

Toponimləri – yer adlarını əsasən aşağıdakı növlərə ayırmaq olar: Aqronim, antroponim, hidronim, makrotoponim, mikrotoponim və digərləri. Xüsusi isim sayılan məkan adlarının əksəriyyətinin dilimizdə qarşılığı sabitləşmişdir. İngiltərə,

ABŞ, Avstraliya və digər ingilisdilli ölkələrdə o qədər məkan adları vardır ki, onlara daha çox ensiklopediya və izahlı lüğətlərdə rast gəlmək mümkündür.

“The Grapes of Wrath” romanında həm böyük, həm də kiçik coğrafi məkanların adlarının istifadəsinə yer verilib. Kaliforniya, Uidpəç, Huvervil və s. Coğrafi adların istifadəsinin Azərbaycan dilinə transformasiyası zamanı transkripsiya və transliterasiya üsullarına müraciət edilmişdir. Bu tip adların sırf tərcümə olunmaması onların heç nəyi simvolizə etməməsi ilə birbaşa bağlıdır, bundan da əlavə onların tərcüməsinə zəmin yaradan başqa səbəb də bu adların müəyyən məna kəsb etməsi ola bilər.

2.3 Rast gəldiyiniz frazeoloji vahidlər. Onların tərcümə üsulları

Frazeologiya dedikdə atalar sözü, zərbiməsəllər, sabit söz birləşmələri və müxtəlif yazıçı və şəxsiyyətlərin zərbiməsələ çevrilmiş deyimləri (proverbs, sayings, catch words, epigrams and quotations) nəzərdə tutulur. Frazeoloji vahidlərin sərbəst söz birləşmələrindən fərqi ondadır ki, onların komponentləri öz lüğəvi mənasında, ayrılıqda işlənmir, bir vahid şəklində çıxış edir. Frazeoloji vahidlərin lüğəvi mənası kontekst daxilində müəyyən modifikasiyalara məruz qalır. Frazeoloji birləşmələr dildə qəlibə düşmüş şəkildə olur. Onlar omonimlik, sinonimlik və antonimlik yarada bilər. Frazeoloji birləşmələr omonim, sinonim, antonim olduqda onların məna tayları da frazeoloji birləşmə olmalıdır. Frazeoloji birləşmələr nitqə ifadəlilik, obrazlılıq gətirən, fikri ifadəli edən dil vahidlərindəndir. Belə birləşmələrdən, əsasən, məişət üslubunda və bədii üslubda istifadə olunur.

Con Steynbekin “Qəzəb salxımları” romanında istər obrazların dilindən səslənən, istərsə də yazıçının təsvir zamanı istifadə etdiyi frazeoloji vahidlər konteksti daha rəngarəng edir və konnotasiyanı gücləndirir. Nümunə üçün bir neçə səhifəni gözdən keçirmək kifayət edir. Əsərin 350-ci səhifəsində “hell popped” frazeoloji vahidini bir bütöv kimi tərcümə etmək lazım gəlir. Azərbaycan dilinə transformasiya zamanı bu sabit birləşməni “aləm bir-birinə dəydi” və ya “qırğın qopdu” kimi tərcümə etmək olar.

Əsərin digər hissəsində “ain't far from due” ifadəsi də bütöv vahid kimi transformasiya olunub. Burada əsərin qəhrəmanlarından biri olan Şaronlu Rouzun azad olmasına, uşağı dünyaya gətirməsinə çox vaxt qalmadığı nəzərdə tutulur.

Romanın bütün fəsilləri frazeologiya ilə zəngindir. Frazeoloji vahidlərə dialoqlarlarda da geniş yer verilmişdir. Dialoqların birində “You're spoke for” cümləsi dilimizə “Sən başqaları üçün də danışırsan”/“Sən başqalarının da haqlarını müdafiə edirsən” kimi tərcümə olunub.

Ümumiyyətlə, “The Grapes of Wrath” romanında öz əksini tapan frazeoloji vahidlər İngilis dilindən Azərbaycan dilinə, yerindən asılı olaraq, həm ekvivalent, həm təsviri, həm analoq, həm kalka, həm kombinə, həm də antonimik üsulla tərcümə edilmişdir.

2.4 Əsərdə hansı leksik üslubi vasitələrdən daha çox istifadə edilmişdir, onlar necə transformasiya olunmuşdur?

Con Steynbekin “The Grapes of Wrath” romanında bədii üslubun leksik səviyyədə göstəriciləri olan epitet, təşbeh, istiarə, mübaligə, kinayə; frazeoloji birləşmələr, omonimlər, sinonimlər, antonimlər və s.-dən bolluca istifadə edilmişdir. Əsərin daha çox dialoqlar olan hissəsində öz əksini tapan mübaligə və kinayə oxuculara qəhrəmanların düşdükləri acınacaqlı vəziyyətdəki psixikasını, hal-vəziyyətini açıq şəkildə çatdırmağa xidmət edir.

Leksik üslubi vasitələrin istifadəsi nəticəsində fikri obrazlı açmaq mümkün olur, nitqin incəliyi, zərifliyi və möhtəşəmliyi artır.

Orijinal əsərin oxucusu ilə azərbaycandilli oxucunun etnomədəni fərqləri olduğundan romanda istifadə olunan leksik üslubi vasitələr məxəz dilə müxtəlif üsullarla transformasiya olunmuşdur. Əsərdə bir nümunəyə nəzər salsaq görərik ki, “to be in a family way” ifadəsini Azərbaycan dilinə sözbəsöz tərcümə etsək – “ailə yolunda olmaq” kimi çevirsək, bu oxucu üçün anlaşılan olmaz. Bu baxımdan bu birləşməni “uşaq gözləmək”, “hamilə olmaq” kimi transformasiya etmək daha adekvat variantdır.

Əsərdə mübaliğənin istifadəsi onun aid olduğu cümlənin daha obrazlı səslənməsinə və qəbul olmasına xidmət edir. Romandan bir misala baxaq:

- “You people looking for work?”

- “We sure are, mister. Lookin' even under boards.”

Nümunədən də görüldüyü kimi Tom Coud dialoq əsnasında deyir ki, bəli, onlar iş axtarırlar və hərfi tərcümə etsək, qaldırıb altına baxmadıqları taxta qalmayıb. Lakin Azərbaycan dilinə transformasiya zamanı hərfi üsuldan istifadə olunarsa, bu cümlənin estetikliyi itər. Bu baxımdan “boards” sözünü “taxta” yox, “yer” kimi tərcümə etmək daha məqsədəuyğun və adekvatdır. “Baxmadığımız yer qalmayıb” kimi tərcümə olunan bu cümlədə istifadə olunmuş mübaliğə yazıçının romanda tez-tez işlətdiyi istifadə etdiyi leksik üslubi vasitələrdən biridir.

2.5 Hansı sintaktik üslubi vasitələrdən daha çox istifadə edilmişdir, onlar necə transformasiya olunmuşdur?

Dildə müxtəlif səviyyələrdə obrazlılığın, eləcə də emosionallığın göstəricilərindən olan sintaktik üslubi vasitələrə stilistik inversiya, xiazm, paralel konstruksiya, təkrir, antitezis, asindeton, polisindeton, ellipsis, ritorik suallar və s. daxildir.

Məlum olduğu kimi, bədii əsərdə dilin sintaktik təşkilinin xüsusi priyomu sözün cümlələrdə, yaxud onun tərkibində düzülüşü mühüm rol oynayır. Yazıçı tərəfindən müxtəlif məqamlarda işlənən paralelizm, ellipsis, inversiya, müxtəlif növlü təkrirlər kifayət qədər rəngarəng şəkildə istifadə olunmasa effektiv olmaz. Yazıçı üçün əsərlərində vacib olan prioritet məsələ sintaktik-üslubi fiqurların başlıca funksiyası hesab olunan vahid söz və söz birləşmələrini ön plana daşımaqdır. Təbii ki, bu halda sözlərin mövqe dəyişiklikləri həm də intonasiya və ritmik modifikasiyalar ilə də nəticələnir.

Con Steynbekin “The Grapes of Wrath” romanı obrazlılıq baxımından onun digər əsərlərindən geri qalmır. Ədib romanda sintaktik priyomlar olan stilistik inversiyalara, ritorik suallara, təkrarlara və s. geniş yer vermişdir. Bu üslubi vasitələrdən istifadənin səbəbi olaraq da mənanın qüvvətli səslənməsini və yazıçının

oxucuya estetik təsir bağışlamaq istəyini göstərmək olar. Nümunəyə nəzər salaq: “Gözlərinizi dörd açın, mən indi bura Cul Viteli göndərirəm. O yarı hindudur – Çeroki. Yaxşı oğlandır, Gözlərinizi dörd açın. Baxın görün, dava salmaq istəyənləri ayırd edə bilərsiniz, ya yox”. “The Grapes of Wrath” romanından bir hissə olan bu dialoq parçasında təkrirə yol verilmişdir. Bu təkririn səbəbi də danışanın demək istədiyini vurğulamaq niyyətidir. Ümumiyyətlə, sintaktik üslubi vasitələrin Azərbaycan dilinə tərcüməsi problem yaratmayan məsələlərdəndir, çünki, demək olan bu kateqoriyaya daxil olan istənilən priyomu tərcümə etmək, Azərbaycan dilində qarşılığını vermək olar.

Digər bir nümunəyə nəzər salaq: Tom gülməyə başlayaraq dedi: “Özün bilərəkdən onu sancırsan?”. Bu sual sırf ritorika üzərində qurulub. Çünki soruşan şəxs – indiki cümlədə Tom Coudun cavaba ehtiyacı yoxdur. Ritorik sualların da məğzi elə bundadır – bu tip sualları verən şəxs qarşılığında bir cavab gözləmir.

Ümumiyyətlə, əsərin müxtəlif yerlərində sintaktik üslubi vasitələrə rast gəlmək mümkündür. Sintaktik səviyyədə obrazlılıq yaratmaq məqsədi ilə stilistik priyomlardan geniş surətdə istifadə edən Con Steynbek bunu edərkən əsərin estetik baxımdan daha zövqoxşayan olmasına, həqiqətən də, mühüm əhəmiyyət verdiyini nümayiş etdirib.

2.6 Hansı fonetik üslubi vasitələrdən daha çox istifadə edilmişdir, onlar necə transformasiya olunmuşdur?

Fonetik üslubi vasitələrə alliterasiya və ya “samit səslərin təkrarı, həmahəngləşməsi” (məsələn: qapqara qaralmaq), assonans və ya “sait səslərin həmahəngləşməsi (məsələn: qupquru qurumaq), təqlidi səslər, təkrar, qafiyə, ritm, intonasiya və s. aiddir.

“The Grapes of Wrath” romanı nəsrə yazılsa da, əsərdə fonetik üslubi vasitələrə rast gəlmək mümkündür. Bu fonetik üslubi vasitələr işləndiyi kontekst və aid olduğu cümlədən asılı olaraq Azərbaycan dilinə müxtəlif üsullarla transformasiya olunmuşdur.

Əsərin demək olar ki, bütün fəsillərin təqlidi səslərdən istifadə ilə zəngin olduğunun şahidi olmaq olar. Misala baxaq: “Sh!” said Ma. – Burada “Sh!” təqlidi səsdır və Azərbaycan dilinə transformasiya zamanı “Sakit olun!” əmr cümləsi kimi tərcümə olunacaq. Düzdür, bu təqlidi səslərin əksəriyyətini dilimizə nida kimi transformasiya etmək mümkündür, lakin oxucu üçün anlaşılıq olsun deyə bu tip priyomları hədəf dilə tərcümə etmək daha məqsədəuyğun sayılır.

Romanı diqqətlə təhlil etdikdə görmək olar ki, yazıçı dəqiqlik və incəliklə əsərin müxtəlif hissələrində fonetik səviyyədə obrazlılığa müraciət edib.

“The Grapes of Wrath” romanında assonans Con Steynbekin müraciət etdiyi stilistik vasitələrdən biridir. Əsərdə Kaliforniyada yerləşən meyvə bağlarının təsvirində assonansdan istifadə olunur: “Pale pink, purple and yellow; and each variety with its own flavor. The men who work in the experimental farms have made new fruits: nectarines and forty kinds of plums, walnuts with paper shells.” Burada “pale”, “pink”, “purple”, “plums”, “paper” sözlərinin ilk hərfi olan, eləcə də “experimental” sözünün ortasında işlənən p hərfi vasitəsilə yazıçı assonansdan istifadə etmişdir. P samitinin ardıcıl cümlələrdə təkrar-təkrar istifadəsinin məqsədi oxucuya həmin məkanı təsəvvür etmək imkanını yaratmaq, onlara meyvə bağlarını təxəyyüllərində dəqiqliyi ilə canlandırmağa kömək etməkdir.

2.7 Hansı təsvir vasitələrindən istifadə olunmuş və onları necə tərcümə etmişiniz?

Con Steynbek “Böyük Depressiya” illərini təsvir edən “The Grapes of Wrath” əsərində qəhrəmanların üzləşdiyi ədalətsizliyi, zalımlığı, onlara tuşlanmış ayrı-seçkiliyi böyük ustalıqla təsvir etmişdir. Əsər demək olar ki, simvolizm üzərində qurulmuşdur. Romanda bir çox təsvir vasitələrinə əl atan Con Steynbekin əsas da simvolizmə müraciət etməsi təsadüfi deyil. Ədibin yaşadığı illərdə açıq-aşkar dilə gətirə bilməyəcəyi bəzi məsələlər də rəmzlər vasitəsilə geniş oxucu kütləsinin ixtiyarına verilmişdir.

Romanda simvolların əksəriyyəti İncildə təsvir olunmuş hadisələrə istinaddır. Belə ki, öz yurd-yuvalarından didərgin salınan Coud ailəsi Kaliforniyaya getmək məcburiyyətində qalır və bu səfər zamanı onların qarşısına müxtəlif çətinliklər çıxır. Bu da Misiri tərk edən və yolda maneələrlə üzləşən İsrail oğullarını xatırladır.

“The Grapes of Wrath” romanının baş qəhrəmanlarından olan Vaiz Keysi İsa Məsihi simvolizə edir. Hətta o öldürülməsindən əvvəl “Siz nə etdiyinizi bilmirsiniz” deyir. Bu da İsa Məsinin çarmıxa çəkilməsindən əvvəl dediyi “Tanrım, onları bağışla, nə etdiklərini bilmirlər” cümləsi ilə üst-üstə düşür. Hətta orijinalda adı “Jim Casy” olan Vaiz Keysinin ad və soyadının inisialları ingilis dilində “Jesus Christ” – İsa Məsinin adının inisialları ilə eynilik təşkil edir.

Digər bir nümunədə isə yazıçı metonimiyaya müraciət edərək bankı bədheybət adlandırır. Bu da korporasiyaların fermerləri torpaqsız qoyma cəhdlərinin təsvirini aşkar şəkildə verən yazıçının sistemə olan bariz nifrətinin və qəzəbinin nəticəsidir.

Con Steynbekin əsərdəki hadisələrin baş verdiyi dövrü də nəzərə alaraq qəhrəmanların dilini oxucuya daha bəsit şəkildə çatdırması həmin dövrdə təhsil və tədrisin geniş vüsət almadığını vurğulamaq xarakteri daşıyır.

Həmçinin ədib romanında volta və ya dramatik dönüşə də yol verir. Dialoqlarda öz əksini tapan bu ani dönüş ritorik xarakter daşıyır və fikir və ya emosiyada instant dəyişiklik mənasında işlənir. Qəzəbin kontekst daxilində kədərə və ya sevincin narazılığa çevrildiyi dialoq nümunələrini yaratmaqla Con Steynbek mükəmmək ritorik strategiyalara əl atmışdır.

2.8 Tərcüməndə hansı strategiya və taktikadan istifadə olunub?

Tərcümədə strategiya məxəz mətnin və ona müvafiq tərcümə üsulunun seçilməsidir. Mədəni, siyasi, iqtisadi amillər buradakı hər iki seçimə təsir göstərir. Modern tərcümə sənətində iki strategiya var: doğmalaşdırma, yadlaşdırma.

Con Steynbekin “The Grapes of Wrath” romanının müəyyən səhifələrinin tərcüməsində yadlaşdırma strategiyasından istifadə olunub. Bu hal məxəz dil və mədəniyyət elementlərinin hədəf dilə axınına səbəb ola bilər. Düzdür, bədii

ədəbiyyatda doğmalaşdırma strategiyası daha geniş tətbiq edilsə də, indiki halda, 1939-cu ildə yazılan “The Grapes of Wrath” romanı müasir azərbaycandilli oxucunun mədəniyyətinə və dilinə tam uyğunlaşdırıla bilməz. Bu baxımdan da əsərdəki personajları, hadisələri, mətnaltı mənalara, istinadları və romanın digər elementlərini Azərbaycan dilinə transformasiya edərkən doğmalaşdırma strategiyasına müraciət edilməmişdir. Bir nümunəyə müraciət etsək strategiyasının necə mühüm olduğunu anlaya bilərik. “The Grapes of Wrath” romanında tez-tez istifadə olunan “God” sözü hədəf dilə “Tanrı” kimi tərcümə olunur. Azərbaycan dilində “Allah” sözünün/məfhumunun mövcudluğu imkan verərdi ki, bu söz dilimizə elə “Allah” kimi transformasiya olunsun. Lakin “Tanrı” sözü daha universal xarakter daşıdığı üçün bu sözün seçilməsi daha məqsədəuyğundur. Belə ki, romanda xristian dini ilə sıx bağlı olan ailələrin başına gələn hadisələrdən bəhs edir və xristian mühitində haqqında danışılan Ali Varlıq “Allah” məfumu ilə eyni tutula bilməz.

Taktika strategiyasının müvəffəqiyyətini təmin edən üsullardır. Strategiya ilə taktika mətnə tətbiq edilən üsullarla cümlə və daha kiçik dil vahidlərinə tətbiq edilən prosedurlara bənzədilə bilər.

Əsərdə vulqarizm və dialektlərin, arqo sözlərin, dini terminlərin Azərbaycan dilinə transformasiyası zamanı istifadə olunan taktika bunu deməyə əsas verir ki, geniş oxucu kütləsinin verə biləcəyi reaksiya nəzərə alınmışdır. Lakin müəyyən modifikasiyalara da yol verilməsi adekvat addım hesab olunmalıdır. Tərcümə ancaq o zaman mükəmməl ola bilər ki, reseptorların dünyagörüşü, yaşı, aid olduqları mühit nəzərə alınsın.

2.9 Tərcümənizdə ən çətin və ən maraqlı cəhətlər hansılardır?

“The Grapes of Wrath” romanı bir tərcüməçi üçün çətin və maraqlı olan cəhətlərlə zəngin əsərdir.

Romanda çətin məqam daha çox vulqarizm və dialektlərin tərcüməsi ilə bağlı oldu. Adekvatlığın qorunması naminə vulqar söz və söz birləşmələrini dilimizə tərcümə edərkən evfemizmlərin istifadəsindən mümkün olduğu qədər yayınmağa çalışıldı.

Lakin bu o demək deyil ki, əsərdə istifadə olunan arqolar Azərbaycana dilinə olduğu kimi tərcümə olundu. “Nə şiş yansın, nə kabab” lozunqunu əsas tutaraq, bu tip sözlər dilimizə əsərin oxucusunun estetik zövqünə xələl gətirməyəcək tərzdə transformasiya olunmuşdur.

Əsərdə siyasi və dini mənbələrə istinadların olunması, personajların xarakterlərinin roman boyu tam olaraq açılması və oxucuya təqdim olunması, əsərin əsasən melanxoliyanın, sağ qalmaq uğrunda mübarizənin, xəyanət, ayrı-seçkilik, insan hüquqlarının tapdalanmasının və bir insanın daxilən təkamülünün təsviri üzərində qurulmuşdur.

Romanın baş qəhrəmanı olan Tom Coudun portretə yaxından yox, uzaqdan baxaraq əsl həqiqəti görə bilməsi əsərin təməl daşını təşkil edəcək qədər mühüm hissəsidir. Belə ki, Tom “mən”in yox “biz”in, ailənin yox ailələrin, insanın yox cəmiyyətin faciəsini dərk etməyə başlayır. O çürük sistemin qurbanı olan günahsız insanların korporasiyalar tərəfindən əzilməsini görə biləcək qədər təkamül edir.

Əsərin iki baş qəhrəmanı Cim Keysi və Tom Coud antaqonizmlə mübarizə apararaq bütün cəmiyyəti maarifləndirmək missiyasını boyunlarına götürürlər. Keysi müxtəlif yerlərə gedərək camaatın “gözünü açmağ”a çalışır.

Əsərdə digər maraqlı məqam da Şaronlu Rouzun əsərin sonuna doğru püxtələşməsi, daxili kamilliyə varmasıdır. Romanın sonunda aclıq və susuzluqdan əziyyət çəkən kişiye süd verən bu personajın dili ilə Con Steynbek bir daha sübut edir ki, insanı ancaq özü kimi olanlar başa düşə bilirlər, eyni iztirablara, səfalətə məruz qalanların yanına gedə biləcəkləri insan da onların keçdikləri yolları keçmiş olmalıdır.

2.10 Tərcümənizi şərh edərkən hansı nəzəri ədəbiyyatdan istifadə etmişiniz?

“The Grapes of Wrath” romanının müəyyən edilmiş hissəsinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi prosesində bir mütərcimin müraciət edə biləcəyi zəruri mənbə olan lüğətdən başqa, müəyyən nəzəri ədəbiyyatdan da faydalanılmışdır.

İzahlı lüğət olaraq Oxford Wordpower Dictionary əsərin tərcüməsində müraciət olunan faydalı mənbə olmuşdur. Oruc Musayevin “Azərbaycan – ingiliscə lüğət” kitabı da tərcümə prosesində istifadə olunan mənbələrdən biridir.

Fiziki vəsaitlərdən əlavə onlayn lüğətlərə də müraciət edilmişdir. Belə ki, birdilli izahlı lüğətlər tərcümə prosesində etibarlı mənbələrdən sayılsa da, ikidilli – Azərbaycan – İngilis dilli onlayn lüğətlər də əsərdə çətin anlaşılan sözlərin dilimizə transformasiyasında köməyə çatmışdır.

Nəzəri ədəbiyyata gəldikdə isə Qılıncxan Bayramovun “Tərcümə sənəti” kitabı “The Grapes of Wrath” romanının müəyyən olunmuş səhifələrinin tərcüməsi zamanı misilsiz yardım rolunu oynamışdır. Belə ki, xüsusi isimlərin – eləcə də yer adlarının tərcüməsi, frazeologiyanın dilimizə adekvat transformasiyası yolları, vulqarizmlərin Azərbaycan dilinə tərcümə üsulları və s. zamanı bu kitaba müraciət olunmuşdur. Müəllifi Füzuli Əsgərli olan “Bədii tərcümə prinsipləri” kitabına “The Grapes of Wrath” romanında tez-tez rast gəlinən atalar sözlərinin, idiomların, zərbiməsəllərin tərcüməsi zamanı müraciət edilmişdir.

İlya Romanoviç Qalperinin 1977-ci ildə işıq üzü görən “Stylistics” kitabına “The Grapes of Wrath” romanında əsasən stilistik priyomların hər üç mərhələdə, yəni həm fonetik, həm sintaktik, həm də leksik mərhələdə təzahürünün yer aldığı hissələrin Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı müraciət olunmuşdur. Əsərin hər üç üslubi vasitələrlə zəngin olduğunu nəzərə alsaq, deyə bilərik ki, bu kitaba tez-tez müraciət olunmuşdur.

Rafiq Novruzovun “Bədii tərcümənin və nəzəriyyəsi” kitabı da əsərin tərcüməsində köməkçi vasitələrdən biridir. Müəllifin adıçəkilən dərs vəsaitində “Tərcümənin linqvosemiotik və linqvistik problemləri” başlıqlı yazısından “The Grapes of Wrath” romanının müəyyən olunmuş fəsillərinin tərcüməsi zamanı faydalanılmışdır.

NƏTİCƏ

Milli mədəniyyətlərdən hər hansı biri tək-cə öz çeşmələrindən deyil, həm də başqa xalqların mənəvi sərvətindən faydalanır və öz növbəsində, onlara müsbət təsir göstərir, onları zənginləşdirir. Xalqların mənəvi sərvətlərinin gözəl üzvi vəhdətini yaratmaqda bədii tərcümə sənəti olduqca böyük rol oynayır. Təsadüfi deyil ki, tərcüməçiləri xalqlar arasında körpüsəlanlar adlandırırıq.

Mədəniyyət mövcud olduğu müddətdə tərcümə də mövcudluğunu davam etdirəcəkdir. Desək ki, tərcümə mədəniyyətin mühüm ünsürlərindəndir və bəlkə də elə ən vacib ünsürüdür – yanılmarıq. Bədii əsərlərin ünvensız olması onların tərcüməsini çətinləşdirmir, əksinə, mütərcimin işinə daha da məsuliyyətli yanaşmasına zəmin yaradır. Tərcüməçinin ümdə vəzifələrindən biri olan adekvatlıq elə bir xüsusi məqamdır ki, məxəz dildəki mətni hədəf dilə transformasiya edərkən mütərcimin diqqət yetirməli olduğu məsələlərdən ən əsasıdır. Tərcümə etdiyi əsərin müəllifinin dəsti-xəttinə, istifadə etdiyi üsluba xələl gətirməmək məqsədi ilə tərcüməçi bütün potensialını ortaya qoyur və müəllifin üslubuna sadıq qalmaq üçün bütün imkanlarından istifadə edir.

Tədqiqat işi Con Steynbekin “The Grapes of Wrath” romanının 345-397-ci səhifələrinin tərcüməsi və tərcümə mətninin verilmiş suallar əsasında şərhinə həsr olunmuşdur. İşin məqsədi “The Grapes of Wrath” əsərinin seçilmiş hissəsinin orijinaldan Azərbaycan dilinə düzgün şəkildə tərcüməsinə nail olmaqdan, müəllifin üslubuna sadıq qalaraq, tərcüməçinin hədəf dilin normalarına uyğun olaraq tərcüməni təmin etməsindən və verilmiş sualların tərcümə mətninə əsasən müfəssəl şəkildə şərh olunmasından ibarətdir.

Romanın müəyyən olunmuş hissəsinin Azərbaycan dilinin qayda-qanunlarına riayət olunmaqla tərcümə olunması, transformasiya prosesində bədii dil və ifadə vasitələrindən yerli-yerində istifadə edilməsi, əsərdəki sözlərin yalnız lüğəvi deyil, kontekst daxilində işlənmə yerinə görə tərcüməsinin həyata keçirilməsi dissertasiya işinin predmetinin əsasını təşkil edir.

Con Steynbekin “Qəzəb salxımları” romanının müəyyən edilmiş hissəsinin tərcüməsi zamanı müxtəlif mənbələrə müraciət olunmuşdur. Mənbələrin sayının çoxluğu

mütərcimin öz işinə necə məsuliyyətlə yanaşmasının göstəricisi kimi dəyərləndirilə bilər. Naməlum sözün bir deyil, bir neçə, yəni, həm birdilli, həm də çoxdilli lüğətdə axtarılması tərcümənin dəqiqliyinin və adekvatlığının təmin olunması istəyindən irəli gəlir.

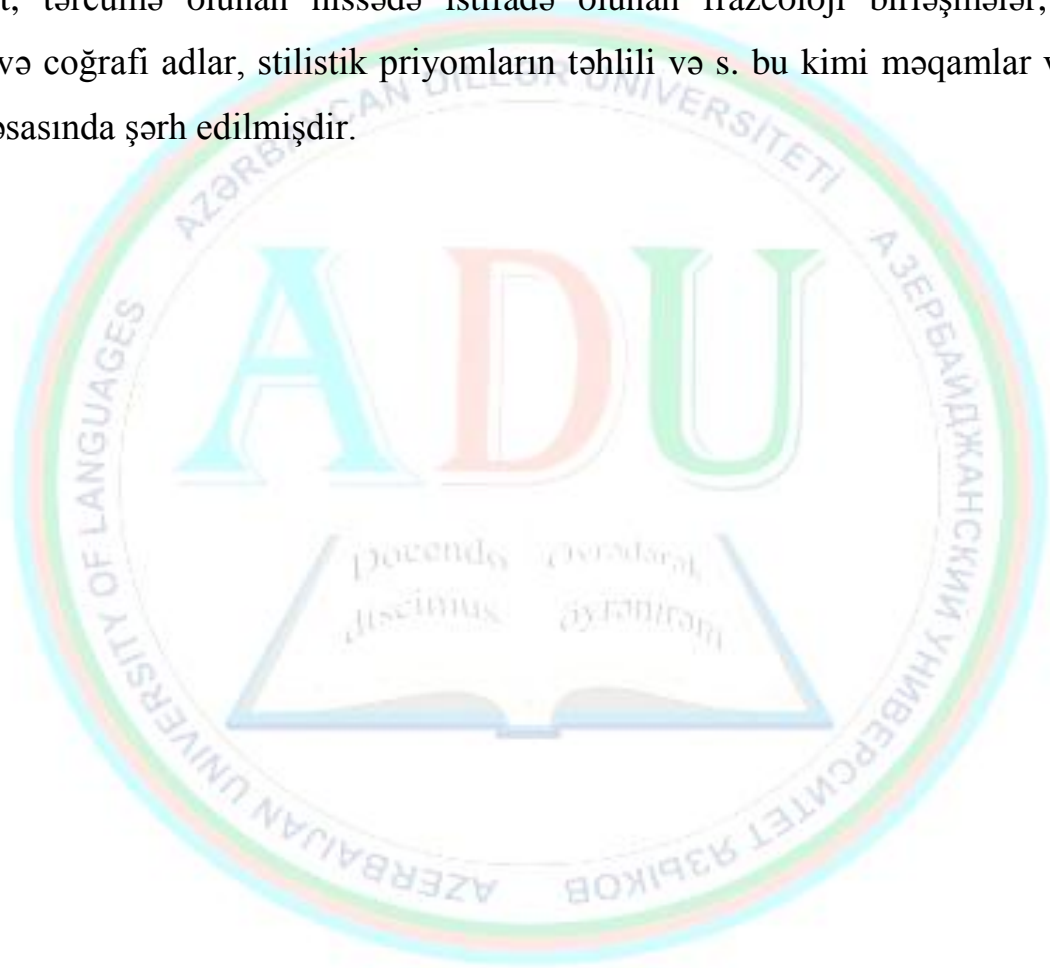
Romanın müəyyən olunmuş hissələrinin tərcüməsi zamanı diqqətəlayiq məqamlardan biri də əsərdə simvolizm və dini hadisə və şəxsiyyətlərə istinadların olunmasıdır. Romanda simvolların əksəriyyəti İncildə təsvir olunmuş hadisələrə istinaddır. Belə ki, öz yurd-yuvalarından didərgin salınan Coud ailəsi Kaliforniyaya getmək məcburiyyətində qalır və bu səfər zamanı onların qarşısına müxtəlif çətinliklər çıxır. Bu da Misiri tərk edən və yolda maneələrlə üzləşən İsrail oğullarını xatırladır. Bu istinadların əsərdə yer alması bir daha onu sübut edir ki, əsər peşəkar oxucu üçün nəzərdə tutulmuşdur.

“The Grapes of Wrath” romanının baş qəhrəmanlarından olan Vaiz Keysi İsa Məsihi simvolizə edir. Hətta o öldürülməsindən əvvəl “Siz nə etdiyinizi bilmirsiniz” deyir. Bu da İsa Məsihin çarmıxa çəkilməsindən əvvəl dediyi “Tanrım, onları bağışla, nə etdiklərini bilmirlər” cümləsi ilə üst-üstə düşür. Hətta orijinalda adı “Jim Casy” olan Vaiz Keysinin ad və soyadının inisialları ingilis dilində “Jesus Christ” – İsa Məsihin adının inisialları ilə eynilik təşkil edir.

Əsərdə qəhrəmanların xarakterlərinin roman boyu tam olaraq açılması, onların mənəvi cəhətdən təkamül keçməsi – xüsusilə də Tom Coud və Şaronlu Rouzun əsərin sonuna doğru romanın əvvəlində təsvir olunduğundan fərqli amplitudada oxucuya təqdim olunması tərcüməçinin marağına səbəb olan məqamlardandır. Romanın baş qəhrəmanı olan Tom Coudun portretə yaxından yox, uzaqdan baxaraq əsl həqiqəti görə bilməsi əsərin təməl daşını təşkil edəcək qədər mühüm hissəsidir. Belə ki, Tom “mən”in yox “biz”in, ailənin yox ailələrin, insanın yox cəmiyyətin faciəsini dərk etməyə başlayır. O çürük sistemin qurbanı olan günahsız insanların korporasiyalar tərəfindən əzilməsini görə biləcək qədər təkamül edir. Elə bu primitiv nümunədən də görünür ki, bədii əsəri tərcümə edən mütərcim bu yorucu, amma olduqca maraqlı “səfər” boyu – tərcümə zamanı özü də öyrənir, tərcüməçi amplitudasında çıxış etsə də,

artıq oxucu kimi də daxilində əsərdə baş verən hadisələrə, romanın personajlarına, onların davranışlarına dair müəyyən fikir və reaksiya formalaşdırır.

“The Grapes of Wrath” romanının tərcüməsi özlüyündə müəyyən çətinliklərlə yadda qaldı. Bu tip çətinliklərin meydana gəlməsinə səbəb isə Con Steynbekin insan iztirablarının təsviri zamanı hər bir detala böyük əhəmiyyət verməsidir, bu tip təsvirlərin dilimizə tərcüməsi müəyyən dərəcədə qəliz olsa da, qeyri-mümkün olmadı. Dissertasiya işində seçilmiş hissəsinin tərcüməsindən əlavə, əsərin müəllifi haqqında məlumat, tərcümə olunan hissədə istifadə olunan frazeoloji birləşmələr, xüsusi isimlər və coğrafi adlar, stilistik priyomların təhlili və s. bu kimi məqamlar verilmiş suallar əsasında şərh edilmişdir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Bayramov Qılınxan. Tərcümə sənəti. Bakı: OKA Ofset, 2008, 218 s.
2. Esmiralda Rəhimli. “Hamlet” Azərbaycan dilində. Bakı: Təhsil, 2013, 184 s.
3. Füzuli Əsgərli. Bədii tərcümə prinsipləri. Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı, 2009, 226 s.
4. Oruc Musayev. Azərbaycan – ingiliscə lüğət. Bakı: Azərneşr, 1996, 646 s.
5. Oruc Musayev. İngilis – azərbaycanca lüğət. Bakı: Qismət, 2003, 1696 s.
6. Rafiq Novruzov. Bədii tərcümənin nəzəriyyəsi və təcrübəsi. Bakı: Mütərcim, 2011, 256 s.

İngilis dilində

7. “John Steinbeck” / en.wikipedia.org/wiki/John_Steinbeck
8. “The Grapes of Wrath” / en.wikipedia.org/wiki/The_Grapes_of_Wrath
9. “The Grapes of Wrath” / www.sparknotes.com/lit/grapesofwrath/
10. Dictionary / www.merriam-webster.com/
11. Ilya Romanovich Galperin. Stylistics. Moscow: Higher School, 1977, 335 pp.
12. Oxford Wordpower Dictionary. Oxford: Oxford University Press, 2006, 916 pp.